Ord.Prof.Dr. ALİ FUAD BAŞGİL

İlmin Işığında Günün Meseleleri

YAĞMUR YAYINLARI

Ord. Prof.Dr. Ali Fuad BAŞGİL'in ölümünün 40. yılı anısına...

Ord.Prof.Dr. Ali Fuad BAŞGİL

İlmin Işığında Günün Meseleleri

Muhterem okuyucu;
Biz bu memlekette mutlakiyet, otoriter meşrutiyet, liberal meşrutiyet ve otoriter cumhuriyet rejimlerini biribiri ardınca yaşadık. Bugün, klasik devlet rejimlerinden sonuncusunu, yani demokrasiyi tecrübe etmekteyiz. Dikkat edelim, bu tecrübede muvaffak olamazsak, geriye dönemiyeceğimize göre, tecrübe edilecek bir tek rejim kalmıştır. Onu ben söylemeyeyim, siz düşününüz.

İçerdeki beş on sahife, aziz vatanımın evlatlarını uyandırabilirse ne mutlu bana!

ISBN 975-7747-51-3
9 799757 747511

Ord. Prof. Dr.
ALİ FUAD BAŞGİL

İLMİN IŞIĞINDA GÜNÜN MESELELERİ

Derleyenler:
İsmail DAYI – Ali HATİPOĞLU

2. BASKI

YAĞMUR YAYINLARI

İSTANBUL — 2006

Ord. Prof. Dr.

ALİ FUAD BAŞGİL

Ali Fuad Başgil 1893 yılında Samsun'un Çarşamba kazasında doğmuştur. Babası Mehmet Şükrü Efendi, annesi Fâtıma Hanım'dır. Dedesi Bölükbaşıoğullarından Hafız İbrahim Efendi'dir. Tanınmış bir ailenin çocuğu olup, ilk öğrenimini Çarşamba'da, orta öğreniminin bir kısmını İstanbul'da, son kısmını ise Paris'te görmüştür.

Vatanî hizmetini yedeksubay olarak I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesinde ve 4,5 yıl cepheden cepheye koşarak tamamlamıştır. Öğrenimine askerlik hizmetini bitirdikten sonra devam etmiştir.

Grenoble Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olmuş, Paris Hukuk Fakültesinde doktora yapmış ve Paris Edebiyat Fakültesi Felsefe Kolu ile Paris Siyasi İlimler Mektebi'nden diploma almıştır. Lahey Devletler Hukuku Akademisi'nin kurlarını da tamamlayıp mezun olmuştur. 1929 yılında üç fakülte, bir yüksek okul diploması ve hukuk doktoru ünvanı ile memleketine dönmüştür.

İlk resmi görevi Millî Eğitim Bakanlığı Yüksek Öğrenim Genel Müdür Yardımcılığıdır. 1930 yılında Ankara Hukuk Fakültesinde açılan doçentlik imtihanını pekiyi derece ile kazanarak aynı fakülteye doçent olmuştur. Bir sene sonra bu fakültenin profesörlüğüne terfi ettirilerek tayin edilmiştir. 1933 yılı sonlarına kadar fakültede "Roma Hukuku", Gazi Eğitim Enstitüsünde "Medeniyet Tarihi" derslerini okutmuştur. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Esas Teşkilat Hukuku profesörlüğüne tayin edilmiştir. Bu görevinin yanı sıra Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu öğretim üyeliği görevinde de bulunmuştur. 1936 yılında İstanbul Yüksek Ticaret ve İktisat Okulu Müdürlüğüne atanmıştır. Bu okulda ve İstanbul Hukuk Fakültesinde ilk defa "İş Hukuku" dersini kurup okutmuştur.

1937 - 1942 yılları arası İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanlığından sonra Ankara Hukuk Fakültesi ve oraya taşınan Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu (Mülkiye Mektebi) Esas Teşkilat Hukuku profesörlüğü ile Mülkiye Mektebi Müdürlüğüne tayin edilmiştir. 1943 yılında Mülkiye Mektebi Müdürlüğünden istifa edip, İstanbul Üniversitesi Esas Teşkilat Hukuku Kürsüsü'nün Ordinaryüs Profesörü olarak binlerce öğrenci yetiştirmiştir. Buradan emekli olmuştur.

1961 yılında Samsun Senatörü seçilmiş, kısa bir zaman sonra bu görevinden istifa ederek bir müddet İsviçre'de çalışmış ve orada Fransızca olarak yayınlanan, sonradan Türkçeye çevirilen bir eserle meşgul olmuş, 1965 seçimlerinde İstanbul Milletvekili olarak tekrar Büyük Millet Meclisi çatısı altına girmiş, vefatlarına kadar bu görevde kalmıştır.

17 Nisan 1967 yılında eşi Fatma Nüvide Hanımefendi ile birlikte oturduğu Kadıköy Feneryolu Eflatun Sokaktaki evinde hayata gözlerini yummuştur. Bugün bu sokak "Ali Fuad Başgil Sokağı" ismini taşımaktadır. Kabri, Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı Çiçekçi Durağı karşısındadır.

Merhum ve muhterem Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil, bir taraftan ilim ve irfan kürsülerinde hizmet edip öğrenci yetiştirirken, pekçok uluslararası kongrelerde memleketini temsil etmiştir. Türkçe ve Fransızca muhtelif eserler yayınlamıştır. 1930 yılından 1967 yılına kadar çeşitli gazetelerde yayınlanan birçok yazısı ile Türk halkının aydınlatılmasına çalışmıştır.

Onu rahmetle anmayı bir borç biliriz.

İsmail DAYI

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM

Anayasa davası

2. BÖLÜM

Demokrasilerde vatandaş hak ve hürriyetlerinin korunması ve anayasamız

3. BÖLÜM

Anayasa Meselesi

4. BÖLÜM
Muhtelif Makaleler

ÖNSÖZ

Ecdadın, imanla fethedip, ilim ve irfanla vatan haline getirdiği bu topraklarda «Bilenlerle bilmeyenlerin bir olmadığı» unutulmak üzere.

Âlimin uykusunu, cahilin ibadetine üstün tutan bir inancın hâkim olduğu devirlerde, Gazi Hünkâr; evladını Molla Güranî Efendi'ye teslim ederken, en şiddetli terbiye usullerini dahi tereddütsüz tatbik etmesini hatırlatıyordu. Ve nihayet, hocası İbn-i Kemal Efendi'nin atının ayağından sıçrayan çamurla kirlenen kaftanını «Vesile-i Rahmet olur, sandukama örtün» diye vasiyette bulunan Yavuz Sultan Selim, bizim gibi düşünmüyordu.

Günümüzde ise, kıymetlere çatıp bir bardak suda fırtına koparmak moda haline geldi. Liyakatla kazanamadıkları mevkilere, gerçek ilim sahiplerini tezyifle[1] ulaşacaklarını zannedenler, bilmiyorlar ki, yarına kalmanın yolu bu değildir. Her türlü tehdide ve güç şartlara rağmen, hak bildiği yolda milletini irşaddan geri durmayan, ahlâklı ilim adamları, geleceğin teminatı ve öncüleri olacaklardır.

Derlediğimiz bu eserde; fikir ve kanaatlerinden dolayı yersiz târizlere uğrayan, muhterem hocamız Ali Fuad Başgil'in yazılarını okurken; yer yer mazinin ve halin muhasebesini görecek, istikbale ait en güzel ikazları bularak geçirdiğimiz buhranlı devirleri bir daha yaşamamak ve maziden gelen değerlerle, asrın gidişine bir an evvel ayak uydurabilmek için gerekli şartları mütalaa edeceksiniz.

Hocamız; fikir planındaki tenkitleri makalelerinde cevaplandırıyorlar. «Konuşması lâzım gelen zamanda sustu.» diyenlere ise, kanaatimizce şu kitap, yerinde bir cevap olacaktır. Okuyucu, her üç devirde kimlerin susup kimlerin konuştuğunu kolayca teşhis edecektir. Fakat, gününü gün eden bir zihniyetle değil, cemiyette kurulması zarurî ve

1- tezyif: *küçük düşürmek - alaya almak*

hayatî olan nizamın kurulamadığını görerek -cemiyetimiz hesabına esef olunur ki- yer yer aynı fikirlerin israrla tekrarını müşahede edeceklerdir.

Nefsine, haysiyetine, menfaat veya otoritesine halel gelir endişesiyle bir çok fikir adamının mücadele sahasını terkedip kenara çekildikleri zamanlarda hocamızı korkunç bir salgın hastalık sahasında, beşeriyetin ızdırabına yetişebilmek için, hiç bir tehlikeyi düşünmeden, oradan oraya koşan bir hekim gibi görüyoruz.

Derin bir hukuk ve sosyoloji kültürü ile mükemmel bir tarih bilgisi, engin ifade kudretinin mahsûlü olan ve yalnız hukukçuların değil, içinde hakikat sevgisi taşıyan her insanın zevkle okuduğu makaleleri, dört kısımda topladık.

Birinci bölüm, 14 Mayıs 1950 den evvel yazılmış olanlar. Anayasa meselelerinin bugünkü gibi hararetle konuşulduğu o devirden sekiz makale. Türkiyemizin ve diğer bir çok milletlerin son 10-12 yıllık vukuatının istikamet ve neticelerini araştıran bu yazılar, müstesna bir önsezinin değil -ona cahil(!) diyenlerin rağmına- ilmî kudretinin süzgecinden geçen matematik kat'iyeti haiz izahlardır.

İkinci bölüm; yine Anayasa mevzuunda 1955 de verdiği konferansların tam metnidir. Binlerce aydın üniversiteli tarafından hararetle takip olunan ve gazete sütunlarını günlerce işgal eden bu konuşmalar, sustu(!) diyenlerin insaf nazarlarına sunulur.

Üçüncü bölüm; Türk Milletinin hayatında yeni bir devir açan 27 Mayıs 1960 dan sonra kaleme alınmış Anayasa makaleleridir.

Dördüncü bölümü teşkil eden yazılar, sosyal bünyemizin en köklü meselelerinin tahlil ve izahlarıdır. Mazide, pek çok medeniyetler kurmuş ve asırlarca insanlığa adalet tevzi etmiş olan milletimizin, geçmişteki bütün kıymetlerini inkâra kalkışanlar, bilhassa bu yazılarda lâyık oldukları cevapları bulacaklardır.

Çok isterdik ki, hürriyet mevzuunda, adalet mevzuunda, insan hakları, din, dil, lâiklik, maarif, ahlâk terbiyesi, Kurucu Meclis ve daha birçok mevzulardaki yazıları, bu kitap içine sığdırabilelim. Fakat, «hizmeti zamanında ifa» endişemiz buna mani oldu. Allah'dan onu da nasip etmesini dileriz.

İsmail DAYI
Ali HATİPOĞLU

Okuyucum;

Biz bu memlekette mutlakiyet, otoriter meşrutiyet, liberal meşrutiyet ve otoriter cumhuriyet rejimlerini birbiri ardınca yaşadık. Bugün, klasik devlet rejimlerinden sonuncusunu, yani demokrasiyi tecrübe etmekteyiz. Dikkat edelim, bu tecrübede muvaffak olamazsak, geriye dönemeyeceğimize göre, tecrübe edilecek bir tek rejim kalmıştır. Onu ben söylemeyeyim, siz düşününüz...

İçerideki beş on sahife, aziz vatanımın evladlarını uyandırabilirse ne mutlu bana!

Ali Fuad BAŞGİL - 1960

1. BÖLÜM

ANAYASA DAVASI

ANAYASA DAVASI

Geçenlerde, değerli muharrir[1] Hüseyin Cahit Yalçın, resmî gazetelerden birinde, Anayasamızın tâdiline[2] dair bir yazı neşretmiş. Muharrir, bu yazısında, mensubu olduğu partinin Anayasanın tâdiline ve hususiyle, kuvvetler muvazenesi esasının kabulüne taraftar olduğunu söylüyor ve bunu, geçen sene bu bahiste, genç bir milletvekilinin yaptığı gibi, şahsî bir fikir olarak değil, partisinin Meclis Grubu Reis Vekili sıfatıyla ileri sürdüğünü ilâve ediyormuş.

Bu haberi, gazetelerde okuyunca aklıma Alphonse Daudet'nin bir hikâyesi geldi. Okuyucumun mizacını biliyorum ama, sohbette şaka, yemekte baharattır derler, müsaade edilirse, hikâyeyi anlatayım:

Bir aralık, mektebi asmaya ve günlerini, şehrin ırmağı kenarındaki sandallar içinde geçirmeye alışan afacan, bir gün, fazlaca gecikmiş; akşam karanlığının bastığını görünce, evde yiyeceği paparayı hatırlayarak yola koyulmuş. Hızlı ve telâşlı yürüyüşü esnasında, suçunu bastıracak bir yalan da düşünemeden, nefes nefese eve gelmiş. Bir iki saatten beri kendisini endişeli bir hiddetle bekleyen annesi, kapıyı açar açmaz: "Nereden geliyorsun bakalım?" diye başlayınca, afacan pür heyecan, koyu katolik kadıncağıza, hemen şu cevabı yapıştırmış:

1- muharrir: *yazar*
2- tâdil: *aslına zarar vermeden değiştirmek*

– Anne, haberin var mı? Papa ölmüş!..

Birden yıldırım çarpmışa dönen dindar kadın, sesini soluğunu keserek istavroz çıkarmaya başlamış. Şimşek gibi evi dolduran kara haber, akşam sofrasını da karanlık bir mateme bürümüş. Sofrada, aile ağızdan kulağa, hep ölen Papadan konuşmuş. Afacan da, zahiren pek kederli görünmekle beraber, içinden gülerek çorbayı kaşıklamış. Ertesi gün, meş'um haberin aslı çıkmayınca, bu defa da, aileyi sevinç kaplamış. Derken, Papanın yerine, afacanın meselesi gömülüp gitmiş.

Ortalıkta "Millî Misak" ve "Millî Birlik Meclisi" gibi fikirlerin kaynaştığı ve çıkmazdan kurtuluş çareleri düşünüldüğü bir sırada, muharrirler üstadı Yalçın'ın Anayasa tadiline, hükûmet cephesinin taraftar olduğu yolunda bir mesele atmasını, doğrusu, hikâyedeki "Papa ölmüş!" bahsine benzettim ve bunu, politikada Makyavel'denberi bilinmedik tarafı kalmayan, efkârı başka mecraya çevirme, avutup oyalama tabiyesinin yeni bir tecellisi sandım.

Fakat, matbuat erkânımız böyle düşünmedi, işi ciddiye aldı ve gazeteciler cemiyetinde, toplanarak bir (deklarasyon) yâni, memleket diliyle "beyanneme" imzalayıp makamlara sundu.

Meselenin aldığı bu ciddi vaziyet karşısında, Anayasa dâvasını bütünlüğü ile ele almayı ve tadile girişilmezden önce, dâva üzerinde hayli düşünmüş bir kimse sıfatıyla, efkârı aydınlatmayı bir vazife bildim. Bunu yaparken, Ahmet Emin Yalman, Cihat Baban ve Selim Ragıb Emeç gibi çok sevdiğim ve hürmet ettiğim fikir adamlarımızdan ayrıldığım noktalar olursa, kendilerinden af dilerim.

*
* *

Anayasa dâvamız tahlil edilince, şu meselelerle karşılaşırız:

1- Anayasa tadile muhtaç mıdır?

2- Muhtaçsa, eksikleri nelerdir?

3- Bu tadilin, derhal alelâcele yapılmasında bir zaruret var mıdır?..

4- Anayasayı, şimdiki Meclisin tadil etmesi muvafık mıdır?..

5- Değilse, tadilin nasıl ve ne gibi şartlar altında yapılması uygun olur?

Bugün, birinci meseleden başlıyalım.

Anayasamız tadile muhtaç mıdır? Niçin?..

Bu suale verilecek cevapların zannediyorum ki, büyük bir ekseriyeti müsbet olacaktır. Nitekim, "Tasvir"in geçenlerde bu bahiste açtığı anket, bunu gösterdi. Üç beş günden beri, matbuata akseden kanaatler de bunu gösteriyor ki, Anayasa makinemiz tadile ve tashihe muhtaçtır.

Fakat evvelâ, ihtiyarladığı ve eskidiği için değil. Bizim Anayasamız, henüz yirmi beş yaşındadır. Anayasaların hayatında yirmi beş senelik ömür çok bir şey değildir. Fransızların Üçüncü Cumhuriyet Anayasası –hem de bu kanunu yapanların kafasında muvakkat bir mâhiyet taşıdığı halde– altmış beş sene ve İtalyanlarınki doksan seneye yakın yaşadı. İsviçre'nin Anayasası yetmiş beş senedir yaşıyor. Gerçi Alman'ların Weimar Anayasası, Birinci Dünya Harbinin kansız nesli gibi, cılız yaşadı ve ömürsüz oldu. Fakat, Amerikan Anayasasını düşününüz: Yüz altmış küsur yaşında, hâlâ genç

ve dinç. Hele İngilizleri sormayınız; bunların Anayasası, asırlardan beri, hem de başkaları gibi kâğıt üzerinde değil, İngiliz milletinin damarlarında ve hâfızasında yaşıyor. Hulâsa, anayasalar sağlam erkeklere benzer; bunlarda yaşlılık, olgunluk sayılır. İyi bir elbise giyildikçe kalıplaşıp vücudu rahat ettirdiği gibi, iyi bir anayasa da tatbik edilip eskidikçe, memleket realitelerine daha iyi intibak eder ve millî bünyeyi rahat ettirir.

Saniyen, Anayasamızın değişmeye olan ihtiyacı, geçen sene, bir aralık moda haline gelen bir tâbirle "İhtilâl Kanunu" olmasından da değildir. Çünkü, anayasalar, daima ve zarurî olarak bir ihtilâl kanunudur. Bunlar, rejim yıkar ve rejim kurar. Bir kanun için, ihtilâl de bundan başka bir şey değildir. Binaenaleyh, her hangi bir anayasa hakkında, ihtilâl kanunudur demek, bir şeyin vasfını hüküm halinde tekrar etmektir.

Nihayet, bir başmuharririn dediği gibi Anayasayı tadile olan ihtiyacımızı, bu kanunun yapılmasındaki noksandan elde edilmiş olmasına atfetmeye de imkân yoktur. Bu telâkkiye[3] göre, şimdiki Anayasanın yapılmasında, hususiyle kuvvetlerin birleşmesi prensibinin "kabulünde, inkılâbı süratle gerçekleştirmek, birleştirmek ve kuvvetlendirmek fikrî hâkim olmuştur." Bugün ise, hem bu fikir tahakkuk etmiş, inkılâp gerçekleşip kuvvetlenmiştir; hem de "şimdiye kadar kuvvetlerin tevhidi" prensibini tatbik eden Anayasamızın bugünkü çok partili ileri demokrasi hayatımıza" uymamaktadır. Bundan ötürü, kanunda değişiklik yapmak lâzım gelmektedir. Bizce bu mütalâa hem kanun fikrine ve hususiyle, Anayasa mefhumuna, hem de tarihi vakıalara uygun değildir.

3- telakki: *görüş*

Bir kere, kanun fikrine uymamaktadır. Zira, kanunlar şahsî ve sübjektif maksatlarla değil, sırf ihtiyaçların zoruyla yapılır. İkinci Büyük Millet Meclisi âzası, keramet sahibi miydiler ki, sonradan apansızın sırf vukuatın sevkiyle yapılan inkılâp hareketlerini önceden görüp, buna göre anayasayı yapmış olsunlar? Bu mütalâa, tarihi vakıalara da uygun değildir. Şimdiki Anayasanın ruhunu teşkil eden kuvvetler birliği prensibi, bu kanunu yapan, İkinci Büyük Millet Meclisinde doğmuş bir fikir değildir. Bu fikir, daha 1920'de, ilk Büyük Millet Meclisinin toplanmasında, hükûmet teşkili bahis mevzuu olduğu sırada kabul edilen ilk "İcra Vekilleri Kanunu" ile meydana çıkmış ve 1921 Anayasasının temeltaşı olmuştur. 1924 de İkinci Büyük Millet Meclisi, şimdiki Anayasayı müzakereye koyulduğu zaman, bu prensip fikirlerde yer etmiş ve Cumhuriyetin siyasî mütearifeleri[4] sırasına geçmiş bulunuyordu. İkinci Büyük Millet Meclisi. İlk Büyük Millet Meclisi hükûmetinden ve 1921 Anayasasından devren aldığı bu fikri uzun boylu münakaşa bile etmeksizin olduğu gibi şimdiki Anayasaya mal etmiştir. Binaenaleyh prensibin kabulünde, hiçbir veçhile şahsî ve sübjektif bir maksat ve tasavvur yoktur. Bilâkis, kuvvetler birliği prensibini, 1919-1924 vukuatı[5] dikte etmiş ve kabule mecbur olmuştur. İlâve edelim ki, Anayasamızın tek veya çok parti ile de bir alâkası yoktur. Her memlekette olduğu gibi bizde de partiler, Anayasa dışı teşekküllerdir. Parti siyasî bir cemiyettir ve Cemiyetler Kanununa tabi olarak teşekkül eder ve işler. Anayasanın tek meclis sistemi, tek parti icap ettirmeyeceği gibi, çok partili bir siyasî hayatla da tezada girmez.

Hulâsa, şimdiki Anayasamızda yapılmasını istediğimiz değişikliklerin sebebi, ne bir kanun eksikliği, ne bir ihtilâl

4- mütearife: *bilinen*
5- vukuat: *hadiseler*

kanunu olması, ne de maksat ve hedefinin elde edilmiş bulunması, yahut bugünkü çok partili hayatla yarışık gitmemesidir. O halde nedir?

*
* *

Kanaatimce, şimdiki Anayasamız dünya Anayasaları arasında en demokratik bir kanundur. Fakat demokrasiyi muhtaç olduğu müesseselerle teçhiz edip teşkilâtlandırmamış ve bu sebeple koyu bir halk hükümeti mefkûresinden hareket ettiği halde, fiiliyatta şahsî hükûmetlerin yerleşmesine yol açmış ve bunların gölgesinde yaşamıştır. Bunun nasıllığını ve niçinliğini gelecek yazımda görüşeceğim.

(Vatan; 29 Aralık 1948)

ANAYASAMIZ, NİÇİN TADİLE MUHTAÇTIR?

Türkiyenin şimdiki Anayasası, Devlet hayatına mutlak bir millet hâkimiyeti idealinden hareket etmektedir. Ve bu itibarla en koyu manasıyla demokratik bir kanundur. Bununla beraber, yeniden gözden geçirilip esaslı bir surette tadil edilmeye muhtaçtır. Çünkü, bu kanun, şartsız ve kayıtsız millete malettiği hakimiyetin kullanış şekil ve şartlarını iyice tayin edip "Organize" bir demokrasi kuramamıştır. Neticede; bu noksanın kurbanı olarak, senelerce omuz verdiği hükûmetlerin gölgesinde yaşamaya mahkûm olmuştur. Olacaktı, zira bir Anayasa için sadece hâkimiyet milletindir, demek kâfi değildir. Tek başlı bir hünkâr yerine, millet diye, bin başlı bir hükümdar oturtmak; saltanat tacını, hünkârın başından alıp millet mânevi şahsı diye tasavvur olunan zihnî bir mevcudun başına geçirmek, gerçi şairane bir hayaldir, fakat bir gaye değildir. Millet hakimiyeti rejimi olarak demokraside gaye millet fert ve nesillerinin huzur ve selâmetini, hak ve hürriyetini korumaktır. Millet hâkimiyeti fikri, hakkın hâkimiyetine sırf bir vasıtadır. Hakkın hâkimiyeti ise, müsbet sahada siyasî ve hukukî müesseseler kurmakla, hürriyet ve hakkaniyet koruyucusu bir sistem vücuda getirmekle temin edilir. Millî hâkimiyet fikri, bu gayeyi temine yaradığı için, yaramak şartıyla ve o nisbette kıymet alır ve bir ideal ifade eder. Bir nevi hükûmet tarzı olarak, millî hâkimiyet rejiminin manası ve kıymeti buradadır. Fakat, bu fikir gayesinden sap-

tırılır, fert ve nesiller için bir baskı âleti hâline konulursa, böyle bir maskeli millî hâkimiyet ile monarşik bir idare rejimi arasındaki fark lâfzi kalır. Düşününüz; başıma inen haksız bir yumruğun sahibi kim olursa olsun, bunun bence ehemmiyeti yoktur. Haksız yumruk, ister bir hâkimiyet hakkına dayanan bir hükümdar yumruğu, ister arkasını millet mânevî şahsına dayamak suretiyle hükmeden bir şahıs veya zümre yumruğu olsun, bu müsavidir. Müsavi olmayan şey, haklılık ve haksızlıktır. Millî hâkimiyet prensibi, diyorum, haksızlığa mânî ve hakkaniyete vasıta bir prensip olduğu için ve olmak şartıyla hakkın hâkimiyeti demek olur ve yüksek bir mânevî kıymet alır. Bunun için ise, bu prensibin siyasî ve hukukî müesseseler halinde teşkilâtlanması ve dediğim gibi, "Organize" bir demokrasi manzarası alması lâzımdır. Demokrasi, ancak bu şartla tatbiki kabil bir hükûmet rejimidir.

İşte, Anayasamız demokratik bir nevi ifadesi olan millî hâkimiyet prensibinin, bu en esaslı lüzumuna cevap vermekten uzaktır. Çünkü, eksik ve kusurludur. Binaenaleyh tadil edilmeye, evvelâ hak ve hürriyet saniyen de nizamlı bir devlet hayatı için teminatlı müesseseler bezetilmeye muhtaçtır.

*
* *

Anayasamızdaki bu eksikliğin sebepleri üzerinde duracak değiliz. Yalnız, şu kadar diyeceğiz ki, bu sebepleri Anayasayı yapanların niyetlerinde değil, zihinlerindeki ve içinde yaşadıkları tarihî vukuatın akışlarında aramak lâzımdır.

Bilindiği gibi, şimdiki Anayasa, İkinci Büyük Millet Meclisi tarafından yapılarak, 1924 Mayısında yürürlüğe konmuştur.

O tarihte ve bu kanunu yaparken Meclis âzaları mühim vukuatın terütaze tesirleri altında idiler. Bir kere, büyükçe bir kısmı, Osmanlı Meclisi Mebusanından devren gelmiş olan bu âzalar, bir taraftan Abdülhamid devriyle keşmekeş içinde geçen, meşrutiyet senelerinin kederli ve endişeli hâtıralarını taşımakta; diğer taraftan da mütareke ve Millî Mücedele yıllarının heyecanlarını, iç ve dış düşmanlara karşı mucize kabilinden kazanılan askerî zaferlerin ve siyasî muvaffakiyetlerin çıldırtıcı neşelerini yaşamakta idiler. Bugünkü Anayasa, bu keder ve endişe ile bu çıldırtıcı neşenin imtizacından doğmuş ve bu sebeple, uzakları gören kurucu bir kanun olmaktan ziyade, halin ifadesi şeklinde ve suçsuz ürkek ve reaksiyoner bir eser olmuştur. Bu kanunda, mutlakiyet, parlâmentarizm ve Meclis hükûmeti fikir ve sistemleri âdeta birbirinden ürkmekte ve birbirleriyle mücadeleye girmektedir. Bu hal, Anayasanın devlet organları salâhiyet ve faaliyetlerini tanzim edişinde açıkça görünmektedir.

İkinci Büyük Millet Meclisi, bir taraftan, şahsî hükümranlığından ürktüğü için Devlet Reisini faal salâhiyetlerden mahrum, sırf sembolik bir şahsiyet halinde bırakmak istemiştir. Fakat, diğer taraftan, 1921 Anayasasının sırf Meclis hükümeti usulüne sadık kalarak, bütün kuvvet ve iktidarı Mecliste toplamak suretiyle bir "Tek Meclis Mutlakiyeti" ihdas etmiş, korktuğu şahsî hükümranlık yerine Meclis hükümranlığı koymuştur. Fakat, düşünmemiştir ki, mutlakıyet, hükümranlığın şahsî veya kolektif olmasından değil, kuvvet muvazenesizliğinden, hak ve hürriyetin teminatsızlığından doğar.

Aynı Meclis, bir taraftan, meşrutiyet devri parlâmentarizminden uzaklaşmak için âyân usulünü terketmiş ve Meclis hükûmeti sisteminin mantıkî bir neticesi olan, kuvvetler

birliğini esas alarak bunu Cumhuriyetin temel taşı yapmak istemiştir. Fakat, diğer taraftan, saf bir Meclis hükümeti sisteminin de sulh devrinde yürümeyeceğini sezerek, gerek hükûmetle Meclisin ve gerek Devlet Reisi ile hem Meclis ve hem hükümetin münasebetleri bahsinde açıkça Parlâmenter rejimi takip etmiştir. Yalnız bu rejimin mantığında –Saltanat devrine karşı reaksiyon olmak üzere– en can alacak noktada terkedivermiştir ki, bu nokta Devlet Reisinin icabında Meclisi feshedebilmesidir.

Malûm olduğu üzere, parlâmenter rejim, Meclis hükümeti usulünün kuvvetler birliğine mukabil, "Kuvvetler bölümü" esasına dayanır ve bölünen kuvvetler arasında bir itidal noktası bulmayı ve mâkul bir muvazene kurmayı hedef alır. Bu hedefe varmak için de, Meclise, hükümeti murakabe[1] ve mesûl etme salâhiyeti tanırken, en yüksek icra âmiri sıfatıyla, Devlet Reisine de Meclisi feshederek seçimleri yenileme, yâni umumû efkârı temsil eden seçmenler kütlesinin hakemliğine müracaat etme salâhiyeti verir. İki tarafın elindeki bu iki salâhiyet, karşılaşan iki kuvvet halinde, birbirini durdurur ve bu sayede. Meclisle hükûmet arasında bir muvazene vücuda gelir. Hem de bu suretle, memleket hizmetinde birer organdan başka bir şey olmayan, meclisle hükûmet arasında çıkacak ihtilâfla son söz ve en yüksek karar sahibi olan millet, hakem kılınmış olur.

İkinci Büyük Millet Meclisi, Anayasada Devlet Reisine bu salâhiyeti tanımamakta ve Meclis karşısında hükümete sırf bir komisyoncu gözü ile bakmakla parlâmenter rejimden esaslı bir surette ayrılmış ve devlet hayatımızı iki çıkmazdan birine saplamaya mahkûm etmiştir.

1- murakabe: *kontrol etmek*

Çıkmazlardan biri şudur:

Farzediniz ki, günün birinde Meclisle umumî efkar arasında derin bir tezat ve bir uçurum hasıl olsun ve Meclis memleket muvacehesindeki[2] nüfuz ve itibarını kaybetsin. Böyle bir halde, eğer farzettiğimiz bu Mecliste hâkim olan ekseriyet inat ederse, seçimlerin yenilenmesi ve millet iradesinin yeniden zuhuru için, Meclisin normal müddetini, yani dört senenin bitmesini beklemekten başka çare yoktur. Fakat, bu halin tamamiyle millet zararına olduğu ve içtimaî sulhu tehdit ettiği aşikârdır.

İkinci çıkmaz da şudur:

Yine farzediniz ki, Mecliste hâkim olan ekseriyetle Devlet Reisi ihtilâfa düşsün ve bu iki salâhiyet merkezinin arası açılsın. Başvekil ve diğer vekilleri tayin etmek devlet Reisinin hakkı olduğuna ve vekiller heyetinin aynı zamanda Meclisin itimadiyle iş başında kalabileceğine göre, mümkündür ki, Meclis, Devlet Reisince tayin edilen vekilleri tekrar tekrar düşürsün ve memleket her haftabaşı bir hükûmet değişmesi felaketiyle karşılaşsın. Gerçi, şimdiye kadar böyle bir felaketle karşılaşmadık. Çünkü, şimdiye kadar hâkim olan şef idaresi idi. Ve bereket versin ki bu idi. Eğer Anayasa hâkim olsaydı, bu imkân, zuhur edebilirdi. Vukuu nadir de olsa, bir Anayasa her ihtimali nazara almakla mükelleftir. On binde bir ihtimal ile kuduz tehlikesine maruz kalan bir kimseye tababet iğne yapmayı emreder.

Anayasanın, Devlet hayatımızı saptamaya mahkûm ettiği bu iki tehlikeli çıkmazı gözönünde tutarak diyebilirim ki, eğer 1924 den beri iş başına gelen iktidar adamlarımız, Anayasayı olduğu gibi tatbik edip hâkim kılmak isteselerdi,

2- muvacehe: *yüzleşmek, huzurunda olmak*

Türkiye'de hükûmet imkânı fiilen ortadan kalkar ve bir anarşiye sürüklenirdik. Kanundaki bu gedik kapanmadıkça, bundan sonra da sürüklenmeyeceğimizi temin edemem. Kanunlar muayyen bir hayat tarzı yaratmaz, fakat geniş ölçüde hayata yol açar. Eğer bizde seneler boyunca Anayasa dışında ve bu kanunun ruhuna ve prensibine uymaz şekilde bir şef rejimi ve vasilik idaresi hâkim olduysa, bunu doğuran ve tutunup devam etmesini sağlayan sebeplerden biri ve belki de başta geleni, mevcut Anayasamızın eksik ve hatalı olması ve tatbik kabiliyetinden mahrum bulunmasıdır. Bu türlü kanunların varlığı yokluğundan daha tehlikelidir.

Bununla Anayasayı bir tarafa bırakarak, hüküm sürmüş olan idareleri mazur göstermek istemiyorum; mazur olamaz. Tatbik kabiliyetinden mahrum olan bir kanun tadil edilir ve hayata intibak ettirilir. Zira gaye kanun değil, hayattır. Gerçi Anayasa, birkaç defa tadile uğradı, fakat bu tadiller yaraya merhem olmadı, bilakis yaraya yara açtı.

*
* *

Parlâmenter rejimden en esaslı noktada ayrılan Anayasamız, Meclis hükümeti sistemine hakkıyla sadık kalsaydı bari. Bunu da yapmamış, en can alacak noktada bu sistemi de terketmiştir. Filhakika, Cumhurreisinin Meclis içinden ve tarafından, Meclis müddetince seçilmesi usulünü kabul etmekle Meclis hükümeti sistemine bağlılığını gösteren Anayasamız; diğer taraftan, Vekiller Heyetinin teşkilini ve vekillerin tayinini Cumhurreisine bırakmakla, sarih bir surette parlâmenter rejime kaymıştır.

Bu rejimde, vekillerin tayini gibi, azli de Cumhurreisine ait bir haktır. Meclis, Vekiller Heyetini terketmez, sadece ademi itimat beyan eder. Parlâmentarizm hukukunda ademi itimat beyanı ise, Vekiller Heyetinin Cumhurreisine istifanamelerini takdim etmeleri için bir ihtardır ve dolayısıyla Cumhurreisine de bu istifayı kabul etmesi, olmadığı takdirde vekillerini azledip değiştirmesi için bir işarettir. Parlâmenter rejimin bu mantığı, aşikar ki, Meclis hükümeti ve kuvvetler birliği sistemi ile uygun gidemez. Nitekim bizde gitmemiştir.

Hatırlardadır ki, şef idaresi usulü sarsılmağa başladığı sıralarda bu nokta münakaşa mevzuu olmuş ve efkarı bir hayli oyalamıştır. Hatta Başvekil Recep Peker, bir aralık kabinesinin ancak Meclise hesap vermekle mükellef ve yalnız Meclis önünde mes'ul olduğunu ileri sürmüştür.

Sayın Recep Peker, bu fikrinde hem yanılıyor, hem de yanılmıyordu. Yanılıyordu, çünkü dediğim gibi, Anayasamız bu noktada parlâmenter sisteme kaymış ve vekillerin tayini salâhiyetini Cumhurreisine vermiştir. Hukukta malum bir kaidedir ki, tayin salâhiyetini haiz olan makam, azil salahiyetini de haizdir. Ve bu gayet tabiidir. Zira, aksi takdirde tayinin bir salâhiyet olarak manası kalmaz. Binaenaleyh, parlâmenter rejimde olduğu gibi, bizde de Vekiller yalnız Meclise karşı değil, hem de Cumhurresine karşı mesûldür. Şu kadar ki, Cumhurresinin vekilleri azletme salâhiyetini kullanırken, gayet ihtiyatlı hareket etmesi ve Meclisteki ekseriyeti daima göz önünde tutması lazım gelir. Aksi halde bu ekseriyetle ihtilafa düşmesi ve yukarıda bahsettiğim çıkmaza girmesi mümkündür. İş, bu çıkmaza girdiği takdirde ise, Cumhurreisi için yapacak bir şey kalır ki, o da istifa edip çekilmektir.

Başvekili Recep Peker yanılmıyordu. Çünkü o bu meseleyi 1921 Anayasasında saf Meclis hükümeti mantığıyla

mütalaa ediyordu. Buna göre, vekiller hakikaten yalnız Meclise karşı mes'ul ve ona hesap vermekle mükelleftir. Çünkü, vekilleri tayin eden Meclistir. Nitekim, bu sistemi takip eden memleketlerde usul budur ve kuvvetler birliği prensibi de bunun böyle olmasını icap eder. Fakat, ne yapalım ki, sistem tezatları ile dolu bir Anayasa karşısındayız ve Cumhurreisine Vekilleri tayin salâhiyeti veren bu kanunun azil salâhiyetini de vermiş olmasını kabule hukuk mantığı bizi mecbur etmektedir.

(Vatan; 16 Ocak 1949)

ANAYASAMIZIN DEĞİŞTİRİLMESİNDE ZARURET VARDIR

Bu zarureti doğuran sebep ve eksiklerden bazılarını geçenki yazımda gösterdim. Devlet hayatında koyu bir demokratik esastan hareket ettiği halde, Anayasamızın bu esası lüzumlu müesseselerle teçhiz edememiş ve tasarladığı demokrasi makinesini işler bir hale koymamış olduğunu anlatmaya çalıştım.

Filhakika dikkat edersek, bu kanun 1921 Anayasasından devir aldığı Meclis Hükümeti usulüyle Meşrutiyet "Kanunu Esasi"sindeki parlâmenter sistem arasında bocalamış; Meclisle Hükûmet münasebetlerinde kâh berikine, kâh ötekine başvurmuş, fakat her birini en can alacak noktalarında terkedivermiştir. Neticede, ortaya vuzuhsuz[1], çekingen ve hakkiyle tatbik kabiliyetinden mahrum melez bir hükûmet sistemi çıkmıştır. Bu sistemin aksaklıklarını anlatmak için bir devlet hukuku mütehassısı olmaya hacet kalmadan aklı selimle düşünmek kafidir.

Anayasamız, Meclis Hükümeti usulüne sadık kalmak ve Mecliste topladığı salâhiyetlerden bir "ayan" payı çıkarmamak için çifte meclis bahsinde parlâmenter sistemden ayrılmıştır. Fakat, yağmurdan kaçarken doluya tutulmuş, yalnız ayandan kıskandığı salâhiyetlerin değil, ayni zamanda

1- vuzuh: *anlaşılır*

meclisin kendi öz salâhiyetlerinin bile icra organı başındaki şefler tarafından yutulduğuna şahit olmuştur.

İkinci Meclis, hem teşri[2] hayatında mükemmel bir itidal ve muvazene amili olur, hem de hususiyle, halk meclisi için icra organına karşı bir kalkan hizmeti görür. Başka bir yazıda da söylediğim gibi, çifte meclis icra organı için iki büyük lokma demektir. İkisi birden kolayca yutulmaz. Tek meclis ise, tek bir lokmadan ibarettir. Nazariyatta, salâhiyetleri ne kadar geniş olursa olsun, kolay yutulabilir. Nitekim, bizde iş böyle olmuş, ellerinde fiilen hükûmet kuvvetlerini tutan nüfuzlu iktidar adamları, daha Anayasanın kabulünden çok geçmeden, Meclisi bütün salâhiyetleriyle yutuvermişler ve bu suretle, Anayasanın özlediği Meclis Hükümeti ve hegemonyası yerine, emsaline yalnız totaliter rejimlerde rastlanan, bir şef rejimi yerleşmiştir.

Bu neticeyi Anayasanın sistem kifayetsizliği ve bünye sakatlığı doğurmuştur. Gerçi, kanunlarda bir tılsım esrarı yoktur. Kanunların kıymeti, onları tatbik eden el ve iradelerin kıymet ve kudretine tabidir. Bir kanun kifayetsiz de olsa, iyi niyetli ve bilgili insanlar elinde iyi bir tatbik kıymeti alabilir. Fakat, Anayasa mahiyeti itibariyle siyasî bir kanundur. Siyaset ise insan ihtiraslarının en çok kabardığı bir sahadır. Binaenaleyh, her kanundan çok, Anayasanın, kabaran ihtiraslara rol oynama imkânı vermeyecek bir mükemmeliyette olması lâzımdır. Bizim Anayasamız, mükemmel olmaktan uzaktır, kifayetsizdir ve sakattır. Hatta, bu sakatlık, memleketi anarşik bir meclise bağlı iş görme kabiliyetinden mahrum bir hükûmetle başbaşa kalmaya mecbur edecek vahamettedir.

2- teşri: *kanun yapma ile ilgili*

Bugün, Türkiyede her hangi bir hükûmetin tutunup iş görebilmesi için, iki şartın birden tahakkuk etmesi lâzımdır. Şartlardan biri meclis içinde ve meclisin, tamamının olmazsa, büyük bir ekseriyetini kaplamak üzere kahir[3], mütecanis[4] ve tutkun bir ekseriyetin kurulmasıdır. Umumiyetle Meclis Hükûmetlerinde olduğu gibi, bilhassa bizim Anayasamız mantığında böyle bir ekseriyet başta gelir bir şarttır. Anayasamızın, Meclis Hükümeti mekanizması muvazeneli bir ekseriyetle işlemeye müsait değildir. Çünkü bu mekanizma, iktidar esasına ve kuvvetler muvazenesine değil, Meclis hegemonyasına dayanmaktadır. Meclis hegemonyası ise fiilayatta, kütle halinde mütecanis ve tutkun ve ekseriyet hegemonyası demektir.

İkinci şart da, hem Meclis ekseriyetinin, hem de bu ekseriyetten çıkacak olan hükümetin üstün bir şef emrinde ve avucunda bulunması ve hatta bu şefin aynı zamanda Devlet Reisi olmasıdır. Ta ki bu sayede bir taraftan ekseriyet mütecanisliğine ve tutkunluğunu muhafaza edebilsin; diğer taraftan da gerek hükûmetle ekseriyet ve gerek ekseriyetle Devlet Reisi mutabık yürüyüp Mecliste sükûnet ve hükûmette istikrar teessüs etsin. Anayasamız sisteminde, zannediyorum ki, ancak bu iki şartla hükûmetler tutunup iş başında kalabilir. Nitekim, sistem, bunu icabettiği içindir ki, fiiliyatta bugüne kadar iş böyle olmuş. Meclisin tamamı veya şimdi olduğu gibi, büyük bir ekseriyeti Halk Partisi hükümetinden ibaret kalmıştır. Bu ekseriyet de hem partinin, hem Meclisin, hem de hükümetin fiiliyatta en üstün şefinin emrine ve işaretine tabi olmuştur.

Gene zannediyorum ki, anayasanın sakatlığından ileri gelen bu fiili vaziyet, şayet günün birinde bozulur, Halk Par-

3- kahir: *zorlayan, üstün gelen, galip gelen*
4- mütecanis: *aynı fikirde olan*

tisi ekseriyeti parçalanır ve şef emrinde mütecanis ve tutkun kütle olmaktan çıkar da parti içinde hizipler ve şefler peyda olursa, elimizdeki Anayasa ile Türkiyede hükûmet icrasına fiilen imkân kalmayacaktır. Ve bu imkânsızlık iki Halk Partisi kuvvet ve kesafetinde diğer bir ekseriyet partisi çıkıp da Meclis ve hükümeti eline alıncaya kadar devam edecektir. Fakat, bu takdirde, memleket bundan bir şey kazanmayacak sadece şef iradesi el değiştirmiş olacaktır.

Görülüyor ki, Anayasımızn "tek kuvvet" ve "tek meclis" sistemi, "tek parti" ve "tek şef" gidişi için biçilmiş kaftandır ve bugünkü Anayasa çevresi içinde Türkiyede çok parti usulünün yeri yoktur. Bununla, İkinci Büyük Millet Meclisi bu neticeyi dilemiş ve Anayasayı bilerek böyle yapmıştır, demek istemiyorum. Bunu demek, 1924 Meclisine istikbali görüp keşfetme kudret ve kerameti atfetmek olur. Şunu demek istiyorum ki, İkinci Büyük Millet Meclisi, inandığı ve Millî Mücadele yıllarında mucizelerini gördüğü, millî hakimiyet prensibini sulh devresi için muhtaç olduğu müesseselerle teçhiz edememiş ve muvazeneli bir devlet nizamı kuramamıştır. Bu sebeple yaptığı kanun gediklerinden ve sakatlıklarından, ortaya tek bir ekseriyet partisi ve şef usulü fışkırmıştır.

Bu gedikleri ve bu sakat sistemi ile Anayasa durdukça, bizde çok parti usulünün selâmetle yürümesine; mecliste sükunet ve hükûmette azim ve istikrar teessüs etmesine imkân yoktur. Gün geçtikçe vaziyette daha büyük vehamet peyda olacak ve korkarım ki, hükûmet makinemiz işleyemez hale gelecektir. Ve belki de o zaman, şef idaresi taraftarları; "gördünüz ya, bizdeki demokrasinin halini"; diyeceklerdir. Kazan gibi kaynayan ve meclisin sonsuz ve neticesiz münakaşalardan ve hükûmette alıp yürüyen istikrarsızlıktan

gözleri yılan halkımız mümkündür ki, günün birinde eskiyi arayacak ve bugün tapındığı demokrasiden yüz çevirip eskiye dönecektir. Yakın tarihimizde hep böyle olmadı mı? Meşrutiyet keşmekeşinden yılan halk, dönüp eski devre rahmet okumadı mı?

"Pek rengine aldanma Felek, eski Felektir.
Zira ki Feleğin meşrebi nâ-sâzı dönektir."

*
* *

Bu neticenin Anayasamızın neresinden ve nasıl çıktığına tekrar dikkati çekmek isterim:

Anayasa, meclisin salâhiyetlerini yalnız Ayandan değil, Devlet Reisinden ve hükûmetten de kıskanmış ve Devlet Reisini faal politika hayatından uzak tutmak istemiştir. Bugün, Devlet Reisimiz, Vekiller Heyetini teşkil etmekten ve bu heyetin kendisine sunacağı hükûmet mukarrerâtını[5] imzalamaktan başka, belli başlı faal bir rolü yoktur. Hükümete, yani Vekiller Heyetine gelince; anayasa, bunu da sımsıkı Meclise bağlamış ve hükümeti, adeta Meclisin bir komisyoncusu durumuna sokmuştur. Buna mukabil, bütün kuvvet ve salâhiyetleri tek bir mecliste toplamış, devlet işinde meclisi, eski Atinalıların Ekleziya'sı gibi, mutlak surette hâkim kılmak istemiştir. Şu halde, Türkiye'yi "Millî hakimiyetin hakiki ve yegane mümessili" olan dört yüz altmış küsur vatandaştan mürekkep bir "Büyük Millet Meclisi" idare edecektir. Ve Millî Hakimiyet, netice itibariyle, ifadesini Meclisin mutlak hakimiyetinde bulacaktır.

5- mukerrerât: *kararlar*

Vaktiyle, J.J. Rousseau tarafından ortaya atılıp müdafaa edilen ve Fransa'da Jakobinler saltanatına merdiven hizmeti gören bu sistem, nazari olarak, güzel ve caziptir. Ve Ortodoks demokrasi idealine uygundur. Ancak, demokrasi tapınmak için bir put değil, bir hayat ve devlet rejimidir. Binaenaleyh, demokrasi üzerinden düşünülecek her sistemin hayata intibak etmesi ve demokrasi idealiyle tezada düşülmemesi lâzımdır. Bu zaviyeden bakar ve iyi düşünürsek, Meclisin hakimiyeti zaman içinde sırf nazari kalmaya mahkûmdur. Çünkü fiiliyatta hâkim olan meclis değil, Meclis içindeki ekseriyettir. Ekseriyet içinde de hâkim olan şeflerdir. Hatta şefler arasında da bilfiil hâkim olan, bunlardan en çok nüfuz ve şahsiyet sahibi olandır. Meclisin ekseriyetine ve dolayısıyla Meclise hâkim olan şef, bir de bu vaziyetinin mükafaatı olarak, Devlet Reisliğine seçilince, elbette hükümeti de avucuna alacak ve ekseriyet şefliği ile Devlet Reisliği ister istemez aynı bir kimse uhdesinde birleşmiş olacaktır. Bu iki sıfat ve kuvvet aynı bir kimsede birleşmiş olacaktır. Bu iki sıfat ve kuvvet aynı bir kimsede birleşince de, tabiatiyle hükûmet Meclisin, Meclis ekseriyetin, ekseriyet de Devlet Reisi ve ekseriyet şefinin gölgesinde kaybolacak ve ortada fiilen hâkim olarak, anayasanın sarahatine rağmen, yalnız ekseriyet şefi ve Devlet Reisi kalacaktır. Nitekim şimdiye kadar böyle kaldı. Anayasanın maksadı ve prensipleri dışında ve Meclis üstünde şahıslar hâkim oldu.

Fakat bundan sonrası için karar vermek zorundayız. Bugün görüyoruz ki, tek parti ve tek şef usulü için çok iyi gelişen kaftana çok partili rejim sığmıyor, Şu halde yapılacak iş, ya eskiyi devam ettirmek –ki buna bugün için imkân yoktur– yahut, yeniden söküp dikmek; çok partili ve muvazeneli bir demokrasi bünyesine, gelişecek surette tamir etmektir.

(Vatan; 20 Ocak 1949)

ANAYASANIN TADİLİ HAKKINDA DÜŞÜNCELER

Anayasamızın esaslı bazı noktalarda tadile muhtaç olduğu, bugün artık memleket efkârına malolmuş bir hakikattir. Yalnız bizce, bütün mesele bu tadilin zamanını, nasıl ve ne evsafta bir meclis tarafından, hangi noktalarında ve ne yolda yapmasını tayindedir. Bu günlük meselenin, ilk iki şıkkı üzerinde görüşelim.

Anayasanın tadili bugünün işi midir?

Bu noktada, zannediyorum ki, efkar iki telakki etrafında toplanmaktadır:

a) Bir telakkiye göre, anayasanın tadili acele bir iştir. Demokrasi yolumuzun selameti buna bağlıdır. Yirmi beş senedir layıkıyla tatbik edilememesi, bir bakımdan da, bu kanunun ehemmiyetle noksanları olduğuna ve büyükçe bir ölçüde tatbik kabiliyetinden mahrum bulunduğuna kafi bir delildir.

İyi niyetle ileri sürüldüğünü farz edersek, bu telakkide isabet vardır. Anayasamızın teşkilât noksanları ve siyasî mekanizma hataları bu kanunun demokrasi yolunda hakkiyle tatbikine engel teşkil edecek kadar büyüktür. Binaenaleyh bir an evvel tadil ve tashih edilmelidir.

Ancak, dikkate layıktır ki, bugün bu telakkiyi benimseyenler arasında, iktidar muhiti başta gelmekte ve anayasanın çarçabuk tadili cihetini bilhassa bu muhit iltizam[1] etmekte-

1- iltizam: *gerekli bulmak*

dir. Nitekim hatırlarız ki iktidarın resmi sözcüsü Hüseyin Cahit Yalçın, bundan evvel "Ulus"ta neşrettiği bir makale ile bu hususu müdafaa etmişti. İstanbu'lun muhtelif içtihatlarda gazetecileri de toplanarak bir "deklarasyon" neşretmişler ve kuvvetlerin ayrılması esası üzerine yapılacak bir anayasa tadiline taraftar olduklarını ve bunu destekleyeceklerini bildirmişlerdi. Mesele üzerine efkarın dikkatini çekmek maksadıyla biz de "Vatan"da, meşhur bir hikâye ile başlayan, bir yazı neşretmiştik.

Tadil meselesinde iktidarın sabırsızlandığı muhakkaktır ve kendi zaviyesinden, bunda haklıdır: Bugün iktidar şeflerinin elinde ve emrinde, uysal olduğu kadar, mazinin mes'uliyeti endişesiyle birbirine kenetlenmiş bir ekseriyet varken, hata ve su-i idare[2] ile dolu geçen bir devrin muhasebesini hasır altı etmek en kestirme yoldur.

b) Diğer bir telakkiye göre ise, anayasanın tadili bugünün işi değildir. Bugün için yapılacak iş, dürüst bir seçim ile millet efkarını bihakkın temsil eden bir meclis kurmak ve seneler boyunca kağıt üzerinde kalan bu talihsiz kanunu evvela tatbike girişmektir. Tadil işi üzerinde ancak bundan sonra düşünülebilir.

Nazarî kıymeti münakaşa götürür olmakla beraber, bu telâkki iktidarın sözüne ve işine itimadı azalmış olanlarca benimsenen telakkidir. Bize gelince, bizce de anayasanın tadili elzemdir, fakat bugünün işi değildir. Eksik ve hatalı olduğuna öteden beri kani bulunduğumuz bu kanunun tadilini bugünün işi görmek, bunu şimdiki meclisin yapmasına razı olmaktır. Halbuki, hakikati söylemek lâzım gelirse, şimdiki meclis bir anayasa tadili için, kanunen salâhiyetli olmakla beraber, bu hususta, elzem olan siyasî nüfuz ve

2- su-i idare: *kötü yönetim*

manevi otoriteden mahrumdur. Eğer, bu görüşte birleşiyorsak, tadilin zamanı meselesinden evvel, nasıl bir meclis tarafından yapılması doğru olur noktasını ele almak lâzım gelir. Zira, bu nokta meseleyi kökünden halleder.

Anayasa nasıl ve ne evsafta bir meclis tarafından, tadil edilmelidir?..

Bugün, hukuken böyle bir mesele bahis mevzuu olamaz. Çünkü, bu noktada anayasamız sarihtir: Üçte bir azanın teklifi ve üçte ikinin kabulü ile anayasayı Büyük Millet Meclisi tadil eder. Bununla beraber, bu meseleyi ortaya koyup konuşmak ve hal çaresi aramak zorundayız. Eğer, anayasa tadilinin zaruri olduğunda, mutabık isek ve eğer bu kanun muhakkak tadil edilecekse; bunu bugünkü memleket realiteleri karşısında şimdiki Meclisin yapması kadar hatalı ve atisi karanlık bir hareket tasavvur edemeyiz. Anayasaya el sürecek bir meclis için ilk şart, memleket ekseriyetinin aynası olmak ve onun tam itimadını taşımaktır.

Düşünülsün ki, bir avuç muhalefet grubuna karşı kahir bir ekseriyete dayanan şimdiki meclisin bu şartı haiz olup olmadığı, üç seneden beri ortalıkta çalkanmakta ve bu yüzden mahkemelere elleri kelepçeli adamlar sevk olunmaktadır. Bizce, şimdiki meclisin tarihî ve millî bir borç şeklinde yapacağı iki şey vardır.

1) Herkesi tatmin edecek bir seçim kanunu kabul etmek,

2) Anayasaya bir ek kanun kabul ederek, ya miadından evvel veya miadında, dağılmaktır.

Anayasaya ek kanun hemen bir "müessisler meclisi"nin seçilmesini emredecek ve bu meclisi aşağıdaki işlerin intacı[3] ile vazifelendirecektir:

– Anayasa tadili.

– Tadilen kabul edilen anayasaya aykırı kanun ve müesseselerin ilgisi.

– İlga edilen[4] kanun ve müesseselerden, amme nizamının selâmeti bakımından, yeri boş kalması caiz olmayanların yerlerine yenilerinin ikamesi[5].

İlave edelim ki, anayasaya ek kanun ile tayin edilen vazifeleri bitince, müessisler meclisi dağılacak ve yerini yeni seçimlerle kurulacak olan normal parlâmentoya bırakacaktır. Bizce bu hususta, çetin olmakla beraber, tutulacak en salim yol budur. Gerçi bugün için bizde bir müessisler meclisinin kurulup kurulmaması noktası üzerinde münakaşa edilebilir. Ve Anayasanın sarahatiyle hukukun normal vaziyetlere mahsus olan mantığı üzerinden gidilerek, buna lüzum yoktur denilebilir. Filhakika, bugün Türkiyemiz bir Almanya, bir Fransa ve bir İtalya gibi harp etmiş ve rejim değiştirmiş bir memleket değildir. 1924 Anayasasiyle bunu yapan iktidar partisi, dimdik ayakta durmaktadır. Bununla beraber, ileride göstereceğiz ki, anayasada yapılması gereken tadiller hakikatte, bir rejim değişmesine muadildir. Bu tadillerle, Türkiye'miz bir "Kuvvetler temerküzü" sisteminden çıkarak "Kuvvetler ayrılığı"na müstenit[6] bir "Kuvvetler muvazenesi" sistemine girecektir. Nazari gibi görünen bu değişme ise, hükûmet ve

3- intac: *sona erdirme*

4- ilga edilen: *kaldırılan*

5- ikame: *yerleştirmek*

6- müstenit: *bir şeye dayanan*

idare teşkilât ve müesseselerimizde cezri [7] bir tasfiye ve tanzim hareketi yaratacak ehemmiyettedir.

Kaldı ki, müessisler meclisinin kurulmasında ve düşünülen tadillerin, alelâde bir Meclise değil de, bir müessisler meclisine veya bu vasıftaki bir heyete yatırılmasında mühim fayda ve hususiyetler vardır. Ezcümle;

a) Müessisler[8] Meclisi muayyen vazife ve salâhiyetlerle kurulup dağılacağı için, hem istikbale ait siyasî emel ve ihtiraslardan uzak kalır; hem de vazifelendirildiği işleri bütün kuvvet ve nüfuzu ile başarmaya koyulur.

b) Müessisler Meclisi muhakkak ki, memleket nazarında daha büyük bir kuvvet ve otoriteye sahiptir ve halk efkarını kendi üzerinde temerküz[9] ettirir. Bu ise, onu ağır ve tarihi bir mes'uliyet yükü altında bırakır; bitaraflık ve objektiflik dairesinde düşünüp karar vermeye sevk ve mecbur eder.

Memleket bakımından muhakkak olan kaidelerine rağmen, biz de takdir ediyoruz ki, bu salim yoldan gitmeyi bugünkü Meclis ekseriyetinden beklemek ölü gözünden yaş ummaktır. Çünkü, böyle bir Müessisler Meclisinin[10] kurulmasını kabul etmek büyük bir insaf, feragat ve medeni cesaret isteyen bir iştir. Ekseriyetin ve ona tutunan iktidarın, bu derece yüksek fazilet gösterebileceğinden ümitli değiliz.

O halde, yapılacak bir iş kalır ki, o da, seçim kanununu sağlama bağladıktan sonra, 1950 seçimlerinde, seçim emniyetini, yalnız bi-nazîriye[11] değil, bilfiil de korumak ve teşekkül edecek yeni Meclisi memleket efkârının aynası haline koymak; Anayasa tadili için onu elzem olan psikolojik

7- cezri: *köklü*
8- müessis: *kurucular*
9- temerküz: *toplanma*
10- müessisler meclisi: *kurucular meclisi*
11- bi-nazîriye: benzeri olmayan

otorite ile teçhiz etmektir. Bunun için de bizce başvurulacak pratik çarelerin başında, seçimin açılmasını ilandan itibaren yeni Meclisin teşekkülüne kadar devam etmek üzere bir "Muhtelif Kabine" kurmayı temin etmektir. Bu kabine, Meclisteki parti gruplarıyle, müstakillerden bir nisbet dairesinde aza alınmak suretiyle teşkil olunur.

Seçim zamanında, böyle bir muhtelit[12] kabine kurulması lüzümunu izah etmek güç değildir: Bir seçim kanunu, ne kadar mükemmel olursa olsun, nihayet seçim kurul ve komisyonları gibi, mahalli organları tanzim ve bu organlara dürüst çalışmayı emreder. Halbuki, dikkat edilir ve iyi düşünülürse, seçimlerde fiilen nüfuz kullanan ve ağır basan baş bir organ var ki, bu da hükûmet yani Bakanlar Heyetidir. Bizce, seçimlerin fiili teminatının can noktası bu heyettir. Binaenaleyh, seçim zamanında, tıpkı seçim kurul ve komisyonları gibi, bu heyeti de muhtelit bir surette teşkil etmek, zannediyoruz ki, suyu membaından kesme kabilinden bir tedbirdir.

*
* *

İster Müessisler Meclisi kurulsun, ister ciddi ve emin bir seçimle teşekkül edecek bir Meclise ümit bağlansın; Anayasa tadili bahsinde bu noktaların kıymeti nihayet bir vasıta ve metod kıymetidir. Asıl gaye, yapılması zaruri olan tadillerdir ki, bunu gelecek yazılardan itibaren ele alacağız.

(Vatan; 19 Haziran 1949)

12- muhtelit: *karma*

ANAYASA HANGİ NOKTALARINDA VE NE YOLDA TADİL EDİLMELİDİR

Anayasamızın ilk göze çarpan hususiyeti, hiç şüphe yok ki, Meclis hesabına olarak, bir "Kuvvetler Temerküzü" sistemine ve bir "Tek Kuvvet" efsanesine saplanmış ve sureta bir "Meclis hükümeti" kurmuş olmasıdır. Şimdiki Anayasanın 1921 Anayasasından devraldığı ve biraz da İmparatorluk Kanunu Esasimizin saf parlâmenter sistemiyle mezcettiği[1] bu sistem, kabul etmek lâzımdır ki, zamanında büyük bir memleket ihtiyacına cevap vermiştir. Yine kabul etmek lâzımdır ki, zaman geçmiş ve o ihtiyaç tarihe karışmış; fakat aynı sistem memlekette gayet çetin bir baskılı idarenin kurulup senelerce tutunmasını da sağlamıştır.

Bugün, nizamlı ve mutedil bir demokrasiye samimiyetle tarafdar isek, evvelemirde, Meclis perdesi arkasından şahıslar istibdadına[2] ve zümre istismarına yol açan bu sistem yerine "Kuvvetler Ayrılığı" esasına müstenit[3] bir "Kuvvetler Muvazenesi" sistemi kabul etmek zorundayız.

Esasen, 1920 de doğan ve "Büyük Millet Meclisinin fevkinde bir kuvvet yoktur" şeklinde ifade edilen "Tek Kuvvet" yahut "Kuvvetler birliği – kuvvetler temerküzü" fikrî siyasî mana ve medlulünü çoktan kaybetmiş bulunuyor. Bu fikir, bilindiği gibi, zamanında saltanata ve İstanbul hükümetine

1- mezcetmek: *karıştırmak, katmak*
2- istibdat: *keyfi idare - zulüm*
3- müstenit: *bir şeye dayanan*

karşı bir propaganda silahı olarak imal edilmiş ve mahalli istimali[4] kalmamıştır. Binaenaleyh, yeri artık Anayasa değil, Topkapı silah müzesidir.

"Tek kuvvet" yahut "Kuvvetler birliği" sisteminde teşri ve icra[5] salâhiyetleri nazari olarak tek bir organda, mesela bizde olduğu gibi, bir "tek meclis" de temerküz eder. Binaenaleyh bu sistemde organlardan birinin ağır basması vardır ve muvazene bahis mevzuu değildir. Bu suretle, kuvvet ve salâhiyetlerin bir elde ve mesela Mecliste toplanması memleketi iki tehlikeden biriyle karşı karşıya bırakır. Muhtemel tehlikelerden biri, kuvvetlerin temerküz ettiği mecliste, hakiki veya suni, kahir bir ekseriyetin teşekkülü; diğeri de bilakis ekseriyet ve ekalliyet nisbetlerinin birbirini tartar şekilde zayıf olmasıdır.

Birinci ihtimalde, kuvvet ve salâhiyetleri elinde toparlayan meclis ekseriyeti muvazenesiz ve frensiz bir gidiş alır ve, taşan bir kuvvetin sarhoşluğu ile, ne yaptığını ve ne yapacağını bilmez bir hale gelir. Hele bu ekseriyet bir de suni ve ısmarlama bir ekseriyet olursa. Allah korusun, bu gidiş insaf ve itidalden tamamiyle mahrum, adeta azgın bir hayvanın dolu dizgin gidişi olur.

İkinci ihtimalde ise tehlike daha az değildir. Tasavvur olunsun ki, yarının seçimlerinde muhtelif partiler birbirini az çok tartar şekilde milletvekilliği kazansın. Ve Mecliste şimdiki gibi kahir bir ekseriyet grubu yerine, zayıf ekseriyetli muhtelif gruplar teşekkül etsin. Bu takdirde kuvvetler birliği ve tek meclis usülünün, Türkiyede fiilen hükûmet etme imkânının kaldırılmasından ve meclisi, teşri faaliyeti yerine, bir arbede sahnesi haline sokmasından korkarım.

4- istimal: *faydalanmak - kullanmak*

5- teşri ve icra: *kanun yapma ve uygulama*

Hulâsa, kuvvetler muvazenesini kabulden başka çaremiz yoktur. Türkiyede hakkaniyetin ve insan şahsı masuniyetinin selameti buna bağlıdır. Yalnız bu sistemi çok iyi anlayıp iyi tatbik etmek lâzımdır.

*
* *

Kuvvetlerin muvazenesi sistemi, esas itibariyle, kuvvetlerin ayrılmasını farzeder. Mukayeseli hukuk gösteriyor ki, muhtelif memleketler, kuvvetler ayrılığını muhtelif tarzlarda anlayıp tatbik etmişlerdir. Fakat, bugün hemen her memleket şu noktada birleşmektedir ki, bu ayrılık mutlak bir istiklal manasına değil; izafi bir otonomi manasınadır. Teşri ve icra kuvveti ve organlarını ayırmak demek, bunlardan her birine kendi sahasında mutlak bir istiklal temin etmek demek değildir. Bilakis kuvvetlerin işde ve eserde iştiraki ve yardımlaşma, çalışma esasına müstenit olarak muhtariyeti[6] demektir. Biz de bunu böyle almaya ve anlamaya mecburuz. Çünkü bir devlet, bir kültür ve bir vahdettir. Bir memleketin teşri ve icra hayatı tıpkı bir lokomotifin kazanıyla silindiri gibidir. Bunları birbirinden tamamıyle ayırınca, lokomotif gibi, devlet hayatı da işleyemez olur.

Bu esastan hareket edilerek, evvela, hükûmet faaliyet ve salâhiyetleri teşri, icra ve kaza diye üçe ayrılır ve her salâhiyet sahası ayrı ve mütehassıs bir organa tevdi olunur. Saniyen, devlet hayatında gaye birliğini, iş ve eserde mesaî ortaklığını, temin etmek üzere, bilhassa, teşri ve icra organları arasında bir vazife münasebeti ve salâhiyet muvazenesi vücuda getirilir. O suretle ki, teşri icraya, icra da teşrie karşı

6- muhtariyet: *özerk - kendi kendini idare etme*

yalnız bir rampa değil, hem de yardımcı ve tamamlayıcı bir unsur haline konulur.

Nihayet, her organ kendi içinde de, kuvvet kuvveti frenler hakikati gözönünde tutularak, bir fren ve bir mürakabe ve itidal teşkilâtına tabi tutulur ve parçalanır: Kaza kuvvetinde alt mahkemeler ve üst mahkemeler diye vazife ve salâhiyet bölümü yapılarak üst mahkemelere mürakabe ve fren vazifesi verilir. İcra kuvveti de aynı bakımdan ikiye ayrılır. Bir tarafta bilfiil iş gören ve mesul olan bir Vekiller Heyeti, bir tarafta da devlet birliğinin remzi ve en yüksek icra amiri sıfatiyle bir Devlet Reisliği makamı bulunur. Nihayet, tıpkı bunlar gibi, teşri kuvveti de ikiye bölünerek iki meclise tevdi olunur ve bunlar aynı bir salahiyetin iki ayrı iç organı halinde çalışır. Bütün bu iç ve dış organlar ve salâhiyet merkezleri adeta bir makinenin muhtelif aksamı gibi sımsıkı birbirine bağlı ve birbirinin şartı ve tamamlayıcısı olarak teşkil olunur. Ve bunların heyeti umumîyesi üstünde bir regülatör ve nazım hizmeti görmek üzere Devlet Reisliği bulunur.

İzah ettiğimiz muvazene sistemi ideal ifadesini klasik parlâmenter rejimde bulur. Filhakika, nazari mantıkla düşünülürse, bu rejim kuvvetler muvazenesinin şaheseridir. Fakat, tatbikatta bugün, belki İngiltere müstesna olmak üzere, parlâmenter rejim diğer bütün memleketlerde, millî ve amelî ihtiyaçlara göre, az çok tadile uğramış bulunmaktadır. Biz, bu noktada şimdilik ihtiyatı muhafaza ederek, şuna dikkat edilmesini rica ederiz ki; ister açıkça parlâmenter rejime gidilsin, ister bu rejim tadilen kabul olunsun, kuvvetler muvazenesi fikrinin demokrasi esası üzerinde yürüyen hiçbir memlekette terki ve ihmali caiz olmayan unsuru ve bir temel taşı vardır. Ve bu, teşri salahiyetinin iki meclis tarafından kullanılması ve ikinci bir meclisin vücududur.

Teşri işini, bugün bizde olduğu gibi tek bir meclise değil; kuruluşta, terkipte, vazife ve salâhiyette birbirinden az çok farklı ve adeta kaza sahasındaki alt ve üst mahkemeler gibi iki ayrı heyete vermekteki faydalar üzerinde uzun boylu durmaya lüzum görmeyiz. Bu hususta gerek "Vatan"ın ve gerek "Hür Fikirler" mecmuasının muhtelif sayılarında düşüncelerimizin esaslarını neşretmiş bulunuyoruz. Gelecek yazıda bunları hulasa olarak hatırlattıktan sonra, asıl ikinci meclisin teşekkülü suretiyle vazife ve salâhiyetleri noktasındaki kanaatlerimizi ortaya koyacağız.

(Vatan; 20 Haziran 1949)

KUVVETLER MUVAZENESİ VE İKİNCİ MECLİS MESELESİ

Kuvvetler muvazenesinde ikinci meclis, sistemin temel taşını teşkil eder. Filhakika, bu sistemde ikinci meclis:

– Ekseriya genç elemanlardan teşekkül eden mebuslar meclisinin topluluğuna ve atılganlığına karşı bir fren vazifesi görür.

– Kanun ve kararların daha mükemmel ve daha ihtiyaca uygun çıkmasını sağlar.

– Mebuslar meclisindeki ekseriyetin muhtemel taşkınlıklarına karşı rampa hizmeti görür.

– Teşri hayatında bir muvazane ve istikrar amili olur ve bilhassa, cumhuri devletlerde rejime en sağlam bir mesnet teşkil eder.

– Anayasa hükümlerinin muhafızlığı rolünü oynar.

– Bütçe işlerinde mebuslar meclisinin israf temayüllerine set çeker.

– İcra organı şeflerine karşı teşri kuvvetinin istiklalini müdafaa ve muhafaza eder ve binnetice vatandaş hak ve hürriyetlerinin en kuvvetli teminatçısı olur.

İkinci meclisin tecrübelerle sabit olan bu mühim faydalarını, hususiyle bizde, yirmi beş senelik bir tek meclis imtihanından sonra, anlayıp teslim etmeyecek aklı başında bir vatandaş yoktur sanırız. Yalnız mesele, bu meclisin teşekkülü

suretiyle gerek Mebuslar Meclisine ve gerek hükümete karşı vazife ve salâhiyetlerini tayindedir.

İkinci Meclisin teşekkül sureti:

İkinci Meclis nasıl ve ne evsafta azadan teşekkül etmelidir? Bu hususta muhtelif memleketlerde, muhtelif usuller takip edilmiş ve edilmektedir. Biz, bunlardan hiç birini olduğu gibi alıp tecrübe etmeye taraftar değiliz. Biz esasen hukukî ve siyasî müessese ve teşkilâtta taklit ve tercümenin tamamıyla aleyhindeyiz. Bizce bir memleketin hukukiyatı ve siyasî müessese ve teşkilâtı o memleketin tarihi tekamülünün, millî ve ırkî bünyesinin, haldeki ihtiyaçlarının mutâlarından[1] doğmalı ve millî dehanın eseri olmalıdır. Bu bakımdan biz, tanzimatta başlayarak, bilhassa, son devir iktidar adamlarımızın bütün varlığını kaplayan kötü bir Garp taklitçiliği hastalığının bir an evvel önüne geçilmesi temennisindeyiz.

İş böyle olunca ve sırf kendi ihtiyaçlarımıza ve memleket realitelerimize göre, düşünüp bir ikinci meclis şekli kabul etme yoluna gidince, mutabık kalmamız icap eden ilk nokta, ikinci meclisin hikmeti vücududur. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, bu meclisin varlığının bizce başlıca hikmet ve sebebi kanun ve kararlarda olgunluğu ve ihtiyaca uygunluğu temin etmek ve devlet hayatında bir muvazene ve itidal unsuru olmaktır. Şu halde, ikinci meclisin azasında arayacağımız ilk vasıf olgunluk ve seçkinliktir.

1- mutâ: *verilmiş, fayda, kâr, menfaat*

Bu vasıftaki insanları cemiyet içinden bulup çıkarma işini kime ve hangi bir makama verelim? Bu noktada bizim eski Kanunu Esasimizdeki Devlet Reisi tarafından tayin usulüyle, İngilterenin tarihi bir hatıra gibi, uzanıp gelen veraset sistemini geçelim. Bugünün cereyanları içinde, demokrasi mantığının tam icabına uymaya ve Mebuslar Meclisinde olduğu gibi bir, ikinci meclis azasını da bulup seçme vazifesini halka vermeye mecburuz. Binaenaleyh, Mebuslar Meclisi gibi, ikinci meclisin de halkça seçilen azadan teşekkül etmesini kaide kabul edeceğiz.

Ancak, ikinci meclisin intihabında, Mebuslar Meclisinden farklı bir seçim usulü takip etmeğe ve iki meclisten her birinin farklı birer memleket realitesini temsil eder olmasını temine de mecburuz. Aksi takdirde hem ayni bir mevzuda çalışacak olan ayni menşeli iki meclisten biri müradif[2] mahzuru arzeder ve zait[3] kalır; hem de bunlar kendilerinden beklenen işleri görecek yerde, birbiriyle temasta bulunan ayni bir su almış iki demir parçası gibi, birbirini yer. Meselemizin bu can noktasını hal için biz şöyle bir teşekkül tarzı düşünüyoruz:

a) İkinci meclisin adı ve temsil ettiği realite:

Mebuslar Meclisi, devlet fikrinin nüfus elemanını ve millet birliğini temsil eder ve bu itibarla "Millet Meclisi" adını alır. İkinci meclis de aynı fikrin toprak elemanını ve ülke bütünlüğünü temsil etmeli ve "Memleket Meclisi" adını almalıdır. Gerçi, Fransızların dördüncü cumhuriyet anayasası, eski âyanı tarihe gömdükten sonra, şimdiki ikinci meclise "Cumhuriyet Meclisi yahut Şurası" adını vermiş ise de; bizce

2- müradif: *eş ve aynı olan,*
3- zait: *artan, fazlalık, lüzumsuz, gereksiz*

millet birliğini temsil eden "Millet Meclisi"ne mukabil, ikinci Meclis de ülke bütünlüğünü temsil eder. Kabul edilmesi ve "Memleket Meclisi" adını alması hem tasavvuru ve izahı daha kolay, hem de devlet fikrinin mantığına daha uygundur.

b) Yaş kaydı:

Millet Meclisine seçilmek için asgari yaş haddi otuzdur. İkinci Meclis için bu had, Kanunu Esasi sisteminde olduğu gibi, kırka çıkarılmalıdır. Ta ki bu mecliste aradığımız olgunluğun maddî unsuru temin edilmiş olsun.

c) Bilgi şartı:

Mebusluk için, muayyen bir tahsil şartı yoktur. Okuma yazma bilen her vatandaş mebus seçilebilir. Düşünülsün ki, yapılmış bir kanunu tatbik ve icra edecek olan memur ve hâkimden sırasıyla orta mektep, lise ve yüksek tahsil diploması istiyoruz da, asıl kanunu bizzat düşünüp yapacak olan mebus vatandaşlardan ilk mektep bilgisi bile sormuyoruz. Başka bir yazıda da işaret ettiğimiz gibi, bu nokta demokrasinin adeta hayat ve hakikatla istihza[4] eden garabetlerinden[5] biridir. Bari, buna mukabil, ikinci meclise seçilmek için yüksek tahsil yahut, hiç olmazsa, lise tahsili şart kılınmalıdır. Ta ki bu sayede hem bu mecliste aradığımız olgunluk ve seçkinlik lazimesinin manevi unsuru temin, hem de Mebuslar Meclisinin teşekkülündeki garabet ve aykırılık taviz edilmiş olsun.

4- istihza: *alay etme*
5- garabet: *gariplik, acayiplik, alışılmadık*

d) Müddet Meselesi:

Eski Kanunu Esasimizde ayan, kaydı hayat şartıyla tayin edilirdi. Bundan maksat, bu azaya en geniş bir ölçüde manevi nüfuz ve istiklal temin etmekti. Fakat bugünün cereyanları, âmme hizmetlerinde, veraset gibi, kaydı hayat şartını da bir nevi imtiyaz görmekte ve bundan hoşlanmamaktadır. Binaenaleyh hem kaydı hayat şartının faydalarını, hem de halkça seçimin manasını muhafaza ve temin etmek üzere; ikinci meclise her yedi senede bir yarı yarıya yahut üçte bir nisbetinde yenilenmek şartıyla aza seçmelidir.

e) Seçim teşkilâtının esasları:

İkinci meclis, devlet fikrinin maddî unsuru demek olan toprağı, yani ülke bütünlüğünü temsil etmelidir, dedik. Bu esastan hareket ederek, mebus seçiminde olduğu gibi, burada da ülkeyi bölgelere yani seçim dairelerine ayırmalı; bunun için de mebus intihabına[6] esas tutulan vilayet, kaza, kurul ve komisyon teşkilâtını olduğu gibi beriye de esas tutmalıdır. Bu sayede fuzuli külfet ve masraf önlenmiş olur. Yalnız, ikinci meclisin intihabında seçmenlerde yaş haddini biraz yüksek tutmak, mesela otuz itibar etmek suretiyle yalnız bu mecliste değil, meclisin seçmenlerinde de olgunluğu ve ağır başlılığı temin etme çaresi düşünülebilir.

i) Seçim hakkı ve seçim nisbeti:

Madem ki ikinci meclis ülkevi bir temsil esasına dayanacaktır, o halde bu meclise aza seçme hakkı, artık nüfusa göre değil, vilayetler itibariyle ve her vilayet sahasının genişliğinden, iktisadi ve içtimaî ehemmiyetle nüfusunun kesafe-

6- intihab: *seçme, seçim*

tinden sarfınazar bir intihap ünitesi kabul edilerek müsavi surette ikişer aza seçmelidir. Bundan başka, üniversitelerle, muayyen bir sayıdan fazla kayıtlısı olan barolar, etibba[7], Ticaret ve Sanayi Odaları gibi mesleki teşekküllerin de ikişer aza seçmeye hakkı olmalıdır. Bu sayede ikinci meclis esasında ülkevi olmakla beraber, kooperatif elemanlarla takviye ve tevsi[8] edilmiş olur. Buna mukabil mebuslar meclisinin tam sayı âza yekûnu azaltılabilir.

g) İkinci meclisin vazife ve salâhiyetleri:

Bu nokta, muhakkak ki meselemizin en çetrefil bir noktasıdır. Fransa'da iki dünya harbi arası devirde ayanın maruz kaldığı hücumlarda hemen daima bu meclisin salâhiyetleri noktasından hareket edilmiştir. Sık sık zuhur eden kabine buhranları ile hükûmetteki istikrarsızlıktan, siyasî ve içtimaî mahiyetteki lüzumlu reformların yapılamamasından başlıca ayan mesul tutulmuş ve esasen olup gitmeyen işlerin günahı ayana tanınan salâhiyet üstünlüğüne atfedilmiştir. Şimdiki Fransız Anayasasında bu türlü tenkitlerden ilham alınarak "Cumhuriyet Şurası" daha mahdut salâhiyetlerle kurulmuştur.

Bu husustaki münakaşaların tafsilatıyla sözü uzatmayarak, hemen düşüncemizi kaydedelim: Bizce ikinci meclis sırf teşri sahasında kalmalı, hükümeti murakabe ve iskat[9] salahiyeti ise, doğrudan doğruya Millet Meclisine verilmelidir. O suretle ki, Millet Meclisinden itimat alan kabine, ikinci meclisten de itimat istemek mecburiyetinde kalmamalı ve ikinci meclis önünde itimat meselesi bahis mevzuu olmamalı-

7- etibba: *doktorlar*
8- tevsi: *genişleme*
9- iskat: *düşürmek, hükümsüz bırakmak*

dır. Bu sayede hem iki meclis, hem de ikinci meclis ile hükûmet arasındaki münasebetlerde sükuneti ve yumuşaklığı temin etmek kolaylaşır.

Fakat, buna mukabil, teşri bahsinde ve devletin harici siyaset faaliyetlerinde ikinci meclise yüksek bir manevi otorite temin etmeli ve bu meclis Cumhuriyet Anayasısının ve vatandaş hak ve hürriyetlerinin amansız bir bekçisi ve teminatçısı mertebesine çıkarılmalıdır. O suretle ki, ikinci meclis tarafından mucip sebepler gösterilerek reddedilen bir kanun tasarısı veya harici siyaset projesi, bu meclise ikinci defa gönderilebilmek için Millet Meclisinde yeniden müzakere edilip, üçte iki gibi bir ekseriyetle değilse bile, hiç olmazsa meclis tam sayısının mutlak ekseriyetiyle kabul edilmiş olmalıdır. Bu şekilde ikinci defa gelen bir kanunu ikinci meclis artık kabule mecbur olmalıdır. Fakat, bu takdirde ve ikinci meclisin bu suretle kırılan mukavemeti karşısında, Devlet Reisine genişçe bir talik-i veto[10] hakkı tanımalı ve bu makam, teşri kuvvetinin ihtilafa düşen iki kolu arasında bir nevi hakem vazifesi görmelidir. Bunun için de Devlet Reisinin, Devlet başındaki yerini ve rolünü, kuvvetler muvazenesi sisteminin mantığı üzerinden giderek, yeniden tayin ve tanzim etmek zorundayız. Nasıl ve ne suretle olduğu noktasını gelecek yazıda görüşelim.

(Vatan; 21 Haziran 1949)

10- talik-i veto: *serbest geri çevirme*

KUVVETLER MUVAZENESİNDE DEVLET REİSLİĞİ

Bu sistemde, devlet reisliği makamı ve devlet reisinin yüksek, bitaraf ve bu itibarla muhterem şahsiyeti hususi bir ehemmiyet alır ve devletteki muvazene ve itidalin başunsuru olur.

Bugün, dünya demokrasilerine bakınca devlet reislerinden kimini taçsız bir kral, kimini devlet birliğinin sembolik bir şahsiyeti, kimini de fraklı ve kara kazan şapkalı bir burjuva şeklinde görüyoruz. Başka milletleri kendi tarihî ananelerine, millî ve ırkî psikolojileriyle kendi hallerine bırakalım da biz kendimize bakalım.

Bizim Anayasamızın devlet reisliğinin ayrılan faslını okuyan bir ecnebi, gayet kısılmış ve âdeta merasimlerde misafir kabulüne icra edilmiş vazifeleriyle, Türkiye devlet reisini zavallı bir protokol şefine benzetir. Fakat, işin içyüzünü yaşamış olan bizlerce malûmdur ki, kanun öyle yazadursun, yirmi küsur senelik bir tatbikat hayatında Türkiye devlet reisleri tarihinin en haşmetli Sezarlarını bile imrendirecek bir kuvvet ve azametle hükümran olmuşlardır.

Biz, bu türlü riyalı ve özü sözüne uymayan vaziyetlere taraftar değiliz. Bizce memlekette, asgarî ahlâkî kanunla tatbikatın, herkes için, atbaşı yürümesidir. Millî hâkimiyet rejimlerinde hâkimiyet, hakikatte kanunundur. Ve kanun, yalnız âcizler için değil, kuvvetlerin üstündeki en kuvvetliler için de mecburî ve mutâdır. Bilelim ki demokrasi diyarının

giriş kapısı bu görüş ve bu zihniyettir. Bu zihniyette olmayanların millet ve kanun hâkimiyetinden bahsetmesi abestir. Eğer fiiliyat kanunla atbaşı gitmiyor ve gidemiyorsa, anlamalıdır ki kanun ihtiyaca ve fiilî vaziyetin icabına uygun değildir. O halde kanunu ihtiyaç ve icaba uygun şekle koymak lâzımdır. Fakat, bütün kötülük, kanun bir türlü konuşurken, öbür tarafta ve fiilî hayatta başka türlü olmak ve hareket etmektedir.

Meseleyi açıkça vazetmelidir. Demokratik bir cumhuriyette devlet reisine ya lüzum vardır veya yoktur. Bilfiil hükûmet icra eden ve mes'uliyet taşıyan Başvekil ve Vekillerin üstünde en yüksek icra âmiri sıfatıyla, devlet reisi diye bir şahsiyete ve reisliği diye bir makama lüzum yoksa, bunu Anayasadan silmeli ve, İsviçre'de olduğu gibi, bir "Şeyhülvükelâ" ile iktifa etmelidir. Lüzum varsa –ki biz Türkiye'mizde olduğuna kaniiz– bu şahsiyet ve makamı reel kuvvet ve kanunî salâhiyetlerle teçhiz etmeli ve devlet reisinin durumunu, şimdiki Anayasamızda olduğu gibi, manken halinden kurtarmalıdır. Nitekim Amerikan Anayasa vâzıları böyle düşünmüş ve yapmıştır. Filhakika Amerikalılar Onsekizinci asırda Anayasalarını yaparlarken, gözlerinin önünde İngiliz Krallığı gibi daima görmeye alıştıkları bir örnek vardı. Fakat, onlar bunu kopya etmediler. Kendilerini Ananelerin baskısından kurtararak pratik ve realist bir zihniyetle düşündüler. Devlet reisine vazife ve salâhiyet vermeyi ve buna mukabil, onu her âmme hizmeti gören kimse gibi mes'uliyet kaidesine tâbi tutmayı İngilteredeki kralın süslü ve şaşaalı fakat salâhiyet ve mes'uliyetten uzak vaziyetine tercih ettiler.

Biz ki atalarımızın şahsında halife-sultanlar devrinin acı, tatlı hatıralarını yaşamış ve hatıralarla yoğrulmuş bir milletiz; zannediyorum ki, biz ne Amerikalılar gibi taçsız bir kral yaratmaya, ne de devlet başında Fransızların tarihteki rois

fénéants'ları gibi karnaval sezarları görmeye tahammül edemeyiz. Tarihi seyrimiz bizde complere bir devlet şefliği tasavvuru yaratmıştır: Bizim için ne kral, ne manken; fakat ikisi ortası. Yani biz, devlet reisine bu makamın yüksekliği ve üstün şerefiyle mütenasip ve memleket ihtiyaçlarına uygun bir derece ve vüs'atte kuvvet ve salâhiyet tanımaya mecburuz. Tahmin ediyoruz ki, tarihi oluşumuz ve millî temayüllerimiz bize bunu işaret etmektedir. Düşünülsün ki, 1945 yazı sonlarından itibaren Türkiyede şef sistemi sarsılınca, bir başsızlık buhranı hissetmeye ve bunalmaya başladık. O buhran, hâlâ devam etmektedir ve belki yarın, Allah korusun, daha müzmin bir hal alacaktır. Esasen bir sosyolog zihniyetiyle muhakeme edersek, yirmi küsur seneden beri Cumhurreisimiz şahsında fiilî bir hükümdarlık hayatı yaşamamızın psikolojik manası ve saiki de budur. Daha uzun seneler bu böyle olacaktır ve olmamasının imkânı yoktur. Irkî veraset ve tarihi muinlik[1] kanunlarıyla, kayalarla çarpışan su dalgaları gibi, çarpışıp ömür geçirmekte fayda yoktur. Açık olalım: biz üstümüzde bir baş görmek isteyen bir milletiz. Bu başı, kendi içimizden, kendimiz seçelim. Fakat ona baş olmanın evsaf ve icaplarını tanıyalım. 1924 de şimdiki Anayasımızın vazıları, hilafet ve saltanatın hakkından geldikten sonhra; Türkiye'de yeniden bir şahıs hükümeti fırtınasına tutulmamak için, Büyük Millet Meclisi diye yüz bir başlı bir hükümdar yaratmak ve bunun yanıbaşında devlet reisini adeta bir teşrifat memuru vaziyetinde bırakmak istemişlerdir. Heyhat; Irkî veraset ve tarihi muinlik kanunları hükmünü icra etmiş ve, çok geçmeden, o yüz bir baş, bir tek başta indimac[2] ederek fiiliyatta bu tek baş hükümran olmuştur. Çaresiz olacaktı. Bugün Fransa, cumhuriyet inkılabını yapalı iki

1- muin: *yardımcı, yardım eden*
2- indimac: *kenetlenme*

asra yaklaştığı halde, henüz başsızlık buhranından kendini kurtaramamıştır.

*
* *

Okuyucum belki bu mülahazaları[3] asıl mevzu içinde luzumundan fazla genişletilmiş bir istitrad[4] telakki edecektir. Fakat geçen yazımızda görülecektir ki, devlet reisinin gerek seçimine de ve gerek devlet başındaki vaziyetinin tayini hususunda bu mülahazalar direktif hizmeti görecek ehemmiyettedir.

(Vatan; 22 Haziran 1949)

3- mülahaza: *düşünce*
4- istitrad: *bir söz söylerken başka bir konuyu antatmak*

ANAYASAMIZDA DEVLET REİSLİĞİ

Bizde Devlet Reisliği "kanuni" ve "fiili" olmak üzere iki yüzlü bir makam halindedir. Bu makamın kanuni yüzü, asgari hadde indirilmiş vazifeleriyle, gayet mütevazı bir çehre arzeder. Fiili yüzü ise, geçenki yazıda da işaret ettiğimiz gibi, bir kelime ile diktatörlüktür. Türkiye'de yirmi küsur seneden beri, ağırlık merkezini ve intişar noktasını devlet reislerimizin şahsında bulmak üzere, ezici bir zümre diktatörlüğü hüküm sürmüştür. Açık konuşmak ve realiteleri olduğu gibi ifade etmek, hoşa gitmese bile, halkımızın, hususiyle, gençlerimizin siyasî terbiyesine hizmet bakımından bize düşen bir vazifedir. Türkiyede, diyorum, demokratik ruhta bir anayasa mevcut olmasına rağmen, senelerce herkesin, yalnız dinine, diline, hayat görüşüne ve kazancına değil; kılık kıyafetine, hatta sakal bıyığına varıncaya kadar her şeyine kahya kesilen bunaltıcı bir idare tarzı hâkim olmuştur. Beş bin küsur kanun ve o kadar da nizamname, tamim, tebliğ ve talimatname ile tesis ve tarsin[1] edilen bu idare tarzı, kuvvetinden büyük bir şey kaybetmeksizin, bugün bile devam etmektedir. Bu bir vakıadır. Nasıl tevil[2] ve tevcih[3] edersek edelim, vakıanın mahiyetini değiştiremeyiz; beyhude üstünde durup

1- tarsin: *sağlamlaştırmak*
2- tevil: *geri çevirmek*
3- tevcih: *tefsir etmek, döndürmek, yöneltmek*

yorulmayalım. Yalnız, bunun için ve nasıl böyle olduğu noktası üzerinde düşünelim. İşin faydalı olan tarafı budur.

Bizce, devlet hayatımızın bu iki yüzlülüğü başlıca iki sebepten neş'et[4] etmiştir. Biri, Cumhuriyet rejimlerinin temelini teşkil eden İçtimaî faziletin (=Vertu publique) ve bunun asgari haddi ve ifadesi olan, kanuna itaat ve sadakat terbiyesinin devlet adamlarımızda maalesef eksik olmasıdır. Diğeri de, Anayasımızın bilhassa Devlet Reisliği bahsinde aşikar olan kifayetsizliğidir. Bu eksiklik ve bu kifayetsizliktir ki, Türkiye'de anayasa dışında fiili bir idarenin türeyip tutunmasına yol açmıştır. Bu iki sebepten birincisi üzerinde okuyucum, kendi köşesinin sükutu içinde, kendi kendine düşüne dursun; biz burada ikinci sebep üzerinde duralım.

*
* *

Şimdiki Anayasamızda Devlet Reisinin iş başına gelişi gayet basit, salâhiyetleri ise o nisbette mahduttur. Bilindiği gibi, Devlet Reisini, tekrar seçebilmek üzere, dört senelik bir intihab[5] devresi için, kendi azası arasından, Büyük Millet Meclisi seçer. Bu suretle iş başına gelen zatın elinde, kendisini seçen ve o makama getiren Meclise karşı, derin bir minnettarlık duygusundan başka, hukuki bir mukavemet imkân ve kuvveti yoktur. Meclis, kanun yapıp karar almakta ve kendi mukadderatını bizzat tayin etmekte tamamiyle hür ve muhtardır. Dört sene için seçilen bir Meclis, bu müddet içinde, hiçbir tahdide ve mukavemete uğramaksızın, Türkiye'yi aklına estiği gibi ve hâkim olan ekseriyetin

4- neş'et: *meydana gelmek*
5- intihab: *seçmek*

menfaatleri icabınca idare etmek serbesttir. Bu serbestlik, mesela İsviçre'de olduğu gibi, ne kanunların referanduma konulması mecburiyeti ile, ne de çıkan kanunlara karşı halkın "Veto!" deyip dayatması hakkıyla frenlenmiş değildir. Kanunların anayasaya uygunluğu lazimesi de sarih bir teminata ve bir murakabe[6] teşkilâtına bağlanmış olmadığı için, Meclis, Anayasayı bile bir tarafa bırakarak hürriyet ve hakkaniyete apaçık aykırı kanunlar çıkarabilir ve yüz bir başlı bir otokrat kesilip keyfemâ yeşâ[7] hükmedebilir. Sorarım etmedi mi? Buna karşı ne vatandaşların, ne de devletin diğer teşkilât organlarının yapabileceği bir şey, sığınacağı bir siper ve dayanacağı hukuki bir teminat yoktur. Bari Devlet Reisinin var mı? Hayır ve bu sistemde olamaz!

Devlet Reisi, Meclisten çıkan kanun ve kararların olduğu gibi tatbik ve icrasını emretmeye mecburdur. Devlet Reisliği makamı, Meclis ile hükûmet ve idare arasında adeta bir posta vazifesi görür: Meclisten aldığı kanunları imza ederek yürürlüğe konulmak üzere, Hükûmet Reisine gönderir. Gerçi tatbiki muvafık görmediği kanunları, bir daha gözden geçirilmek üzere, on gün içinde Meclise iade etmeye hakkı vardır. Fakat, Devlet Reisine, mesela on kadar kanun birden sunulmuş olur da vakit darlığından bu müddet geçer yahut Devlet Reisine mucip sebep gösterilerek düzetilmesi istenilen noktalarda Meclis ısrar ederse, yapılacak iş kalmaz, kanunun ilanı mecburi olur. Hatta bu on günlük mühletten bütçeye ve Anayasa tadiline mütedair[8] kanunlar da müstesnadır. Bunlara karşı Devlet Reisinin bu kadarcık olsun bir "Veto" salahiyeti de yoktur.

6- murakabe: *kontrol*
7- keyfemâ yaşâ: *nasıl isterse - istediği gibi*
8- mütedair: *alakalı*

Gerçi hükûmet teşkili, yani Başvekil ve Vekillerin tayin ve azli hususunda Anayasamız devlet Reisine ehemmiyetlice bir salâhiyet vermiş gibi görünüyor. Haddizatında ise bu salâhiyet, rabıtalı ailelerde büyük babaya karşı gösterilen hatırsayarlıktan başka bir şey değildir. Nitekim, son senelerin bir başvekili, bu hatır sayarlığı esirgeyerek Devlet Reisinin azil salahiyetini inkâra kalkıştı. Tayin salâhiyetine gelince, bu da tamamıyla resmî ve surîdir[9]. Çünkü, Devlet reisi tarafından tayin edilen vekiller, bir hafta içinde Meclise gidip kendilerini ve programlarını beğendirmeye mecburdur. Beğendiremez veya vazife esnasında herhangi bir noktada Meclisle ihtilafa düşerlerse, ademi itimat ile karşılaşıp çekilmeye mecbur olurlar. Farzediniz ki, bu hal tevali[10] ve tekerrür[11] etsin de memleket her hafta bir hükûmet düşmesiyle karşılaşsın. Anayasamızda Meclisin, daha doğrusu Meclis içindeki ekseriyetin inadını kıracak ve dizginini toparlayacak hiçbir kuvvet ve fren tertibatı yoktur. Ve böyle bir hal karşısında Devlet Reisi, iki şıktan birini ihtiyar etme zorundadır: Ya teşkil ettiği hükûmetlerin Meclis önünde birbiri ardınca düşmesine seyirci kalıp Meclis ekseriyetinin perdedarı durumuna düşmek, yahut da makamının şerefini düşünerek çekilmektir. Fakat, her iki ihtimalde de mümkündür ki, memleket zarar etsin.

Gerçi Anayasanın, lafzında değilse de, ruhunda böyle bir vaziyete karşı tek bir çare vardır: Devlet Reisiyle ve iş başına getirdiği hükûmetlerle bağdaşamadığını görerek, Meclisin insaf edip seçimlerin yenilenmesine karar vermesi ve memleket efkârının hakemliğine razı olmasıdır. Meclis ekseriyetinden bu insafı saf vatandaşlarım bekliye dursun; tekrar

9- surî: *ciddi ve samimi olmayan*
10- tevali: *devam etmek*
11- tekerrür: *tekrar*

edelim ki, Anayasa böyle bir vaziyete karşı hiçbir tedbir almamış ve Devlet Reisine, Meclisi feshetme imkânı vermemiştir. Veremezdi de.

Anayasamızın sisteminde teşri ve icra kuvvet ve salâhiyetleri toptan Meclise aittir. Meclis, icra salahiyetini kendi içinden seçtiği bir Cumhurreisi ve bir İcra Vekilleri eliyle kullanır. Şu halde, Cumhur yahut Devlet Reisi, Meclisten ayrı ve muhtar bir makam ve bir salâhiyet merkezi değildir. Onun icra amirliği sırf Meclise vekalet yoluyladır. Devlet Reis ile Meclis arasındaki münasebet, netice ve mana itibariyle, tıpkı bir asil ile vekil münasebetidir. Devlet Reisine Meclisi fesh salahiyeti tanımak sisteminin mantığına tamamiyle aykırı düşer ve vekilin asili azletmesi gibi tersine bir şey olur.

Bu neticeyi, Anayasanın Meclis, Devlet Reisi ve Hükûmet arasındaki münasebetlerde işbirliği ve salâhiyet ayrılığına ait mekanizma hatası, fakat bunu da millî mücadele yılları vukuatının yoğurduğu zihniyet doğurmuştur.

(Vatan; 30 Haziran 1949)

2. BÖLÜM

DEMOKRASİLERDE VATANDAŞ HAK VE HÜRRİYETLERİNİN KORUNMASI MESELESİ VE ANAYASAMIZ(*)

Okuyucum; Biz bu memlekette mutlakiyet, otoriter meşrutiyet, liberal meşrutiyet ve otoriter cumhuriyet rejimlerini birbiri ardınca yaşadık. Bugün, klasik devlet rejimlerinden sonuncusunu, yani demokrasiyi tecrübe etmekteyiz. Dikkat edelim, bu tecrübede muvaffak olamazsak, geriye dönemeyeceğimize göre, tecrübe edilecek bir tek rejim kalmıştır. Onu ben söylemeyeyim, siz düşününüz...

* İstanbul Üniversitesinde verilen konferansın tam metni. 1956

– 1 –

EMNİYET, HÜRRİYET VE DEMOKRASİ

Hükûmet ve Hürriyet:

Çok basit ve herkesçe bilinen bir hakikati tekrar edelim:

Her memlekete bir hükûmet lâzımdır. Fiiliyatta da öteden beri her memlekette bir otorite merkezi ve bir emir ve kumanda teşkilâtı halinde bir hükûmet var ola gelmiştir. Çünkü küçük, büyük ileri veya geri her memlekette ferdi teşebbüs ve kuvvetle başarılması kabil olmayan bir takım hayati işler ve ihtiyaçlar vardır. Herkesin emniyetini ve huzurunu korumak ve amme hizmetleri kurmak ve işletmek bunların başında gelir.

Fakat bu işleri başarmak için hükûmet, tabiatiyle bir takım tedbirler alacak, yasalar ve yasaklar koyacaktır. Bunu yaparken de, ister istemez, fertlerin hareket ve teşebbüs serbestliğini hudutlayacaktır. Hükûmetçe konulacak her yasa ve yasak ferdin bir nevi hürriyetinin sahasını daraltacaktır. Fakat fert buna razı olacak, herkesle beraber müsavi bir ölçüye, yani kanuna göre, hürriyetlerinin hudutlaşmasını içinin samimiyetiyle arzu edecektir. Çünkü düşünecektir ki, hürriyetlerin herkes için müsavi surette hudutlaşması cemiyette nizam ve disiplin temin edecek, bundan da herkesle beraber kendisi için huzur ve emniyet doğacaktır. İnsanların en cahil ve görgüsüzü bile sezer ki, hudutsuz ve frensiz

bir hürriyet cemiyeti kargaşalığa sürükler. Kargaşalık içindeki bir cemiyette ise kimse için huzur ve emniyet yoktur. Şu halde aklı selim ile düşünen fert, emniyet kazanma ve huzur içinde yaşama bahasına hürriyetlerinin kanun ile hudutlaşmasına gönlüyle razı olacaktır. Nitekim, fiiliyatta razı olmakla, her memlekette, gerek kanunlarla ve gerek dinî inançlar ve asırlık örflerle, fertlerin hareket serbestliği hudutlaşmış bulunmaktadır.

Yalnız, hükûmetlerin bu husustaki vazifelerini suistimal etmeleri, umumun emniyet ve selametini koruma bahanesiyle ferdin hürriyetlerini büsbütün ortadan kaldırmaları ve netice itibariyle yok ettikleri emniyet düşmanlarının yerine kendilerinin geçip oturmaları mümkündür. Bunun mümkün olduğunu gerek dünün tarihi ve gerek bugünün muhtelif memleketlerdeki hükûmet gidişleri göstermektedir.

Bununla beraber, iyi düşünülürse, evvela hak ve hürriyet düşmanlığının sivil kuvvetlerden ve mesela dağdaki eşkiyadan gelmesiyle resmi kuvvetlerden gelmesi arasında hiçbir fark yoktur. Hatta beriki düşmanlık vatandaş için daha ağırdır. Çünkü resmi kuvvetlerin vazifesi hak ve hürriyeti korumaktır. Saniyen, insan için emniyet ve nizam kadar hürriyet de paha biçilmez bir kıymettir. Ve bunlar, yani emniyet ve hürriyet birbirini tamamlayan ve birinin yokluğu diğerinin insan nazarındaki değerini sıfıra indiren iki eşit nimettir. Emniyetsiz hürriyetin insan için hiçbir kıymeti yoktur. Çünkü, emniyetsizlik içinde hürriyet, fırtınaya tutulmuş bir gemi yolcularının tehlike karşısındaki şaşkınlığından başka bir şey değildir. Buna mukabil, hürriyetsiz de emniyetin kıymeti yoktur. Çünkü böyle bir emniyet de bir hapishane mahkûmlarının jandarma muhafazası altındaki bedbahtlığıdır.

Şu halde, insan için ideal olan ve emniyetsizlik içinde ne hürriyettir ne de hürriyetsizlik içinde emniyettir; fakat

nizamlı bir cemiyet içinde herkesin hayatından, varından ve soyunun meşru meyvalarından emin ve masum olarak huzur ile yaşamasıdır. İşte fert ve hükûmet münasebetlerinde ideal olan budur. Fakat, bütün mesele bu ideale ulaşmakta ve bu mesut neticeye varmaktadır. Ne yapmalı ve nasıl bir hükûmet ve idare kurmalıyız ki, hep birlikte emniyet içinde hürriyet ve huzur nimetine erelim?

*
* *

Hak ve hürriyetin ilk kalesi demokrasidir:

Düşünen ve asırlar içindeki tecrübelerinden ders alan insanlık, bu sualin ilk cevabını iktidarı millîleştirmekte ve hükümeti şahıs veya zümre çiftliği olmaktan çıkarıp demokratlaştırmakta, yani halka mal etmekte görmüştür. Filhakika, iktidarın göz kamaştırıcı nimetleri ve iştah açıcı imtiyazları karşısında insanoğlu egoizmasını zaptetmek ve bu sayede vatandaşları resmi kuvvetlerin tecavüzünden korumak için alınacak ilk tedbir budur. Bunun içindir ki, iki asırdan beri dünya milletleri, birbiri ardınca, hep demokrasi yolunu tutmuş, hükûmet ve idarelerini şahıs, sınıf veya zümre tasallutundan[1] kurtarıp millîleştirmişlerdir.

Bu arada, Türkiye'miz de Tanzimat'tan, yani yüz küsur seneden beri bu yolda aheste beste yürüdükten sonra, nihayet, bundan otuz küsur sene evvel, kabul ettiği bugünkü Anayasa ile iktidarı, kayıtsız ve şartsız, millî camiaya mal ettiğini ilan etmiştir.

1- tasallut: *rahatsız etmek – tahakkümane hareket etmek*

Bugün artık medeni milletlerce demokrasiye, vatandaş hak ve hürriyetlerinin kalesi gözüyle bakılmaktadır. Bununla demokrasiden başka rejimlerde hak ve hürriyetten eser yoktur, demek istemiyoruz. Fakat, bu rejimlerde eğer vatandaş için bir hak ve hürriyet varsa, demek istiyoruz, bu sırf hükûmet adamlarının ferde bir ihsanıdır, binaenaleyh hukuki teminatı yoktur. Bu teminatı ancak demokrasi rejiminde bulabiliriz. Hukuka bağlı devlet fikrî ve kanunî hükûmet sistemi, bütün eksiklerine ve hoşa gitmez taraflarına rağmen, ancak demokrasi rejiminde tahakkuk edebilir.

Bunu gayet tabii görmelidir, çünkü demokrasiden başka olan rejimlerde hükûmet adamları iktidara iki yoldan biriyle gelir:

Bunlar, ya kılıç hakkı olarak ve irsen[2] yani tesadüfün sevkiyle, yahut da isyan koparıp zor kullanarak hükûmet koltuğuna oturur; fakat, her iki takdirde de, iktidarda kuvvete ve darağaçlarına dayanarak kalırlar. Böyle olduğu içindir ki, bu rejimlerin iktidar adamları nazarında vatandaşların hayatı, hak ve hürriyeti bir gaye değildir, sadece kendi menfaat ve saltanatlarının devamına bir vasıtadır.

Demokraside ise, iktidarın canı ve hükûmet adamlarının kaderi vatandaşlar kitlesinin elindedir. Bu rejimde iktidara seçimle, yani vatandaşların serbest reyi ve rızasıyla, gelinir ve muayyen bir zaman, iş başında kalınır. Demokraside iktidar böbürlenme ve saltanat sürme vasıtası değil, sırf halka hizmet sahasıdır. Hükûmet adamları halka hizmet ettikleri nisbet ve müddette ve bu şartla iş başında kalırlar. İktidarda kalabilmenin şartı bu olduğu için, onlar halkın müşterek görüş ve kanaatlerini rehber alarak iş görmeye mecburdurlar. Halk dediğimiz kitle ve memleket insanlarının yekûnundan

2- irsen: *miras olarak*

ibaret olduğuna göre, demokraside hükûmetler vatandaşın hak ve hürriyetlerini ancak amme emniyet ve selametinin gerektirdiği nisbette kısabilirler. Ve onlar bu hususta, adına amme efkârı denilen müthiş bir mahkemenin gözcülüğü altındadırlar.

İşte bu üstünlüğünden dolayıdır ki, bu zamandan beri milletler, tıpkı suların yamaçtan enginlere doğru akması gibi, demokrasiye akmış ve onu fert ve millet hayatı için kurtarıcı bir rejim kabul etmiştir.

Yalnız, demokrasiyi yükselten bu ve benzeri fikirler, fikir olarak çok güzel ve cazip ise de, itiraf etmelidir ki, bunlar tamamiyle naazaridir ve ideal bir demokrasinin mücerret[3] mantığından çıkan neticelerdir. Tecrübeler ve göz önündeki realiteler gösteriyor ki, demokrasilerde nazariyat ile fiiliyat arasında aşılmaz dağlar ve tezada kadar giden ayrılıklar var. Kabul edelim ki, demokrasi, hak ve hürriyetin kalesidir; fakat burada biraz duralım da bu kalenin içinde neler olup bittiğini görelim.

*
* *

Demokraside nazariyat ile fiiliyat arasındaki tezatlar:

Filhakika, hükûmet ve idare rejimi olarak, demokrasinin üstünlüğü bu rejimde iktidar adamlarının iş başına seçimle gelmelerinde ve amme efkarının murakabesi[4] altında iş görmelerindedir. Halbuki bu noktalarda demokrasi, tıpkı zıddı olan hükümdarlık ve zadegan[5] rejimleri gibi, realitelerden

3- mücerret: *saf - katışıksız*
4- murakabe: *kontrol etmek*
5- zadegan: *aristokrat*

çok, faraziyelere dayanmaktadır. Bilindiği gibi, demokrasinin zıddı olan bu rejimlerde muayyen bir aileye mensup kimseler, sırf bu mensubiyet sebebiyle, hükûmet ve idareye ehil farzedilir. Bir padişah oğlunun, sırf padişah oğlu olması, ordular ve imparatorluklar idare edebilmesi için kafi bir ehliyet karinesi sayılır. Demokraside ise, ilk nazarda, bu türlü faraziyelerin yeri yoktur gibi görünür. Çünkü bu rejim irse[6], yani tesadüfe değil, reye ve serbest iradeye dayanır.

Bununla beraber, dikkat edilirse, demokrasi halk tarafından seçilmiş olmayı hükûmet ve idare adamlığını ehliyetin karinesi[7] kabul ederken, daha çetin bir faraziyeye saplanmakta; çünkü seçmen vatandaşların reylerini tam bir isabet, ehliyet ve dürüstlükle kullandıklarını farz etmektedir. Eğer bugünün devletleri, eski zaman siteleri gibi, büyücek birer köy genişliğinde olsalardı, iktidara halk tarafından seçilmiş olma hakikaten hükûmet ve idareye ehliyetin karinesi sayılabilirdi. Çünkü bu takdirde seçmenler rey verdikleri kimseleri yakından tanır; onları ehliyet ve dirayetlerinden emin olarak seçerlerdi. Halbuki bugünün nüfusu milyonları aşan devletlerinde seçmenler, ehliyetleri tanıma şöyle dursun, yalnız ağızdan ağıza adını duydukları kimselere reylerini vermektedirler. Haydi, seçim dairelerini daraltmak, vilayet yerine, kaza hatta nahiyeyi seçim dairesi kabul etmek suretiyle bu mahzuru bir dereceye kadar önlemek mümkün olsun. Fakat seçim bahsinde şu da var ki, kimlerin ehliyet sahibi olduklarını tanımak için, seçmenin bizzat kendisinin seçmeye ehil olması lâzımdır, ta ki, reyini isabet, dirayet ve dürüstlükle kullanabilsin. Halbuki demokrasi, deliler, mücrim ve sefihlerden başka hemen hemen bütün halkı seçim sandığı başına çağırırken, herkesin seçmeye ehil olduğunu ve reyini isabet ve dirayetle kullandığını farz ediyor. Ne acıdır ki,

6- irse: *miras*
7- karine: *işaret*

isabet ve dirayeti sandık başında seçmen defterindeki ismi hizasına imzasını atamadığı için parmak basan, hatta daha acısı, seçimi pazarlığa döküp reylerini para ile satan seçmenlerden bekliyor.

Ya seçilenlerin muayyen bir mahalden ve muayyen seçmenler tarafından seçilmiş olmalarına rağmen, anlaşılmaz bir tılsımla, bütün bir milletin vekili sıfatını alıvermelerine ve birer taçsız hükümdar kesilmelerine ne diyelim? Bu da bir başka faraziye değil midir?

Devleti idare için yer yer seçilen kimseler, demokrasinin nazariyatında, memleketin en seçkinleridir. Fakat, herkes biliyor ki, fiilayatta iş böyle değildir. Seçilenler arasında seçkinler bulunduğu gibi, birçok da ehliyetsizler bulunuyor. Bunu gayet tabii görmelidir: Bugün bir sürü entrika ve ihtirasa boğulan seçim ameliyeleri, memleketin birçok namuslu ve şerefli insanlarını ve hakikaten ehliyet sahibi vatandaşları devlet hizmetinden uzaklaştırmakta ve bu sebeple devlet idaresi orta ehliyette, hatta ortanın daha aşağısı bir takım şöhret ve servet düşkünü muhterisler elinde kalmaktadır. Piyasayı istila eden değersiz para, değerli parayı kovup yok ettiği gibi; siyaset sahnesini istila eden değersiz politikacılar da değerli ve şerefli vatandaşları kovup ortadan yok ederler. Bunun acı neticelerini ise memleket çeker. Fakat, zamanımız rejimlerinde bu hal ve bu neticeler pek tabiidir. Çünkü bugün, kanun tatbikatçısı hâkim ve memur olabilmek için, ilkten başlayarak, sıra ile orta, lise ve üniversite tahsili derecelerinden geçmek lâzım olduğu halde kanun koyucu mebus olmak ve Vekiller Heyetinde yer almak hem devlet reisliği makamına yükselmek için ilkmektep diplomasi bile şart değildir.

*
* *

Demokrasideki garibeler:

Demokrasinin üzerinde durulup da düşünülmeye değer olan faraziyeleri yalnız bunlardan ibaret değildir. Bu rejimde daha başka garibeler vardır:

Öteden beri tekrar edilen bir tarife göre, demokrasi halkın hakimiyeti demektir. Fakat asırlar içinde ve faraziyeler arasında yuvarlana yuvarlana yıpranan bu tarif, bugünkü demokrasi fiiliyatı karşısında, realiteyi ifade etmekten uzaktır. Kabul edelim ki, demokrasi idealinde hakimiyet halkındır; yani bir veya birkaç şahsın yahut bir zümrenin değil, ammenindir. Fakat herkes biliyor ki bugün bu rejimin fiiliyatında hakimiyet, bizzat halkın olmaktan ziyade, eski zadeler yerine kaim olan parti şeflerinin ve bir politikacılar zümresinin elindedir. Halk ise yalnız dört senede bir defa, o da yalnız bir seçim günü saltanat sürmek için bekleyen zavallı bir hükümdar durumundadır.

Yine kabul edelim ki, demokraside âmme efkârı iktidar adamlarını en çok ürküten bir kuvvet ve hükümlerinde âmansız bir mahkemedir. Fakat, iyi düşünürsek millet hazinesinin anahtarlarını ellerinde tutan iktidar adamları bu kuvveti kolayca teshir[8] edip kendilerine râm[9] etmesini bilmektedirler. Hattâ radyoları, ücretli matbuatı ve daha birçok yalan yanlış reklâmları ve propaganda vasıtalarıyla millet hazinesinden milyonlar harcayarak âmme efkârı denilen mahkemenin kanununu bile çok kere iktidar adamları hazırlamaktadırlar.

Dikkat edenler için aşikardır ki, nazariyatta halk için ve halk tarafından hükûmet demek olan demokrasi, bugünün fiiliyatında ekseriyetin hükümeti şekline istihale[10] etmiş,

8- teshir: *aldatma*
9- râm: *itaat eden – boyun eğen*
10- istihale: *başkalaşmak*

hatta ekseriyet içinde muayyen bir parti gurubunun hükümeti demek olmuştur. Ve bu bakımdan bugünün fiiliyatındaki demokrasi, eski zadegan hükûmetlerinden yalnız bir asalet ve zadelik farkıyla ayrılmıştır.

Filhakika, dikkat edersek, ekseriyetin temsili esasına dayanan bugünkü demokrasilerde fiiliyatta, halkın hükümeti olmaktan ziyade, bir veya birkaç partinin, hatta parti başındaki şeflerin hükümeti haline gelmiştir. Bugün, demokrasilerde hüküm süren halk değil, halkı faaliyetlerine destek alan ve umumî efkarı kendilerine ram etmesini bilen parti şefleridir.

Bugün, devlet işlerinde söz ve karar sahibi hakikatte parti grupları, hatta bunları diledikleri istikametlere sevk eden parti başlarıdır. Bundan dolayıdır ki, bugünün demokrasi rejimlerine "Partiler hükümeti" adı verilmektedir. Filhakika bugün, memleket için alınacak en mühim kararlar ve yapılacak kanunlar, evvelemirde, parti gruplarında yani parlâmento dışında, gayri resmi ve gayri mesul teşekküller içinde müzakere edilmekte ve parti şefleri tarafından neticelendirilmektedir. O suretle ki, bugün iktidar partisi şeflerinin istemediği ve parti menfaatlerine aykırı gördüğü bir karar ve kanunun parlâmentodan çıkmasına hemen hemen imkân yoktur. Bu bakımdan bugünkü demokrasiler, eski mutlak hükümdarlıklarından yalnız bir veraset kanunu ile ayrılmış görünmektedir.

Asıl mühim olanı şudur ki, bugünün demokrasi fiiliyatında birer karar organı rolü oynayan parti gruplarında başlıca alaka çekici mevzular, hak ve hürriyet gibi insani ve manevi kıymetler olmaktan ziyade, partinin siyasî bakımdan muvaffak olmasına ve gelecek seçim kampanyasında rey kazanmasına yarayan şeylerdir. Hulâsa, bugün memleket menfaatlerini parti menfaatleriyle karıştırmakta, sanki parti

millet demek imiş gibi, millet yerine partiler söz sahibi olmaktadır.

Tekrar edelim ki, demokrasi, nazariyatta, çok üstün ve insani bir rejim olmakla beraber, fiiliyatta hak ve hürriyet için ve memleketin uzak menfaatleri bakımından her rejimden daha tehlikeli bir hükûmet ve idare gidişi alabilir. Çünkü, bu rejimde nazariyat ile fiiliyat, ideal ile realite arasında aşılması hakikaten güç mesafeler var. Hayat ve münasebetlere halkın hakimiyeti fikrinden hareket ederek hakka ve hürriyete kucak açan demokrasi, tatbikatta, devlet makinesini zapteden partici ve politikacılar hükümeti şekline istihale etmekte ve bu sebeple en teminatsız ve hürriyetlerin en feci bir surette çiğnendiği bir rejim haline gelmektedir. Binaenaleyh, buna mani olmak ve demokrasi idealini çürümekten korumak için tedbirler düşünmek ve müesseseler kurmak zaruridir. Bu tedbirler ve müesseseler nelerdir, neler olabilir?

– 2 –

DEMOKRASİDE HAK VE HÜRRİYETİ KORUYUCU TEDBİRLER VE MÜESSESELER

Hak ve hürriyetin teminatı
her şeyden evvel ruhlardadır;

Her şeyden evvel şuna inanmalıdır ki bir memlekette hakkın ve hürriyetin teminatı ne bir takım kelime oyunlarında ve meydan nutuklarında, ne de her gün bozulup yeniden yapılan temelsiz kanunlardadır, fakat bu teminat, o memleket insanlarının ruhlarında, medeni cesaret ve ahlâki terbiyelerindedir. Bu cesaret ve terbiyenin esası şudur:

Vatandaş, evvela kendisi hak şuuruna ve hürriyet sevgisine sahip olacak, hakkı duyacak ve hürriyeti medeni insanlığın yegane yaşama ve yükselme yolu olarak sevecektir. Sonra da, muktedir ise eliyle ve kolu ile, değilse diliyle ve kalemiyle, buna da muktedir değilse haksızdan nefret edip yüz çevirmek suretiyle hakkı ve hürriyeti, kime karşı olursa olsun, korkmayarak müdafaa edecektir. İşte okuyucum, demokrasi, fertleri bu cesaret ve terbiye ile bezenmiş mert ve erkek milletlerin hükûmet rejimidir. Bu terbiyeyi almamış ve fertleri birbirine kardeşlik duygusuyla bağlanmamış memleketlerde demokrasi makinesinin işlemesine imkân yoktur. Çünkü bu türlü memleketlerde hakkın ve hürriyetin ahlakî teminatı yoktur. Bu teminatın olmadığı bir memlekette ise,

demokrasi sırf bir şekilden ibaret kalır ve halkın, yani büyük bir ekseriyetin faydasına işleyen bir makine olmaktan ziyade şahıs ve zümre menfaatleri güden bir hükûmet gidişi alır. Şahıs ve zümre menfaatleri güden rejime demokrasi değil, "Mediocratie", yani aşağılık rejimi ve "demagogie", yani şarlatanlık ve sahtekârlık idaresi denir.

Acı da olsa, söylemek lâzımdır ki, demokrasinin manevi iklimini vücuda getiren hak şuuru ve hürriyet terbiyesi bizde hâlâ kökleşip umumîleşmemiştir. Tanzimattan yani yüz küsur seneden beri hasretini çektiğimiz halde, bu topraklar üstünde temiz bir hak ve hürriyet idaresinin temel tutmamasının başlıca sebebi, bence budur. Bu eksiğimizi gidermek için ne yapmalıyız? Bu noktada baştan aşağı bir mektep ve maarif siyaseti ve halk terbiyesi meselesiyle karşılaşmaktayız. Biz burada bu meseleyi mevzuumuz dışında bırakacak ve asıl üstünde durmak istediğimiz hukuki tedbirlere geleceğiz.

*
* *

Hak ve hürriyetlerin hukuki teminatı:

Demokrasiyi mediokrasiye ve demagojiye[1] istihale etmekten koruyacak ve vatandaş haklarını garantileyecek hukuki tedbirleri, her şeyden evvel, anayasada aramak lâzımdır. Çünkü, Anayasa bir memleketin hükûmet gidişini ve idare usulünü tayin ve tesis eden temel kanundur. Binaenaleyh tedbiri ve teminatı bu kanunda aramak gayet tabiidir. Fiiliyatta da tedbir ve teminat hep anayasalardadır.

1- demagoji: *halkı kendi menfaati için okşama siyaseti*

Filhakika dünya anayasalarına dikkat edersek, ferdin hak ve hürriyetlerini teminata bağlamak üzere, bu anayasalarda muhtelif kıymet ve ölçüde tedbirler alınmış ve garanti müesseseleri kurulmuştur. Biz burada bunları sayıp dökecek değiliz. Hele bunları kopya etmeyi hiç tavsiye edecek değiliz. Bizce rejimler ve müesseseler tıpkı nebatlar gibidir, toprağa ve iklime bağlıdır. Bir iki neslin kanına girmeden, başka yerden hiçbir rejim ve müessese kopya edilemez. Biz burada, evvela hak ve hürriyetlerin teminatı bakımından, Anayasamızın eksik ve sakat taraflarını göstermeye çalışacak; sonra da, Türkiyemizin bugünkü tekamül seviyesinde bizde gelişen teminat müesseselerinin neler olabileceği noktasında duracağız.

*
* *

Anayasamız eksik ve sakattır:

Kanaatlerimizi açık söyleyelim: Bundan otuz iki sene evvel çok büyük tarihi ve siyasî vukuatın ertesinde çarçabuk yapılmış olan şimdiki Anayasamız, bugünün ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır ve vatandaş hak ve hürriyetlerini koruma tedbirlerinden hemen hemen tamamiyle mahrumdur. Şimdiki Anayasamız, hak ve hürriyet için teçhizatlı ve müesseseli bir demokrasi değil, çok basit ve adeta çıplak denecek kadar sade bir rejim kurmuştur. Ve vatandaştan ziyade yeni teessüs eden bir devletin otorite ve merkeziyet ihtiyacını gözönünde tutmuş, yaşayan nesli mabudlaşan bir devlet fikrine feda etmiştir. Bunu bize Anayasanın teşri-icra, hatta kaza gibi devletin başlıca kuvvet ve salâhiyetlerin tek

Mecliste toplayan hükûmet ve idare sistemi, tereddüde mahal bırakmayacak surette, göstermektedir.

Bu sisteme göre, seçmen vatandaşlar, her dört senede bir defa, kanun koyma, devletin iç ve dış işlerine karar verme, kanunları tatbik ve icra ettirme salâhiyetlerini kendinde toplayan bir meclisin (Büyük Millet Meclisi) azalarını, yani mebusları, ekseriyet usulü üzerinden seçer. Mebuslar da içlerinden birini devlet reisliğine intihap eder. Devlet reisi ise kendisini bu makama getiren mebuslardan bir kaçını (Vekiller Heyeti) Meclis namına ve Meclise vekil olarak, hükûmet ve idare işleri başına getirir. Bu suretle seçimlerde ekseriyeti kazanan partice hükûmet teşkil edilmiş olur. Basite irca edilince, Türkiyede bugün hükümetin teşekkül mekanizması budur.

Bu mekanizma gösteriyor ki, Büyük Millet Meclisinde ekseriyeti alan parti, devletin teşri, icra ve hattâ, dikkat edilirse, kaza salâhiyetlerini birden ve toptan ellerine almış ve memlekette, adeta rakipsiz, bir otorite tesis etmiş olur. Nitekim, otuz küsur senelik tatbikat bunun böyle olduğunu göstermiş; memleket, isim başkalığıyla şef idaresinden kurtulamamıştır. Kurtulamaz, çünkü buna Anayasamızın –eğer tabir caizse– demokratik totaliter sistemi müsaade etmez. Tekrar edelim ki, Anayasamız otoriter bir devlet teşkilâtı karşısında nesli ve vatandaşı korumak için teçhizatlanmış ve müesseseler kurmuş bir kanun değildir. Bu memlekette seneler boyunca ağır bir baskı rejimi yaşadık ve hâlâ yaşıyorsak, bunun başlıca mesulü Anayasamızın bu eksik ve aksak sistemidir.

Filhakika dikkat edersek, Anayasamızın sisteminde vatandaşın insanlık hakları, emniyet ve hürriyeti anonim bir ekseriyetin hükmüne ve takdirine bırakılmış, hatta bu ekseriyet içinde şefin veya şeflerin mizacına ve şahsi görüşüne

bağlanmıştır. Fakat aşikar ki, emniyet ve hürriyetin şahsa ve mizaca bağlandığı bir memlekette vatandaş için emniyet ve hürriyetin güvenilir bir teminatı yoktur. Yine aşikar ki, hak ve hakikat çoğunluk ve azınlık gibi bir sayı nisbetiyle ölçülemez. Hakikatin, onu müdafaa veya inkar edenlerin sayısından ve kimliğinden ayrı ve objektif bir mevcudiyeti vardır. Ekseriyetin dediği, sırf ekseriyet dediği için hakikat olmaz. Azınlığın dediği de, sırf azınlık dediği için, batıl olmaz. Hak haktır; batıl da, batıldır. Onu ister bir kişi, ister bin kişi müdafaa veya inkar etsin.

İşte, okuyucum, Anayasamız bu hakikate karşı göz yumarak, ekseriyeti adeta yanılmaz bir mabud mertebesine çıkarmış ve ekseriyetin reyinde ve kararında kudsi bir nas kıymeti görmüştür. Bunu bize bu kanunun ötedenberi "tek kuvvet prensibi" tabiriyle ifade olunan inhisarcı sistemi kafi bir açıklıkla göstermektedir. Yukarıda da işaret ettiğim gibi, bu sisteme göre, Türkiyede teşri ve icra kuvvetleri, yani bütün büyük devlet salâhiyetleri, derlenip bir tek mecliste "Büyük Millet Meclisi" toplanmıştır. Meclis kanun teklif eder, kanun yapar, ilga ve tadil eder, hatta Anayasayı bile değiştirir. Nitekim değiştirmiş; günün birinde bu kanunu memleket dilinden başka bir dile çevirmiştir. Bizde meclisin kanun yapma, ilga ve tadil etme salahiyetini frenleyecek hiçbir müessese ve kontrol organı mevcut değildir. Meclis yalnız kanun yapmaz, hem de devletin icra ve idare faaliyetinin kumanda merkezini teşkil eder. O yalnız müzakere eder ve karar verip kontrol eder bir organ değildir, aynı zamanda hükûmet ve idare salâhiyetini de elinde tutan bir otoritedir. Meclisin karşısında İcra Vekilleri ve bunlardan müteşekkil Vekiller Heyeti sırf Meclise vekildir. Elhasıl, Anayasamızın sisteminde "Millî Hakimiyet" seçimler yapılıp mebuslar seçildikten ve Meclis teşükkül ettikten sonra, bü-

tün şümulü[2] ve vüs'atiyle[3] Büyük Millet Meclisine intikal etmekte ve Türkiye Büyük Millet Meclisi, en mutlak hükümdarlardan daha mutlak ve hükümdar durumu almaktadır.

Devlet hukukunda "Meclis hükümeti" adı verilen bu sistemin bizde nasıl kurulduğunu ve ne gibi bir ihtiyaca cevap verdiğini burada araştıracak ve münakaşa edecek değiliz. Yalnız şu kadar diyeceğiz ki, memleketi tek elden idare etmek ihtiyacı duyulduğu fevkalade zamanlarda faydalı olduğu söylenen bu sistem, normal zamanlarda hem memleket hesabına, hem de hususiyle, vatandaş hak ve hürriyetleri namına zararlı neticeler vermektedir. Çünkü, seçim ekseriyet kaidesine tabi olduğuna göre, seçimlerde ekseriyeti kazanan parti aynı zamanda meclise hâkim olmaktadır. Bütün devlet kuvvet ve salâhiyetleri mecliste toplandığına göre, meclise hâkim olan parti, gayet tabiidir ki, bütün devlete de hâkim olmaktadır. Fakat, fiiliyatta parti demek, bir şefler silsilesi demek olduğuna ve parti mensupları birbirine ve dolayısıyle şeflere disiplin bağı ile bağlandığına göre, neticede "Meclis Hükümeti" bir şef hükümeti demek olmakta ve memlekette halk hakimiyetinin yerini, şef hakimiyeti almaktadır. Okuyucum, bizdeki şeflik ve şefler idaresini Anayasanın bu eksik ve teminatsız sistemi doğurmuştur.

*
* *

Gerçi İngiltere ve Amerika gibi eski demokrasilerde de devlete seçimlerde ekseriyeti alan büyük partilerden biri hâkim olmakta ve hakikat, ekseriyetin dediğinden ibaret telakki olunmaktadır. Fakat, dikkat edilirse, bu memleketler-

2- şümul: *ihtiva etmek*
3- vüs'at: *fırsat, imkan, zenginlik, bolluk*

de iktidara gelen ekseriyet, muhaliflerini tehdit ve ceza ile susturmuyor. Bu memleketlerdeki demokrasi terbiyesi buna müsaade etmiyor. Bunun içindir ki, bu memleketlerde karar veren ve kanun yapan ekseriyet, muhalefetin görüşlerinden, acı tatlı tenkitlerinden geniş ölçüde istifade ediyor ve bu suretle yapılan kanunlar, reylerin ekseriyetiyle kabul olunsalar da, netice itibariyle, ekseriyet ile muhalefetin müşterek bir eseri imiş gibi meydana geliyor. Aşikar ki, bu tarzda yapılan, yani fikir, kanaat ve söz hürriyeti esası üzerinden ve muhalefetin fikirlerinden ve tenkitlerinden faydalanılarak kabul edilen bir kanun, çok ağır da olsa hafifler. Çünkü bütün omuzlara bir nisbet dairesinde müsavi şekilde basar. Hatta bu kanun, kabulünde muhalif rey kullanmış olanların nazarında bile, tenkitleriyle olsun, az çok iştirak ettikleri bir eser vasfı alır. Fakat, okuyucum, vatandaş gönlünde huzur ve emniyet de ancak bu tarzda yapılan kanunlardan doğar.

Vatandaş, kendisine tatbik olunacak kanunun adaletine, yani bunun umumî, müsavi; gayri şahsi ve objektif bir kaide olduğuna inanmalıdır. Ta ki kanuna karşı bir saygı ve sevgi duysun. Fakat vatandaşın buna inanabilmesi için kanunun serbest müzakere ve münakaşa ile yapıldığına ve ekseriyetin muhalefet saflarındaki fikir cereyanlarından istifade ettiğine; muhalefetin de ekseriyet saflarındaki isabetli görüşlere iştirak ettiğine şahit olmalıdır. Vatandaş gönlünde huzur ve emniyet diyorum, ancak bu yolda yapılan kanunlardan doğar. Fakat vatandaşın huzur ve emniyet duyması mesut ve bir içtimaî hayatın başta gelen şartıdır. Gönülleri huzur ve emniyet ışığıyla aydınlanmayan insanlar verimli ve faydalı çalışamazlar. Yarın endişesi ve geleceğin meçhullüğü insan enerjisini tüketen ve hayatı felce uğratan en müthiş bir düşmandır. Fertleri verimli çalışamayan cemiyetler ise terakki edip medeniyet yolunda ilerleyemez. Dikkat eder-

sek, Şark ve Garp memleketleri arasındaki ilerilik ve gerilik farkı, bu memleketler halkının zekasında yahut az veya çok çalışmasında olmaktan ziyade, iyi kanunlarla idare edilip edilmemesindedir. Kanunların iyisi halkta huzur ve emniyet-sağlayan ve ferde çalışma ve yaşama zevki tattırandır. Eğer, Türkiye'miz yüz elli seneden beri giriştiği modernizm yolunda çok az bir mesafe alabildiyse, bunun sebebini hükûmet ve idarede, yani netice itibariyle memleketi idare eden kanunlarda aramak lâzımdır.

*
* *

Anayasamız teminatsızdır:

Bu kanun, vatandaş hak ve hürriyetleri bakımından maalesef teminatsızdır. Anayasanın sisteminde iktidara gelen ekseriyet partisini ihtirası yolunda durduracak bir fren ve bir hukuki müessese mevcut değildir.

Bizde hükûmet adamlarının, devlet ve millet menfaatleri bahsinde, yanlış yola sapmalarını, vatandaş hak ve hürriyetlerine el uzatmalarını önleyecek tek mania, zannediyorum ki, seçim endişesidir. Seçim ise, normal şekilde, dört senede bir yapıldığına göre, Türkiye ve Türk vatandaşları dört senelik bir mesafe arasında iktidarı hakka, hürriyete ve memleket menfaatlerine riayete mecbur edecek bir mekanizmadan mahrumdur. Memleket bu mahrumiyetin acılığını senelerden beri duymaktadır. Anayasamız bütün kuvvet ve salâhiyetleri Büyük Millet Meclisinde topladığına göre, otuz küsur seneden beri Türkiye'de Meclise hâkim olan ekseriyet, daha doğrusu bu ekseriyetin şefleri, parti disiplini yolu

ile, bütün devlet ve memleket mukadderatına da, adeta mutlak denecek bir şekilde, hâkim olmuştur.

Gerçi, İngiltere ve Amerika gibi yerleşmiş demokrasilerde de devlete zaman zaman büyük partilerden biri hâkim olmakta ve memleketin mukadderatını ekseriyet partisi yürütmektedir. Fakat, dikkat etmelidir ki, o memleketlerde, vatandaşın reyi ve kanaati ne olursa olsun, onu iktidarın muhtemel tecavüzlerine karşı koruyacak kuvvetli teminat müesseseleri vardır. Bu müesseseler kâh kökleri ortazamanlara kadar uzanan devlet teamülleri, örfi ve millî hükûmet ve idare kaideleridir; kâh referandum ve hâkim kontrolu gibi sıkı bir murakabe ve mesuliyet müesseseleridir. Düşünülsün ki, İngilterede, bizim Anayasamız gibi, baştan aşağı yazılı bir Anayasa bile yoktur. Bununla beraber, orada vatandaş hak ve hürriyetleri her memleketten daha çok teminat altındadır. Ve iktidara kimler gelirse gelsin, hükûmet ve idarede makuliyet, meşruiyet ve itidal kaideleri granit kayalar gibi yerinde durmaktadır.

Biz de ise, hak ve hürriyetin ne bir koruyucu ananesi ve devlet teamülü vardır, ne de bir kontrol teşkilâtı. Anayasamız sanki vatandaşı unutmuş ve yalnız devlet ihtiyacını gözönünde tutmuştur. Fakat, bu kanun vazıları[4] düşünmemişlerdir ki, bir devletin kıymet ve kudreti onu terkip eden fertlerin kıymet ve kudretine, bu ise onların hür ve haklarından emin olarak yaşamalarına bağlıdır.

*
* *

4- vazıı: *kanun hazırlayan*

Anayasamız ve vatandaşların amme hakları:

Gerçi, Anayasamızın beşinci faslında "Türklerin hukuku ammesi" başlığı altında ve her biri çok zengin hükümler ve müsaadeler taşıyan birçok maddeler halinde Türk vatandaşlarına, hatta Türkiyede yaşayan yabancılara varıncaya kadar geniş haklar ve hürriyetler tanınmıştır. Bu fasla bakılırsa, Türkiyede yaşayan insanların fizik, fikir ve manevi sahalarda, başka birçok memleketleri imrendirecek genişlikte, hakları ve hürriyetleri vardır. Hatta, bu fasla nazaran, en liberal memleketler gibi, Türkiyede de haklar kanuni ve tabii olmak üzere, ikiye ayrılır. Kanuni haklar, kanundan doğar. Tabii haklar ise, ferdin insan olmak sıfat ve tabiatından neşet eden imtiyazlardır. Hürriyet, her şekli ve şümulü ile bu imtiyazların başında gelir. Anayasanın beşinci faslına nazaran, diyorum, hürriyet ferde kanunun bir ihsan ve atıfeti değil, onun insanlığının bir hakkı ve imtiyazıdır. Şahıs masumiyeti, vicdan, tefekkür, söz, yazı, seyahat, ticaret, ve akit, temellük[5] ve tasarruf ilah... gibi hak ve hürriyetler de hep vatandaşın insanlığının birer lazımesidir. Yine bu fasılda kanun önünde müsâvât[6] kaidesi, rejimin temel taşı yapılmıştır.

Hulâsa, Anayasanın beşinci faslını okuyan, fakat fiiliyatta olup bitenleri bilmeyen bir kimse, Türkiye'deki insanların huzur ve emniyetine muhakkak imrenir. Halbuki dikkat edilir ve seneler boyunca şahit olduğumuz tatbikat göz önüne getirilirse, beşinci fasılda söylenen ve sayılan hak ve hürriyetlerin çok kere sırf birer beyandan ibaret kaldığı görülür. Fiiliyatta Türk vatandaşları, seneler boyunca, hak ve hürriyet bahsinde, devlet makinesi başına geçen partinin dahâ doğrusu bu parti şeflerinin, görüşüne ve mizacına bağlı yaşamıştır. Ve bu sebeple bu memlekette vatandaş gönlü yarın endişesin-

5- temellük: *kendine mal etmek*
6- müsâvât: *eşitlik, farksızlık, beraberlik*

den kurtulup hayata ve geleceğe ümit ve cesaretle sarılamamıştır. Beşinci faslın maddelerine ve açık hükümlerine rağmen, bu niçin ve nasıl böyle olmuş ve olmaktadır? Ehemmiyetle üzerinde durulması lâzım bir nokta...

*
* *

Tekrar edelim ki, Anayasada vatandaşlara geniş hak ve hürriyetler tanınmış gibi görünüyorsa da, dikkat edenler için, bu sırf bir görünüşten ibarettir. Hakikatte Türkiye'de ferdin hak ve hürriyetleri kanun vaazının yani Meclisin, Meclisteki ekseriyetin, hatta fiiliyatta, bu ekseriyet şeflerinin görüşüne ve telakkilerine bağlıdır.

Çünkü, Anayasanın vatandaşlara tanıdığı hak ve hürriyetlerden her birinin tarifini ve hududunun tayin ve tespiti salahiyetini bu kanun, hiçbir kontrole ve ölçüye tabi tutmaksızın, doğrudan doğruya ve adeta mutlak denecek bir tarzda kanun vaazına yani Meclise bırakmıştır. İngilizler parlâmentolarının üstün salâhiyetlerini anlatmak için, parlâmento yalnız erkeği kadın, kadını erkek yapamaz derlermiş. Halbuki, İngiliz parlâmentosu fiiliyatta İngiliz teamüli kanunlarından hiç birini değiştiremez. Biz bu İngiliz atasözünü asıl kendi parlâmentomuz için söyleyebiliriz. Bugünkü Anayasamızın demokratik bir mutlakiyete temayül eden sistemi göz önünde tutulursa, Türkiye parlâmentosu hakikaten yalnız erkeği kadın, kadını erkek yapamaz. Bundan başka, parlâmentomuz hukuken her şeye muktedirdir. Bizde Büyük Millet Meclisini dilediği gibi kanun yapmaktan, kanun ilga ve feshetmekten, hak hürriyetleri dilediği gibi ve dilediği kadar hudutlayıp kayıtlamaktan alıkoyacak hukuki bir mania mevcut

değildir. Nitekim, şimdiye kadar fiiliyatta da böyle bir mania mevcut olmamış; bilakis, tek Meclisten ibaret olan Türkiye parlâmentosu şimdiye kadar en mutlak hükümdarlar kadar mutlak bir teşri salahiyeti kullanmıştır. Şu halde ve bu vaziyet karşısında anayasanın vatandaşlara tanıdığı hak ve hürriyetler, gayet tabii olarak nazari kalmaya ve bunlar fiilî bir kıymet ifade etmemeye mahkûmdur.

*
* *

Kanunların Anayasaya uygunluğu meselesi:

Gerçi, Anayasamıza göre, Meclisçe kanunların Anayasaya uygun olarak yapılması şarttır. Meclis hiçbir suretle Anayasaya aykırı bir kanun yapamaz. (Teşkilâtı Esasiye Kanunu, madde 103).

Herhangi bir kanun projesinin gerek encümenlerdeki tetkikinde ve gerek umumî heyet müzakerelerinde, her şeyden evvel, Anayasaya uygun olup olmadığı araştırılır. Uygun görülmeyen bir kanun projesi derhal geldiği yere iade olunur. Şu halde meclisin kanun yapma salahiyeti, yukarıda söylediğimiz şekilde, mutlak değildir. Anayasa ile hudutlu ve kayıtlıdır.

Filhakika, bizi tekzip eder gibi görünen bu şart ve bu kaide, ilk bakışta, vatandaş hak ve hürriyetlerinin de teminatı gibi görünüyor. Çünkü vatandaşlara tanınan hak ve hürriyetlerin hududunu bir kanun ile tesbit etme salahiyetini Meclise bırakan Anayasa, aynı zamanda Meclisçe bu salahiyetin Anayasaya uygun olarak kullanılmasını da şart kılmıştır. Şu halde, tekrar edelim ki, Meclisin teşri salahiyeti, zannedileceği gibi, mutlak değildir. Meclis, hak ve hürriyetlerin hududunu tes-

bit etme bahanesiyle, bunları kökünden kazıyamaz. Kazırsa Anayasaya aykırı kanun yapmış olur. Buna salahiyeti yoktur.

Demek ki, Meclis kendi kendini kontrol edecek ve bir "auto – limitation" kaidesine tabi olarak anayasaya aykırı kanun çıkaramayacaktır. Heyhat!... Herkes biliyor ki, bu memlekette seneler boyunca anayasaya aykırı kanun çıkarılmıştır. Anayasanın bu şartı ve 103'üncü maddesindeki bu önleyici kaidesi Türkiyede, zaman zaman tufan halini alan anti demokrasi selini durduramamıştır. Durduramaz, çünkü sistem eksik ve sakattır.

Hiçbir kanun Anayasaya aykırı olamaz diyen Anayasa, şayet Meclis ümit edildiği gibi, kendi kendini kontrol etmez ve hudutlamaz da aykırı kanun çıkarırsa, ne yapılır? Noktasını cevapsız bırakmış; bir kanunun Anayasaya aykırı olduğu yolundaki iddiayı tetkik ve takdir edecek bir merci göstermemiştir. Bu vaziyet karşısında hukukçularımız meseleyi münakaşaya koyulmuşlar; bazıları mahkemelerin böyle bir iddiayı dinlemeye salâhiyetli olduklarını ileri sürerlerken, bazıları da olmadıkları fikrine saplanmıştır.(*) Mahkemelerimiz ise, büyük bir ekseriyetle, bu yoldaki iddiaları dinlememişler; bir kanunun kanuniyetini tetkik ve tenkit etmeyi vazife dışı görmüşlerdir. Hukukçuları ve hâkimleri kanaatlerinde serbest bırakıp biz meselemize gelelim:

Anayasanın 103'üncü maddesindeki uygunluk şartı anti demokrasiyi önleyemez. Bunu önlemek için, Meclisin dışında işleyecek ve günlük politika cereyanlarının üstünde kalacak tarafsız bir kontrol müessesesinin bulunması lâzımdır. Bizde

(*) Bu mevzuda genç ve kıymetli üç profesörümüzün şu eserlerine bakınız:

1– Prof. Ragıp Sarıca, Türkiyede icra uzvunun tanzim salâhiyeti - Hukuk İlmi Yayma Kurumu Neşriyatı.
2– Prof. Turhan Feyzioğlu, Kanunların Anayasaya uygunluğunun kazaî murakabesi, Ankara 1951.
3– Prof. Bahri Savcı, İnsan Hakları, Ankara 1953

böyle bir müessese mevcut olmadığı ve mahkemeler ise kendilerini bu hususta vazifeli saymadığı için, kanunların Anayasaya uygun olması şarttır yolundaki sözün de fiilî bir kıymeti yoktur.

Böyle bir kontrol müessesesi mevcut olsaydı; meselâ kanunların Anayasaya uygun olup olmadığını tetkike salâhiyetli bir mahkeme kurulsaydı, vatandaş hak ve hürriyetleri bakımından, aradığımız teminatı bulmuş olur mu idik?

Buna, elimizdeki Anayasayı göz önünde tutarak, üç noktadan menfi cevap vereceğiz:

a) Anayasamız, kanunların Anayasa prensiplerine uygunluğuna ve aykırılığına dair hiçbir kaide ve ölçü vermemiş ve antidemokrasiyi tarif etmemiştir. Bu kanun, prensipleri sade kelime halinde zikretmekle iktifa etmiştir. Anayasada, mesela vatandaşların din ve vicdan hürriyetleri vardır. Türkiye devleti lâiktir... denilmiş; fakat din ve vicdan hürriyeti nedir, lâiklik ne demektir, noktalarında kanun sükut etmiş ve bunların neyi kastettiğini bildirmemiştir. Yani bütün bu noktaları tefsire ve içtihada bırakmıştır.

Anayasanın bu sükutu karşısında, uygunluğu tetkik eden mahkeme bu prensiplerin manasını ve şümulünü ya alelade kanunlarda, yahut da hukukçular içtihadında bulacaktır. Alelade kanunlarda bulacaksa, bu takdirde son söz yine alelade kanun vazına verilmiş olur. Doktrinde bulacaksa, boşuna yorulur. Çünkü bizde bu prensiplerden hele lâiklik, devletçilik, inkılapçılık, gibi tamamiyle içtimaî politikaya ait olanların üzerinde hukukçularımız ve kanun adamlarımız arasında fikir birliği yoktur. Hatta ayni bir Anayasayı okutan iki profesörümüz arasında bile, mesela lâiklik prensibinin manasında ve şümulünde, bir mutabakat mevcut değildir.

Mevcut olmadığı bundan birkaç sene evvelki bir hadisede ortaya çıkmıştır:

Hatırlanacağı üzere, 1950 yazı başlarında, ilk mekteplerdeki din derslerinin –çocuk velilerine danışılmak şartiyle– mecburi tutulması hakkında hükûmetçe bir karar alınmıştı. Bunun üzerine, profesörlerimizden biri, çocuk velisi sıfatiyle, bu karar aleyhine ve lâikliğe aykırıdır iddiasiyle Devlet Şurasında bir iptal davası açmıştı. Bu davaya karşı, karar lehinde ve lâikliğe aykırı olmadığı yolundaki müdafaa cevabını da diğer bir profesör hazırlamıştı. Her iki profesör de birer kanaat müdafaa ettiğine göre, bu hususta asıl hakem mahkeme değil, Anayasa olmak lâzım gelirdi. Halbuki Anayasamızda lâikliğin manasına ve şümulüne dair küçük bir işaret bile yoktu. Şu halde bizde şimdiye kadar bir Anayasa mahkemesi mevcut olsaydı bile, bugünkü kısa ve eksik Anayasa muvacehesinde bundan büyük bir fayda elde edilemezdi.

b) Şu bakımdan da büyük bir fayda elde edilemezdi ki, Anayasamız, tekrar tekrar söylediğimiz gibi, alelade kanun vazınına hak ve hürriyetleri dilediği gibi hudutlamaya ölçüsüz bir salâhiyet vermiştir. Bunu anlamak için bir Esasiye Hukuku mütehassısı olmak lâzım değildir, bu kanunun beşinci faslını sathice olsun okumak kafidir. Filhakika, bu fasılda Anayasa, vatandaşı hak ve hürriyetlerinde bilhassa alelade kanun vazına karşı koruyacağı yerde, bilakis doğrudan doğruya onun emrine vermiştir. Çünkü vatandaşa tanıdığı her hak ve hürriyetin takdirini, tarifi ve tesbiti salâhiyetini alelade kanun vazıına bırakmış ve bu suretle –eğer tabir caizse– sağ eliyle verdiği ihsanı, sol eliyle yavaşça çekip almıştır.

c) Beşinci fasılda alelade kanun vazıına verilen bu geniş selahiyet yetmiyormuş gibi, 1937 de Anayasada yapılan tadillerde ikinci maddeye bir de "Devletçilik" prensibi eklenmiştir.

Bu prensibe göre, Türkiye devleti devletçidir. Lisancılarımız bu terkibi Türkçe bakımından nasıl bulurlar bilmem amma, bunun devlet hukukunda çok mühim bir manası vardır ve bu prensip ferdi devlete yani fiiliyatta iktidar adamlarının hayat ve cemiyet görüşüne bağlamaktadır. Anayasanın beşinci faslında sayılan hak ve hürriyetlerle devletçilik prensibinin, ne dereceye kadar barıştığı noktasını geçelim. Biz, vaktiyle bütün bilgi ve zekamızı kullanarak bu iki noktayı telif edecek bir izah şekli aramıştık.(*) Bunda muvaffak olup olamadığımızı bir tarafa bırakalım da burada şu kadar diyelim ki, Devletçilik siyasî, iktisadi ve içtimaî münasebetleri merkezi bir bürokrasiye bağlayan ve bu sayede bütün memleket kuvvetlerini devlet emrine, yani fiiliyatta iktidar adamları eline veren prensiptir. Türkiyede devlet hayatını ve ferdin hak ve hürriyetlerini Meclis ekseriyetinin görüşlerine bağlamak için, yalnız ve başlı başına bu prensip kafi gelir. Nitekim kafi gelmiş, devletçilik prensibiyle bu memlekette en ağır bir baskı rejimi meşrulaştırıldığı gibi seneler boyunca da demokratik hürriyetler yok edilmiştir. Bizde bir Anayasa mahkemesi mevcut olsaydı, devletçilik prensibi karşısında, düşünüyorum da, bu mefruz[7] mahkemenin hâkimlerine acıyorum.

Hulâsa okuyucum, bugünkü Anayasamızla Türkiyede vatandaş hak ve hürriyetlerinin hukukan korunmasına imkân

(*) Bakınız: Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri isimli eserimizde "Klasik ferdi hak ve hürriyetler nazariyesi ve muasır devletçilik prensibi" bahsi. – Hak Kitabevi Yayınları, İsmail Akgün Matbaası - İstanbul

7- mefruz: *çok lüzumlu*

yoktur. Fiiliyatta da şimdiye kadar bu hak ve hürriyetler layıkiyle korunmamış, vatandaşın maddî ve manevi mukadderatı daima iktidarı ele geçiren zümre şeflerinin takdirine bağlı kalmıştır. Bu sebeple memlekette seneler boyunca içtimaî emniyet ve istikrar teessüs edememiş, gönüller ferdi endişesinden kurtulup hayata gülememiştir. Çünkü, tekrar edelim, şimdiki Anayasamızın eksik ve sakat sistemi devleti adeta iktidar adamlarının eline vermiştir. Neticede bizde demokrasi rejiminin yüksek ve insani tarafları, yani hakkın üstünlüğü, kanun hakimiyeti, vatandaş için hürriyet ve müsavat gibi, büyük insani ve ahlaki kaideleri uzun ve aydınlık günler görememiştir. Bu durum karşısında yapılacak işe gelelim.

– 3 –

BUGÜNKÜ ANAYASAMIZ KARŞISINDA NE YAPMALIYIZ?...

Bizi buraya kadar takip eden okuyucularımızca yapılacak iş meydandadır, ve bu iş, Anayasayı nizamlı ve müesseseli bir demokrasi rejiminin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde değiştirmek ve düzeltmektir. Fakat, bunun için acele etmeliyiz. Eğer Türkiyede vatandaşın maddî, fikrî ve manevî hayatına kıymet veren bir idare görmek ve hükümeti partilerarası çekişmelerde elden ele geçen bir futbol topu olmaktan kurtarmak istiyorsak, buna mecburuz. Eğer Türkiyede vatandaş mukadderatını şahıslar elinde bir oyuncak olmaktan korumak ve onu hak ve hürriyetlerinden emin, mutlu insanlara yakışan bir vakar ve haysiyetle yaşar görmek istiyorsak, kaybedecek vaktimiz yoktur. Eğer Türkiyede demokrasinin tutunmasını ve bu rejimin demagojiye saplanıp çürümemesini istiyorsak, Anayasayı tadil etmeye, yani onu esaslı noktalarında değiştirmeye mecburuz.

Bunu bir zaruret olarak kabul ettikten sonra, şimdi değiştirme işinin hangi bir organ tarafından ve Anayasanın hangi noktaları üzerinden yapılması lâzım geldiği hususlarını görüşelim ve evvela, tadil organı üzerinde duralım.

*
* *

Anayasayı tadil edecek organ meselesi:

Anayasanın tadili bahsinde hatıra iki nevi organ gelir:

Biri, şimdiki Anayasamızda teşekkül sureti tayin ve tarif edilen organdır. Bu organ, bugün mevcut olan Büyük Millet Meclisinin kendisidir. Şu fark ile ki, Anayasayı tadil için Meclis alelade kanunlarda olduğu gibi, adi ekseriyetle değil, daha kuvvetli, yani üçte iki ekseriyetle karar verecektir. Diğeri ise, azası "Kurucular meclisi" olarak seçilip teşekkül edecek ve Anayasayı üçte iki ekseriyetle değiştirip düzelttikten sonra dağılacak olan fevkalade organdır. Bunların hangisini kabul etmek daha muvafıktır?

İlk nazarda birinci şeklin, yani tadilin bugünkü Meclisçe yapılmasını hem icaba, hem de Anayasaya daha uygun olduğu görülür. Bu şekil icaba daha uygundur, çünkü sırf Anayasa tadili için memlekette seçim yapmak hem masraflı, hem de külfetli bir iştir. Bunun çok çekişmeli bir seçim olacağı önceden bellidir. Birinci şekil hem de Anayasaya daha uygundur, çünkü Anayasanın 102'nci maddesinde bu kanunun tadili için uyulması lâzım gelen usul gösterilmiştir. Bu usul, Büyük Millet Meclisi tam aza sayısının en az üçte biri tarafından tadil teklifinin imza edilmesi; yapılacak tadil ve tashihlerin de yine tam sayısının üçte ikisi tarafından kabulüdür. Tadil hususunda Anayasa bu usulü kabul etmiş, fakat bir "Kurucular Meclisi"nden bahsetmemiştir.

Anayasanın bu sükutu karşısında böyle bir Meclis seçimine gitmenin Anayasaya ne dereceye kadar uygun bir hareket olacağı noktasında bile durmak lâzım gelir. Çünkü eğer Anayasa, bir Kurucular Meclisi düşünse ve buna müsaade etseydi, tadil bahsinde bunu açıklar, Anayasada yapılacak tadillerin bir Kurucular Meclisi tarafından yapılması şarttır,

derdi. Böyle dememiş, bilakis tadilin tabi olacağı usul ve şartları kendisi tespit edip göstermiştir. Şu halde, tadilin, 102'nci maddeye uyularak, mevcut Büyük Millet Meclisince yapılması, yalnız hal ve maslahatın[1] icabına değil, hem de kanununa, yani Anayasaya uygundur.

Bununla beraber, dikkat edilir ve halin icapları üzerinde durulur ve iyi düşünülürse, Anayasa değişmelerinin, mevcut Meclisçe değil, seçilecek olan "Kurucular Meclisi" tarafından yapılması belki daha kuvvetle müdafaası kabil bir şekildir, çünkü:

Devletin temel kanunu olması ve kanunlar üstü bir kanun kıymeti taşıması itibariyle, bir Anayasanın gayesi, her şeyden evvel gönüllerde huzur, emniyet ve istikrar duygusu yaratmak ve vatandaşı mukadderatından emin bir insan olarak yaşatmaktır. Bu gayeye bir Anayasa ancak adaletine, yani tarafsızlığına, ve objektifliğine bütün camiaca inanılmış olmakla erişebilir. Gerçi her kanun da böyledir, yani adaletine inanılmış olmakla kıymet alır; fakat Anayasa her kanundan daha çok bir millî camia kanunudur ve camianın her ferdini her hal ve vaziyette ilgilendiren millî bir misaktır. Binaenaleyh yalnız muayyen bir parti veya zümrece değil, bütün milletçe beğenilmek ve benimsenmek lâzımdır. Halbuki bizde, dün olduğu gibi, bugün de Büyük Millet Meclisimiz hemen hemen yüzde yüze yakın bir ekseriyetle muayyen bir partinin azasından müteşekkildir. Bu durumdaki bir Meclisin Anayasa değişmesinde kendisinden beklenin tarafsızlığı gösterebilmesi cidden güçtür. Gösterdiğini farzetsek bile, efkarı buna inandırmak güçtür. Azasının yüzde yüze yakın bir ekseriyeti muayyen bir parti programına bağlı bulunan bir

1- maslahat: *fayda, maksat*

meclisçe yapılacak bir Anayasanın o muayyen partiye mal edileceği ve bu sebeple bir Anayasa otoritesinden, üstünlük ve istikrarından mahrum kalacağı şüphe götürmez bir hakikattir.

Buna kani olmak için şimdiki Anayasaya dikkat etmek kâfidir. Bilindiği gibi, bu kanunun en göze çarpan vasfı devletçi olması, yani –eğer tabir caizse– ferdi hiçe sayıp "hep devlet içinde, hep devlet için, hep devlet tarafından" zihniyetine dayanmasıdır. Anayasaya bu vasfı ve zihniyeti 1937 de bu kanunda değiştirmeler yapan ve azasının yüzde yüzü Halk Partili olan Meclis vermiştir. Filhakika o tarihteki Millet Meclisi, Halk Partisi umdelerinden biri olan devletçilik prensibini, millete mal ederek, Anayasanın ikinci maddesine yerleştirmiştir. Bugünkü Millet Meclisinin yapacağı değiştirmelerin de bunun gibi partizan bir görüşün mahsülü olmayacağını kim temin edebilir?

Kaldı ki, Anayasa tadiline ait şartları gösteren 102'nci madde, bu hususta Kurucular meclisine baş vurmayı menetmiş de değildir. Çünkü, evvela, bu maddenin derpiş[2] ettiği tadil Anayasanın bir veya bir iki noktasının değişmesidir. İbarenin sevki bunu göstermektedir. Halbuki, bugün Anayasa tadilinden bahsedilirken, bu konuda, bir iki nokta değil, bütün bir sistem değişmesi ve adeta yeniden bir Anayasa yapılması düşünülmektedir. Bu ise, aşikar ki, 102'nci maddenin şümulüne ve havsalasına sığmayan bir iştir. Saniyen, 102'nci maddede tadil teklifinin "Meclis" tam sayısının üçte ikisi tarafından kabulü lâzımdır, denildiğine göre, buradaki "meclis" sözü, dört sene için seçilen mutat meclisten ibaret sayılabileceği gibi, sırf tadil için toplanıp tadilden sonra da-

2- derpiş: *önde olan*

ğılacak olan, Kurucular Meclisi manasına da alınabilir. İbarede buna mani bir delalet[3] yoktur. Hukukta kaidedir ki, mani bir delalet tazammun[4] etmeyen söz, delaleten müsaade tazammun eder sayılır.

*

* *

Kurucular Meclisinin faydaları:

Anayasa değiştirmelerinin bugün mevcut olan Meclisçe yapılması kanunun lafzına uygun ise de, Bir Kurucular Meclisi marifetiyle yapılması da kanunun ruhuna, hem de, yeni Anayasaya üstün bir kıymet ve otorite temin etme bakımından, memleket menfaatlerine daha uygundur.

Gerçi Kurucular Meclisinde yine herhangi bir partinin büyük bir ekseriyet kazanması, bu meclisin de, bizde şimdiye kadar olduğu gibi, bir parti grubu manzarası alması, binaenaleyh bir Kurucular Meclisinden beklenen neticenin elde edilememesi mümkündür. Fakat, zannediyoruz ki bu neticeyi önlemek de mümkündür, şöyle ki: Bugün mevcut olan Büyük Millet Meclisi, Anayasanın 102'nci maddesine göre yapılacak tadil teklifini kabul ederken, ayni zamanda bir de Kurucular Meclisi teşkiline dair, Anayasa mahiyetinde ve Anayasaya ek olarak, bir kanun kabul eder. Bu kanunda Kurucular Meclisinin seçim tarzı ile teşekkül sureti ve yapacağı işler tayin olunur. Bu mecliste memleketin büyük zümre ve tabakalariyle büyük fikir ve kanaat gruplarının temsil edilmesine ve seçim nizamının buna göre ayarlanmasına bilhassa

3- delalet: *işaret*

4- tazammum: *ihtiva etmek*

ehemmiyet verilir. Bu sayede Kurucular Meclisi tamamiyle bir memleket meclisi manzarası alabilir.

Hulâsa; maksat Anayasa gibi Millî Misak mahiyetindeki bir kanunu memlekette siyasî ve içtimaî istikrarın mihveri yapmak ve yalnız vatandaş haklarını değil, ayni zamanda rejimi teminata bağlamaktır. Bu maksadın hasıl olması için kurucular Meclisi yolu daha emin görünüyor. Çünkü, Kurucular Meclisi, sırf Anayasa işleri için kurulup bu işler bitince dağılacağı ve yerini yeniden yapılacak seçimlerle iş başına gelecek olan alelade parlâmentoya bırakacağı için, hiç şüphesiz, yüksek otorite ve tarafsızlık garantisi arzetmektedir.

Arabulucu bir şekil:

Bununla beraber, bir Kurucular Meclisinin seçimindeki külfet ve masrafa girilmek istenmez, fakat, diğer taraftan mevcut meclis marifetiyle çarçabuk bir Anayasa değiştirilmesindeki büyük ve kaçınılmaz mahzurlara da düşülmek arzu edilmezse, ara bulucu bir şekil olarak şöyle bir şey düşünülebilir:

Hükûmetçe derhal teşebbüse geçilerek bir Anayasa projesi hazırlamak üzere bir heyet teşkil olunur. Adına ilim heyeti diyebileceğimiz, bu heyete geniş imkânlar temin edilerek en kısa bir zamanda mükemmel bir Anayasa projesi hazırlatılıp, Büyük millet Meclisine sevkolunur. Meclisçe, 102'nci maddeye uyularak, proje üzerinde çalışıldıktan ve müzakeresi bitirilip yeni Anayasa kanuniyet iktisap ettikten sonra, yeniden seçimler yapılmak üzere, Meclis dağılır. Bu suretle, şimdiki Büyük Millet Meclisi bir nevi Kurucular Meclisi hüviyeti almış ve bu sayede hatıra gelebilecek mahzurların bir çoğu bertaraf edilmiş olur.

Anayasamızda nelerin değişmesi lâzımdır:

Anayasanın değiştirilmesi bahsinde, tadil organı mühim ise de değişecek noktaların neler olduğunun bilinmesi, zannediyorum ki, daha mühimdir. Şimdi bahsimizin bu çetin meselesini ele alacak; vatandaş hak ve hürriyetlerini koruma bakımından, Anayasamızda lâzım gelen değişikliklerin hangi noktalara temas etmesi ve yeni Anayasanın nasıl bir ruh taşıması ve istikamet takip etmesi gerektiğini göstermeye çalışacağız.

Çok geniş ve üzerinde ehemmiyetle durulmaya değer bir mesele karşısındayız. Biz burada bu meseleyi bütünlüğüyle değil sadece vatandaş haklarını ve ana hürriyetleri teminata bağlama yönünden ele alacak ve birkaç prensip noktası üzerinde duracağız.

1) Evvela, Anayasamızda ruh ve zihniyet değişmelidir:

Anayasamızda ilk yapılması lâzım gelen değişiklik, ruh ve zihniyet değişikliğidir. Müstakbel Anayasada fert ve cemiyete bakış, fert ve devlet münasebetlerini alış tarzı değişmeli; fert ve devlet münasebetlerinde hak, vazife ve mesuliyet fikrine müstenid iyi bir muvazene vücuda getirilmelidir. Bu sayede vatandaş hayatı ve enerjisi, yalnız gayri resmî engellere ve üzüntülere karşı değil, hem de hususiyle bunların resmi olanlarına yani devlet adına ihdas edilenlerine karşı korunmalı; Türkiyede ferdin bedeni, fikrî ve manevî kuvvet ve kabiliyetlerinin serbestçe inkişafına set çeken bütün engeller ortadan kaldırılmalıdır.

Şimdiki Anayasamız –bunu ne kadar tekrar etsek azdır– devletçiliği prensipleştirmiş ve ferdi devlet fikrine feda etmiştir. Bunun iktisadi ve içtimaî hayattaki neticesi, ferdi teşebbüs ve kabiliyetlerin ağır bir bürokrasi altında ezilmesi

olmuştur. Devletçilik politikasının muhakkak ki, iyi ve faydalı tarafları vardır. Hususiyle Türkiyemiz gibi iktisadi ve içtimaî hayatı uzun seneler ihmale uğramış bir memlekette bu politikanın cevap verdiği bir takım hayati ihtiyaçların var olduğu inkar edilemez. Fakat, devletçilik prensipleştirilerek millî hayatın her safhasına hâkim bir umde haline konulunca bundan üç nevi kötülük doğmaktadır ki; bunlar otoritarizm, totalitarizm, ve bürokratizmdir. İtiraf etmelidir ki, Türkiyemiz seneler boyunca bu üç kötülüğün baskısı altında kalmıştır. Burada maziyi kurcalayıp da o tamburun her telinden bin ah işitmek istemem. Unutmak, kudret elinin insanlara ihsan ettiği bir nimettir. Eğer mazide çektiğimiz acıları ve rastladığımız kötülükleri unutmasaydık kederden ölürdük.

Yalnız, sözün bu noktasında biraz durup okuyucumun dikkat nazarını gayet çapraşık bir mantık oyununa çekmeyi vazife bilirim.

Bizde bir zamandan beri antidemokratik kanunlardan bahsedilip duruldu. Fakat, düşünülmedi ki, bugünkü devletçi ve otoriter Anayasamız muvacehesinde Türkiyede mantıken antidemokratik kanun vardır denilemez. Herkes biliyor ki, fiiliyatta senelerden beri bir antidemokrasi seli içindeyiz. Bununla beraber, diyorum, bizde vatandaş hak ve hürriyetlerine dair hiçbir kanunun antidemokratik olduğu ispat edilemez. Bu hüküm ne kadar garip görünse de, maalesef, böyledir. Çünkü, Türkiyemiz gibi, Anayasanın diğer kanunlara nazari üstünlüğü esasına dayanan memleketlerde, antidemokrasinin delili Anayasaya aykırılıktır. Halbuki, bundan evvel uzun uzadıya gösterdiğimiz gibi, bizde Anayasa vatandaş hak ve hürriyetlerinin tahdit ve tesbiti salahiyetini, hiçbir ölçüye tabi tutmaksızın, parlâmentoya bırakmıştır. Şu halde parlâmentoca kabul olunan her kanun mantıken ve prensip itibariyle daima Anayasaya uygundur. Anayasaya uygun olan

bir kanun ise antidemokratik değildir. Türkiyede bir Anayasa mahkemesi mevcut olsaydı, bu prensip ve mantık karısında bu mahkemenin, zannediyorum ki yapacağı çok iş yoktu.

Hulâsa, Anayasamız yeniden gözden geçirilirken prensipleşen bir devletçiliğin doğurduğu kötülüklerle iyilikler mukayese edilmeli ve şimdiye kadar birbirine adeta düşman yaşamış olan fert ile devlet barıştırılmalıdır. Bizce bunun tek yolu, şimdiye kadar olduğu gibi, devlet hegemonyası altında ferdi ezmek ve üzmek sistemi yerine, fert ile devletin her ikisini de ayni bir adalet ölçüsü ve zihniyetiyle hakka tabi kılma sistemini koymaktır.

2) Anayasayı daha genişçe kaleme almalıdır:

Anayasamızı ele alırken dikkat edilmesi gereken bir noktada bu kanunu şimdikinden daha genişçe bir şekilde kaleme almaktır. Şimdiki Anayasa kısa bir kanundur ve bir kısım hükümleri alelade kanunlarda yer alabilecek talî kıymettedir.

Gerçi Anayasanın kısa olması mutlak surette bir kusur sayılmaz; bilakis, tefsir ve içtihatlara daha geniş bir ölçüde yol açacağı için, bu kanuna durmadan ilerleyen hayatı takip etme ve bu sayede uzun ömürlü olma imkânını verir. Ancak, unutmamalıdır ki, Anayasa yalnız emir verip yasak etmez, aynı zamanda hem vatandaşlara, hem de hükûmet ve idareye yol gösterir, hareket ve faaliyet tarzı tayin eder. Gerçi her kanun da böyledir ve vatandaş için bir içtimaî hayat rehberidir. Fakat Anayasanın öğretici ve yetiştirici rolü her kanundan daha mühim ve geniştir. Düşünmelidir ki, Anayasa alelade kanun vazıları için bile bir nevi el kitabıdır. Hususiyle Türkiyemiz gibi örf ve teamüllerini tarihe gömerek her hal ve hareketin cevabını yazılı kanunlardan bekleyen bir memle-

kette. Anayasanın terbiye edici rolünü hakkiyle ifa edebilmesi için, bu kanunun genişçe bir şekilde kaleme alınması faydalı olur, fikrindeyim.

3) Vatandaş hak ve hürriyetlerini başa almalıdır:

Daima vatandaş hak ve hürriyetlerinin teminatı üzerinde konuştuğumuza göre, bir noktaya daha dikkati çekelim:

Anayasamız memleket hayatını nizamlama işine devletçi ve otoriter bir zihniyetle hareket ettiği için, vatandaş hakları meselesini ikinci plana bırakmış ve asıl ehemmiyeti baş tarafa aldığı hükûmet teşkilâtına vermiştir. Yeni yapılacak Anayasada, bunun aksine olarak vatandaş hak ve hürriyetleri veciz bir üslup ile yazılmış bir beyanname şeklinde başa konulmalıdır. Ta ki, Anayasayı eline alan herkes, her şeyden evvel, vatandaşların hakları ve vazifeleriyle karşılaşsın ve bu sayede bunlar zihinlerde kökleşsin. Hatta bu beyanname, köylere varıncaya kadar, bütün mekteplerde ve üniversitelerde münasip yerlere asılmalı ve muayyen zamanlarda merasimle okunup izah edilmelidir. Ta ki, bu sayede vatandaş hak ve vazifeleri dimağlarda yer etsin.

ANAYASAMIZDA YER ALMASI GEREKEN MÜESSESELER

1) İKİNCİ MECLİS VE FAYDALARI

Yeni Anayasada ehemmiyetli bir yer almasını özlediğim teminat müesseselerine geliyorum.

Türkiyemizin bugünkü iç politika şartları karşısında birer zaruret arzeden bu müesseselerin başında, kanaatimce, "İkinci Meclis" gelir.

Bundan evvel de söylediğim gibi, şimdiki Anayasamız kanun koyma, icra ve idare etme kuvvet ve salâhiyetlerini tek mecliste toplamıştır. "Kuvvet Birliği" yahut "Meclis Hükümeti" adı verdiğimiz bu sistemde Türkiyeyi, tek dereceli ekseriyet usulü ile seçilen mebuslardan müteşekkil bir meclis "Büyük Millet Meclisi" temsil eder. Diğer bütün merkezi devlet organları, doğrudan veya dolayısıyle, Büyük Millet Meclisinden çıkar ve ona tabi olarak iş görür. Hulâsa, Büyük Millet Meclisi en yüksek salâhiyet merkezi ve mesuliyet merciidir.

Bu sistemin bizde doğup yerleşmesinin bir takım tarihi ve siyasî sebepleri var ki, biz burada bunlar üzerinde durmayacağız. Biz, yalnız şuna dikkati çekeceğiz ki, otuz küsur senelik tecrübeler bu sistemin yalnız kifayetsizliğini değil, hem de ana hak ve hürriyetlerimiz için zararlı olduğunu göstermiştir.

Nazarî olarak, "Meclis Hükümeti" etiketi taşıyan, bu sistem, fiiliyatta, daima "Şef Hükûmeti" şeklinde istihale[1] etmiş ve, Türkiyede Cumhuriyetçi demokrasi adına, eski mutlakiyet rejiminin bir başka nevini yaşatmıştır. Gayet tabii: Bu sistemde Millî Hakimiyet ister istemez nazari kalmakta, fiiliyatta ise, salâhiyet ve mesuliyet merkezi tek olduğu için, bu tek merkezi ele geçiren şahsiyetler, yalnız Meclise değil, aynı zamanda, bütün devlete hâkim olmaktadır. Netice itibariyle, bu sistemde yalnız vatandaşın hak ve hürriyetleri değil, memleketin mukadderatı bile iktidar zümresi şeflerinin görüşüne bağlı kalmakta ve yüksek millî menfaatler, bir takım parti mülahazalarıyla, normal istikametlerinden saptırılmaktadır.

İşte bu tehlikeyi önlemek ve Türkiyede yüksek millî menfaatlerin ve rejimin gözcülüğünü, vatandaş hak ve hürriyetleriyle Anayasanın koruyuculuğunu yapmak üzere bir "İkinci Meclis"in kurulması, kanaatimce mutlak bir zarurettir. Adına ister "Ayan" ister "Cumhuriyet Şurası" ister "Uzmanlar Heyeti", yahut "Temsilciler Meclisi" diyelim, böyle bir Meclisin kurulmasındaki faydaları bundan çok evvel neşrettiğim bir yazıda göstermiştim[*]. Burada, bu faydalara dair bir hulâsa vermekle iktifa edeceğim.

Meclis tahakkümü ve İkinci Meclis:

İkinci Meclisin ilk bir faydası, tek meclis tahakkümünü önlemek ve menfaatlerine düşkün bir ekseriyetin eline geçmesi mümkün olan hükûmet silindirinin vatandaş hak ve hürriyetlerini çiğneyip gitmesine mani olmaktır.

1- istihale: *başkalaşmak*

(*) Hür Fikirler Mecmuası, 1949, sayı 2

Tekrar edelim ki, demokrasi, yani hükûmet adamlarının halkın seçimiyle iş başına gelmesi rejimi, hakkın ve hürriyetin mutlak surette teminatı değildir. Demokrasi hak ve hürriyet için sadece bir kadro ve bir imkân muhitidir. Bu muhit kuvvetler muvazenesi esası üzerinden kurulacak müessese ve teşkilât ile bezetilmez de bütün kuvvet ve salâhiyetler bir elde ve bir merkezde toplanırsa, demokrasi fert ve devlet hayatı ve münasebetleri için her rejimden daha tehlikeli bir rejim olur ve bir meclis istibdadı doğurur. Çifte meclis usulünün ilk bir faydası, diyorum, bu tehlikeyi önlemektir.

Bu usul, bu tehlikeyi önleyebilir. Zira, çifte meclis, tıpkı sularını ayrı kaynaklardan alan ve bu sebeple ayrı evsafta su ihtiava eden iki havuz gibidir. İki Meclisten her biri memlekette ayrı bir kitle şuurunu, halk tabakasını içtimaî ve iktisadi kuvveti temsil eder. Bunlardan biri yani Mebuslar meclisi halkın dumanlı ve vuzuhsuz[2] duygularına tercüman olurken, diğeri halk içinde fakat halk seviyesini aşkın bir seçkinler tabakasının müşterek iz'anını sembolleştirir. Başka bir deyişle, bir memlekette halk meclisi, o memleket halkının hissini, ikinci meclis de aklını temsil eder ve his ile akıl gibi, bunlar da birbirini tamamlar. Yalnız, his, hayvanî bir melekedir. Yalnız akıl da melekutidir. İnsan ise ne sade hayvandır, ne de melektir, fakat his ile aklın imtizacından doğan bir şuura sahiptir. İnsanları idare edecek olan bir heyetin de insan kemalinin bu elemanlarını taşıması lâzım gelir ki, bunu ancak iki meclisten mürekkep bir heyet temin eder.

Çünkü çifte meclis usulünde meclislerden biri, azasını halkın en kesif tabakalarından genç ve kanı kaynar elemanlarından aldığı halde, diğeri geçirdiği tecrübelerle filitre olup durulmuş tabakalardan ve süzülmüş membalardan alır.

2- vuzuhsuz: *anlaşılır şekilde olmayan*

Bu sayede, meclislerden birinde ekseriyetin, diğerinde de aynı zamanda ekseriyet teşkil etmesi –gerçi aklen muhal değilse de– filiyatta güç ve nadirdir. Binaenaleyh, Mebuslar Meclisindeki ekseriyete karşı, ikinci meclisteki ekseriyet mükemmel bir fren vazifesi görür ve onun dolu dizgin gitmesini önler.

İlave edelim ki, iki meclisten her birinin eleman kaynakları, teşekkül tarzı ve iç nizamı ayrı olacağı için, çok mümkündür ki, bunlardan ikisi birden iktidar şeflerinin avucuna sığmasın ve avuçlanan meclise karşı diğer meclis, memleket hesabına, bir direnme merkezi teşkil etsin.

*
* *

Cumhuri demokrasiler ve İkinci Meclis:

Çifte Meclis usulünün bir faydası da kendisini daha çok cumhuri demokrasilerde gösterir. Bilindiği gibi, bu rejimlerde merkezi devlet organları, muayyen zamanlarda, baştan başa değişmektedir. Nitekim, Anayasamıza göre, bizde her dört senede bir, Büyük Millet Meclisi yenilenir, bununla birlikte, Devlet Reisi de değişir ve bunların her ikisine bağlı olarak hükûmet de değişir. Farzedelim ki, ayni bir zamanda hem Meclis yenilenmiş, hem de Devlet Reisi ve hükûmet değişmiş, işbaşına yepyeni simalar gelmiş olsun. Bu takdirde, devlet gemisi kaptanından çarkçısına kadar acemi ellerde kalmış, belki rejim bile tehlikeye düşmüş olur. Nitekim, böyle bir hal bizde 1950 seçimlerini takip eden haftalarda görüldü. O tarihte Demokratlar, büyük bir ekseriyetle seçimleri kazanıp iş başına gelince; hem Meclis, hem Devlet Reisi, hem de Hükûmet birdenbire, toptan değişti ve hükûmet işlerinde bir şaşkınlık görüldü. Eğer, o zaman bu şaşkınlık devresi çok sürmedi ve hükûmet işleri çarçabuk toparlana-

bildiyse, bunu, memleket bir tesadüfe, daha doğrusu, mesuliyet makamlarını işgal eden kimselerin yeni simalar olmamasına borçludur.

İşte, böyle bir vaziyette ikinci meclis, değişen devlet organları arasında, nisbeten olsun, sabit bir merkez halinde kalacağı için, devlette mükemmel bir istikrar amili ve rejimin muhafızı olur; iç ve dış siyasette devamı temin eden temel taşı, yeniyi eskiye bağlayan bir irtibat noktası ve bir muvazene faktörü vazifesi görür.

*
* *

İkinci Meclis ve
Devlet hayatında ağırbaşlılık ihtiyacı:

Müşahedeler gösteriyor ki, devrimizin halk meclislerindeki ekseriyet, daima yenilik taraftarlarını temsil etmekte ve cemiyetin, daha çok, toy ve atılgan elemanlarından teşekkül etmektedir. Halbuki, memlekette bu kabil elemanların temsil ettiği halk tabakası yanında akla ve iz'ana, hakka ve irfana kıymet veren ve hakikat seven ağır başlı insanlar da var. Ve bunlar, muhakkak ki, büyücek kütleler teşkil etmektedir. Bununla beraber, halk meclislerinde, en az temsil payı alan ve seslerini en az duyuran da bunlardır.

Halk meclislerinin gürültülü ve şamatalı toplantılarından, ağır başlı ve olgun vatandaşların ayni evsaftaki temsilcileri ekseriya seslerini duyurmaya bile imkân bulamamaktadırlar, fakat bu halden zarar gören memlekettir. Öne ve arkaya bakmadan yürümek terakki[3] değildir. Terakki, hesaplı ve muvazeneli bir surette ilerlemektir. İşte, ikinci meclis, bunu temin eder. Halk meclisinin toyluğuna ve hesapsızlığına

3- terakki: *yükselmek, ilerleme, artma*

karşı olgunluğun ve seçkinliğin ağır başlılığını bir tampon olarak kullanır ve bu sayede hakkın ve hürriyetin teminatı olur.

Bu teminat ikinci meclis hesabına, bilhassa kanunlarla bütçe bahsinde daha açık bir şekil alır. Çifte Meclis usulünde kanunlar, elemanlarını ayrı kaynaklardan alan iki ayrı meclis tarafından yapılacağına göre, muhakkak ki daha mükemmel, hakka ve hürriyete daha riayetkar olarak çıkar. İkinci Meclis Anayasaya aykırı kanun çıkmasını önler; hususiyle devlet masrafları ve vergiler bahsinde hükümeti titizlikle kontrol eder.

*
* *

İkinci Meclisin teşekkülünde keyfiyet meselesi:

İkinci Meclisin teşekkül tarzına gelince, bu hususta memleket realiteleri göz önünde tutularak mukayeseli hukuka baş vurmak ve başka memleketlerin tecrübelerinden istifade etmek lâzım gelir ki, biz burada bu mesele üzerinde durmayacağız. Yalnız şu kadar diyeceğiz ki, İkinci Meclisin teşekkülünde ve azasının seçiminde en mühim nokta; Halk Meclisinin sayı kuvvetine karşı, ikinci mecliste keyfiyet kuvveti, yani bilgi, ihtisas ve manevi istiklal üstünlüğü temin etmektedir. Bunun için de, Üniversiteler, Barolar, Ticaret ve Sanayi Odaları gibi ilmî ve meslekî birliklere ve vilayetlere temsil hakkı tanınması düşünülebilir.

Bu bahiste, unutulmamalıdır ki, bir şeyin varlığından hasıl olacak faydalara dair bir fikir edinmek için, o şeyin yokluğundan çıkan zararları düşünmek kafidir: Bizde bir ikinci Meclisin yokluğu, memleketi antidemokrasi tufanına boğmuştur.

2) ANAYASA MAHKEMESİ

Müstakbel anayasada yer almasını özlediğim diğer bir teminat müessesesi de yüksek bir "Anayasa Mahkemesi"dir. Böyle bir müessesesinin Türkiyede cevap vereceği ihtiyacı görmek için, anayasamızın 103'üncü maddesi üzerinde biraz daha durmak isterim.

Bu maddenin son fıkrasına göre, hiçbir kanun Anayasaya aykırı olamaz.(*) Maddenin bu sarahatine rağmen, herkes biliyor ki, bizde otuz küsur seneden beri, Anayasanın ruhuna, manasına ve mantığına aykırı bir çok kanun yapılmış ve vatandaş hak ve hürriyetleri teminatsız bırakılmıştır. Bunun sebeplerinden biri, yukarıda gösterdiğimiz gibi, Anayasanın, alelade kanun vazıına[4] ölçüsüz bir salâhiyet vermesi; diğeri de bir kanunun Anayasaya aykırılığını tespit edip hakkı koruyacak üstün ve bitaraf bir makamın yokluğudur. Düşünülsün ki, bugün Türkiye'de hükûmet ve idareden haksızlık gören vatandaşlar için adli ve idari mahkemeler açıktır; fakat kanun vazıından zulüm gören vatandaş için baş vuracak bir müessese ve sığınacak bir adalet kapısı yoktur. Bununla beraber, vatandaş hakları bakımından en tehlikeli kuvvet de kanun koyucu kuvvetidir. Hükûmet ve idarenin bir yolsuzluğundan şikayet eden vatandaş kanuna sığınır; fakat şikayeti kanundan ise, bu vatandaş nereye sığınır ve halinden kime şikayet eder? Dikkat edersek, dinî kanunlarda böyle bir vaziyet hadis olmaz. Dindar, tabi olacağı ilahi kanunun adaletinden asla şüphe etmez. Halbuki, lâik rejimde devletin kanunlarını bizim gibi insanlar yapar. Tecrübelerimizle biliriz ki, insanlar his, ihtiras ve menfaat düşkünlüklerine daima

(*) 103'üncü madde: "Teşkilâtı Esasiye Kanununun hiçbir maddesi, hiçbir sebep ve bahane ile ihmal veya tadil olunamaz. Hiçbir kanun Teşkilâtı Esasiye Kanununa münafi olamaz."

4- vazıı: *kanun hazırlayan*

maruzdur. Onun için vatandaş, beşeri kanunların adaletinden daima şüphe eder.

Vatandaş gönlünden bu şüpheyi gidermek için kanun vazıından şikayet dinleyecek bir merci ve dolu dizgin giden bir kanun vazıını durduracak bir fren bulunmak lâzımdır. Anayasa Mahkemesi, memlekette bu hizmeti gören müessesedir. Bu müessesenin yokluğudur ki, bizde hak ve hürriyetleri feci bir teminatsızlığa mahkûm etmiş ve Anayasanın 103'üncü maddesine rağmen, Türkiye Parlâmentosuna ölçüsüz bir vazıı konuluk salahiyeti sağlamıştır.

Bununla beraber, dikkat eder ve hukuki aklı selim ile düşünürsek, bizde kanundan haksızlık gördüğüne kani olan vatandaşların da müracaat ve şikayet kapısı vardır. Hatta bu kapı bir değil ikidir. Bunlardan biri, atıfet ve diğeri hak kapısıdır. Atifet[5] kapısı, Anayasanın 82'nci maddesi gereğince, kanun vazıının kendisi, yani Büyük Millet Meclisidir.[*] Hak kapısı ise, her dereceden bütün adli ve idari mahkemelerdir. Yalnız, mesele şuradadır ki, bizde mahkemeler bu işin mesuliyetini üstlerine almaktan daima çekinmişler ve kanunların Anayasaya aykırılığı iddialarının tetkikini vazife dışında görmüşlerdir. Düşünmemişlerdir ki, madem ki, Anayasanın 103'üncü maddesi gereğince, hiçbir kanun, Anayasaya aykırı olamaz, o halde aykırı olan bir kanun, kanun sayılmaz. Binaenaleyh, hâkim böyle bir kanunu tatbik edemez. Fakat, madem ki, Anayasaya aykırı olduğu için bir kanunu, hâkim tatbik edemez, o halde aykırı olup olmadığını anlamaya ve tetkik etmeye mecburdur.

Görülüyor ki, 103'ncü maddenin salim manası ve mantığı mahkemelerimizi kanunların Anayasaya uygun olup olmadığını tetkikten menetmek şöyle dursun, tetkik ile vazifelendirmiştir.

5- atıfet: *koruma, şefkat, iyi düşünce, sevgi*

(*) "Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri" eserimizde "Vatandaşın Büyük Millet Meclisine Müracaat Hakkı" bahsine bakınız. – Hak Kitabevi

Kanunlar üzerinde hâkim murakabesi:

Bizde, kanunların Anayasaya uygun olması şarttır. Anayasa, bunu emretmektedir. (Madde 103, son fıkra). Her hangi bir kanun, yalnız lafziyle değil, hem de ruhu ve manası hatta –bana sorarlarsa– gayesi ve temayülü ile muteber olduğuna göre, Anayasanın lafzına, ruh ve manasına, gayesine ve temayülüne aykırı bir kanun, kanun değildir. Binaenaleyh vatandaşın buna itaat etme mecburiyeti yoktur.

Yalnız, mesele şuradadır:

Bu uygunluk ve aykırılığa kim hükmedecek, falan kanun Anayasanın falan maddesinin lafzına veya ruh ve manasına aykırıdır, binaenaleyh muteber bir kanun değildir, hükmünü kim verecektir? Bu hükmü alâkalı şahsa bırakamayız. Çünkü, kimse kendi davasının, şahsen hakimi olamaz. Çünkü o kimse bu davada bitaraf olamaz. Eğer, herkes kendisine tatbik olunacak herhangi bir kanunun kanuniyetini inkâra kalkışır da itaatten imtina ederse, bundan cemiyette kargaşalık doğar. Şu halde, bu hükmü verecek ve münakaşaya girişen fert ile devletten her ikisine birden dur... tetkik edeceğim, evvelemirde tatbiki bahis mevzuu olan kanunun kanuniyetini, yani Anayasaya uygun olup olmadığını tespit edecek ve buna göre hükmümü bildireceğim, diyecek resmî ve bitaraf bir makam lâzımdır.

Yukarıda, Türkiye'de böyle bir makamın varlığı ve yokluğu mevzuunda hukukçularımız arasındaki münakaşadan bahsetmiş ve demiştim ki, hukukçularımızdan, bizim gibi düşünenlere göre, 103'üncü maddenin mantığı ve manası mahkemelerimizi, kanunların Anayasaya uygun olup olmadığını tetkikten menetmek şöyle dursun, tetkikiyle vazifelendirmiştir.

Bununla beraber, 103'ncü maddenin metni ve manası apaçık ortada iken, bu madde bambaşka bir şekilde tefsir edilmiş ve bizde ekseriyetle kanunların Anayasaya uygunluğunun tetkikine mahkemelerin salahiyeti olmadığı neticesine varılmıştır. Bu neticeye varılmak için de, millî hakimiyet fikrine dayanılmıştır. Ve şöyle düşünülmüştür:

Anayasamız, sisteminin temelini teşkil eden millî hakimiyet prensibine göre, devlet organları arasındaki umumî vazife bölümünde, mahkemelerin üstüne düşen vazife, kanunları tenkit değil, tatbik etmektir. Bir kanunun Anayasaya uygunluğunu tetkik ise, o kanunun tenkit, tefsir, hatta bir bakımdan feshetmektir. Anayasanın 26'ncı maddesi gereğince bu salâhiyet, mahkemeye değil, millî hakimiyetin "yegane ve hakiki mümessili olan" Büyük Millet Meclisine aittir. Binaenaleyh nizamnamelerin kanunlara aykırı olduğu iddiasının tetkik mercii meclis olduğu gibi, buna kıyasen ve evleviyet kaidesince, kanunların da Anayasaya aykırılığı iddiasının tetkik mercii yine Meclistir.

İşte bizdeki, resmi diyebileceğimiz, içtihat bu merkezdedir. Gerçi, bu içtihada rağmen, adli ve idari mahkemelerimizden tek tük bazılarının, bazen bu yol daki iddiaları tetkike salâhiyet kararı verdikleri hakkında rivayetler varsa da bunlar devede kulak mesabesindedir ve neticesiz kalmıştır.

Fakat, düşünmelidir ki, kanunların Anayasaya aykırılığı iddiasının tetkikini Meclise havale etmek ve buna Meclisi salâhiyetli görmek, netice itibariyle, Türkiye'de, bu yoldaki talep ve iddiaları tetkik edecek bir makamın yokluğunu ilan etmektir. Çünkü, Meclis hukuken mesul bir makam değildir. O, sırf siyasî bir merkezdir. Binaenaleyh bir hak talep ve iddiasına merci olamaz. Farzediniz ki, böyle bir iddia vaki olmuş ve tetkiki Meclise arzedilmiş, fakat meclis hiçbir cevap

vermemiştir. Bu halde ne yapılır? Bir hak çiğnenir geçilir mi? Bu bir hukuk sistemi olur mu?

Esef edelim ki, bizde fiiliyatta bu yoldaki iddiaları dinleyecek mesul bir makam yok olmuştur. Bunun neticesi ise, memlekette kanunilik idaresinin ve kanun hakimiyeti rejiminin teessüs edememesi; fakat buna mukabil, hükûmet ve idarede keyfilik ve şahsiliğin kaide halini alması; bunun da neticesi, vatandaşın, ruh ve manası itibariyle, Anayasaya aykırı kanunlar çığı altında ezilmesi olmuştur.

Bizim gibi, her hareket ve fiilimizin tasvip veya tekzibini yazılı kanunlardan beklemeye alıştırılmış memleketler halkı için, kanuni sarahat[6] lâzımdır. Kanunların Anayasaya aykırılığı iddialarının tetkikine sarih olarak salâhiyetli bir merci gösterilmeli ve bu husustaki usulü muhakemeyi bile tayin etmelidir. Türkiye'de kanunilik rejimi, ancak bu sayede katiyetle kurulabilir.

Bu salâhiyeti kime, adli ve idari bütün muhakemelere mi, yoksa bunlardan muayyen bir kısmına mı, yahut da bu salâhiyeti ayrıca kurulacak olan yüksek bir "Anayasa Mahkemesi" ne mi vermelidir? Biz şahsen son şıkka taraftarız. Biz müstakbel Anayasada tam manasıyla istiklal içinde çalışacak bir "Anayasa Mahkemesi"nin yer almasını özlüyoruz. Bunu, adlî ve idari mahkemelerimizin ve bu mahkemelere şeref veren hâkimlerimizin bitiraflığından şüphe ederek değil, sırf kanunlar üzerindeki mürakabe işinin geniş ve çok mükemmel bir ihtisas isteyen ve ayrı bir istiklal teçhizatına muhtaç olan bir iş olduğunu düşünerek tercih ediyorum.

Anayasa mahkemesi kurulması üzerinde, prensip olarak mutabık isek, kalır bu müessesenin teşekkül tarzı, vazife ve salâhiyetlerinin hududu ve muhakeme usulünün teferruatı

6- sarahat: *açıklık*

gibi teknik noktalar ki, bunları ayrı bir tetkik mevzuu olarak ele alınmak lâzım gelir. Bu hususta, başka memleketlerin tecrübelerinden istifade edilmek ve bizdeki ihtiyaçlar göz önünde tutulmak şartıyla bir tip kabul edilir. Bizce, bütün mesele, vazıı kanunluk salahiyetinin suiistimaline meydan vermemek ve ferdin insanlık haklarını ölçüyü aşkın kanunlara çiğnetmemektir.

SON SÖZ

Demokrasi, hürriyet ve Anayasa etrafındaki düşüncelerimizi, eksik ve kusurlu da olsa, ortaya koymuş bulunuyoruz. Şimdi, bu mevzudaki son sözümüzü söyleyeceğiz. Yalnız, itiraf edelim ki, son sözümüz, ön sözümüzden başka olmayacaktır. Zaten, ön sözümüz de, bundan çok evvel, neşrettiğimiz bir yazının tekrarından başka bir şey değildir. Eğer söz ve taşıdığı fikir hakikat olmak kıymetini muhafaza ediyorsa, tekrarında ne beis var? Filhakika yayımladığımız bir yazıda(*) hulâsaten şunları söylemiştik.

Demokrasi ve hürriyet rejimi, ilk bakışta, aynı bir şeydir gibi görünürse de bunlar aynı şeyler değildir. İkisi arasında, tıpkı bir zarf[1] ve mazruf[2] münasebeti vardır. Suyun kabına nisbeti ne ise, hürriyetin de demokrasiye nisbeti, aşağı yukarı, odur. Yâni demokrasi bir hükûmet ve idare usulü olarak sadece bir zarf ve muhittir. Bu muhitte hoş bir medeniyet havası esebildiği gibi, ağır bir baskı ve cesaret havası da esebilir. Nitekim, bir su bardağı Taşdelen pınarının berrak suyuyla dolabildiği gibi, bulanık bir zehir mahlülû de istiap edebilir. Suya durup durulmak için temiz bir kap lâzım olduğu gibi, hürriyet ve hakkaniyet rejimine de, tutunup devam edebilmek için, demokratik bir muhit lâzımdır. Fakat, bu muhitin teminat müesseseleriyle techiz edilmesi, hak ve hürriyet için daha çok lâzımdır. Teminat müesseselerinden

(*) Hür Fikirler Mecmuası – Aralık 1949, sayı 2

1- zarf: muhafaza

2- mazruf: sarılıp muhafaza edilen

mahrum ve çıplak bir demokrasi rejimi her rejimden daha çok tehlikelidir. Niçin?

Gayet tabii: Zamanımızda demokrasi, halkın hükûmet ve idareyi bizzat ve doğrudan ele alması usulüne değil; Millet Meclisi vasıtasıyla temsili esasına, bu esas ise "ekseriyet prensibi"ne dayanmaktadır. Bugün, demokrasi, halkın ekseriyetle, ekseriyetin de Millet Meclisi marifetiyle temsil edildiği bir hükûmet şeklidir. Buna göre, halk yahut millet diye tasavvur olunan bir "Manevi şahıs" irade ve hakimiyetini güya muayyen bir zaman, mesela dört sene için, seçim yoluyla tayin ettiği vekillerden, yani mebuslardan, mürekkep bir "Millet Meclisi" ne devretmektedir. Meclis de "Millet manevi şahsı" yerine karar verip, kanun yapmakta, yani bilfiil hüküm sürmektedir. Hatta, hüküm süren Meclisin bütünü de değildir: Meclis içinden kuvvetli veya zayıf bir ekseriyettir.

Ekseriyet, bir sayı nisbeti ifade ettiğine göre, bu nisbet, yüzde doksan dokuzdan başlayarak, yüzde elli bire kadar düşebilir ve millet meclislerinde her hangi bir meselede yüzde elli bir evet, yüzde kırk dokuz hayır derse, mesele, evet ile halledilmiş olur. Bu nisbet de her zaman ve her meselede, Meclisin tam sayısının değil, müzakerede hazır bulunanların yüzde elli biridir. Şu halde, mesela dört yüz kişilik bir millet meclisini göz önünde tutar da, bir kanunun müzakeresinde, bundan yalnız iki yüz birinin hazır bulunduğunu farz edersek, bu mevcudun yalnız yüz birinin, evet, reyile kanun kabul edilmiş olur. Hangi bir sihirbaz değneğidir ki, yüz bir mebusun reyini dört yüz azalı bir meclisin ve dolayısıyla milyonlarca nüfuslu bir memleketin reyi ve iradesi haline sokar, bunu bilemem. Fakat, şunu biliyorum ki, demokrasi hukukunda iş böyledir ve memleket için en büyük tehlike de bu ekseriyet mekanizmasındadır.

Bu mekanizma sayesindedir ki, demokrasilerde bütün kuvvet ve iktidar, ekseriyet adı taşıyan anonim bir kitlenin

eline geçmekte; hatta fiiliyatta bu kitle içinde söz sahibi olanların ellerinde temerküz etmektedir. Neticede, demokrasi mantığındaki "Halkın sesi, Hakkın sesidir" yerine ekseriyetin sesi, hatta ekseriyet grubunun başındaki şeflerin sesi hakkın sesi manasına alınmakta; hak ve vazife sanki sayı nisbetiyle ölçülür ve tesis olunurmuş gibi, sırf bir sayı kuvvetinden başka bir şey ifade etmeyen ekseriyet kitlesinin reyi ve iradesi kanun kabul edilmektedir. O kitle ki, memleket nüfusunun yekununa nisbetle, devede kulak mesabesindedir. O kitle ki, ekseriya bilgi ve ahlak seviyesi çok yüksek olmadığı için, politika entrikalarıyla çabucak avlanmaya, menfaat ve sefahat pahasına satın alınmaya ve aldatılmaya daima müsaittir.

İşte okuyucum, zamanımız demokrasilerinin hak ve hürriyet için sakladığı tehlike de buradadır; yani bütün iktidar ve salahiyetin ekseriyet adı taşıyan ve masallardaki binbir başlı devleri andıran bir kitle, hatta kitleyi taçsız bir hükümdar gibi, sevk ve idare eden bu plutokratlar grubunun elinde toparlanmasında ve neticede demokrasinin plutokrasi(*)ye istihale[3] etmesindedir.

Filhakika, tarih ve mukayeseli hukuk gösteriyor ki, tahakküm ve esaret rejimi daima iktidar ve salahiyetin mahdut birkaç elde ve bir başta toparlanmasından doğmuştur. Eski mutlak hükümdarlıklara ve devrimizin diktatörlerine dikkat ediniz. Bu rejimlerde hüküm süren tahakküm[4] ve tenkil[5] politikası kâh hükümdarın, kâh bir avuç zümre başında bulunan diktatörün şahsında temerküz[6] eden kuvvet inhisarının[7] eseridir. Fakat, bu hal yalnız mutlakiyetlere ve

(*) Plutos: *servet, zerginlik; Krotos: kuvvet, iktidar;*
Plutocratie (plutokrasi): *Kuvvet ve iktidarın zenginler elinde bulunması.*

3- istihale: *başkalaşmak*

4- tahakküm: *zorla hükmetmek*

5- tenkil: *uzaklaştırma, kovma*

6- temerküz: *bir merkezde toplanma, birikme*

7- inhisar: tek başına sahip olma, *mutlak imtiyaz*

diktatörlüklere münhasır değildir. Bir noktada temerküz eden ve kabına sığmaz bir hal alan taşkın bir kuvvet daima hakkın ve hürriyetin en büyük düşmanıdır. Bu kaideye demokrasiler bir istisna teşkil etmez. Demokrasilerdeki ekseriyet de, rakipsiz ve kontrolsuz bir kuvvet merkezi haline gelince, aynı neticeyi verebilir, yâni o da tahakküm yoluna sapabilir. Temsil edildiğine inandığı millî iradenin kudsiyetine dayanarak en zâlim diktatörlere rahmet okutacak bir tarzda hareket edebilir.

Bununla beraber, bir hükümdardan veya bir diktatörden gelen hak ve hürriyetin düşmanlığıyla, bir ekseriyetten gelen arasında asla bir mahiyet farkı yoktur. Kötülük, kimden gelirse gelsin, kötülüktür. Kötülüğü yapan ekseriyetin demokratik olması ve millî hâkimiyete dayanması, yaptığı kötülüğün mahiyetini değiştirmez. Bilakis, onun fecaatini ve ağırlığını arttırır ve kötülüğü tahammül kırıcı bir şekle sokar. Çünkü, ekseriyet tatbik ettiği tahakkümü meşrulaştırmak için, millî iradeye dayandığını, binaenaleyh zulmünde haklı olduğuna inanır.

Şu halde ve netice itibariyle, ekseriyetin hükûmeti demek olan modern demokrasi, efsanelerdeki kuyruğunu ısıran canavara benzememek için, bünyesinde sakladığı bu tehlikeyi önlemek ve tedbir almak, vatandaş hak ve hürriyetlerini garantiye bağlamak ve bunun için teminat müesseseleri kurmak zorundadır. Ancak, bu takdirde ve bu teminat müesseseleri sayesinde demokrasi hürriyet ve hakkaniyet rejimi haline gelebilir. Bu hususta alınacak tedbirlerin başında ve güçlüklerin anahtarı mesabesinde[8], kuvvet ve salâhiyetlerin diktatörlüklerde olduğu gibi, bir elden toparlanması yerine bölünüp birbirine karşı, birer muhtar organ şekline konulması gelir. İşte, demokrasilerde "Çifte Meclis" ve "Hâkim murakabesi" usulleri, bu ihtiyaca cevap verir ve salâhiyet bölümünün teşri hayatına tatbikini temin eder.

8- mesabesinde: *derecesinde, değerinde, hükmünde*

3. BÖLÜM

(27 Mayıs 1960'dan sonra)

ANAYASA MESELELERİ

27 MAYIS HAREKETİ VE MİLLÎ BİRLİK KOMİTESİ

27 Mayıs hareketi, hukukan bir "Hükûmet darbesi"dir. Buna bir hükûmet darbesidir, demek, bu büyük hareketin asil manasını küçümsemek değildir. Sadece hukuki mahiyetini belirtmek ve adını koymaktır. Filhakika, hukukta hükûmet darbesi diye, devletin eli ve emri altındaki resmi kuvvetlerden birinin, mesela ordunun, isyan ederek, mevcut hükümeti devirip iktidarı ele almasına denir. Bu tarife göre, 27 Mayıs hareketi, tam ve klasik şekliyle bir hükûmet darbesidir.

Hükûmet darbesi, demokrasi hukukunun umumîyetle vatandaşlara tanıdığı isyan hakkının bir nevi kullanılışıdır. Demokrasi hukukunda, vatandaşların zulme, yani haksız ve kanunsuz idareye karşı direnme ve baş kaldırma hakkı vardır. Bu, vatandaş için nefsin en son müdafaa çaresi olarak en tabii bir haktır. Vatandaş nefsini ve varını başkalarının tecavüzüne karşı müdafaa için hükûmet kuvvetlerine sığınır. Fakat, tecavüz, himaye ile mükellef olan hükûmet kuvvetlerinden gelirse, bu takdirde vatandaş şahsen nefsini müdafaaya hak kazanır ki, buna, Fransızların 1789 "İnsan ve vatandaş hakları Beyannamesi" diliyle "zulme karşı direnme hakkı" denir.

Bu hak, menfi, müsbet ve mütecaviz direnme olmak üzere üç şekilde kullanılır. Menfi direnme, haksız kanun ve kararlarından dolayı idareye karşı küskünlük gösterme,

bunları sözle veya yazıyla tenkit etmektir. Müspet direnme, bu türlü kanun ve kararlara karşı açıkça cephe alma ve bunları hedeflerinden saptırmadır. Mütecaviz direnme ise, bir kelime ile, isyandır. Yani topluca ve, icabında, silah kullanarak bilfiil harekete geçmedir.

İsyan da iki şekilde olur: Biri, yukarıdaki tarif dairesinde, hükûmet darbesidir. Diğeri de ihtilâldir. 1787 Amerika, 1789 Fransız, 1917 Bolşevik isyanıyla, 1919 da başlayan Türk Millî Mücadele hareketleri birer ihtilâldir.

Muvaffak olan ve gayesine erişerek yıktığı nizamın yerine yenisini kuran hükûmet darbesi veya ihtilale hukukta "inkilâp" adı verilir.

*
* *

Her iki şekliyle isyan, yeryüzünde hükûmetler var olalıdan beri görülegelen bir harekettir. Tarihte pek az hükûmetler isyan hareketinden masun kalabilmiştir. Çünkü, pek az hükûmet herkesi memnun edebilmiş, herkese umduğunu verebilmiştir. İktidarı halka mal etmek suretiyle soyanlara mani olmak isteyen demokrasi idareleri bile bu hareketten uzak kalamamıştır.

İsyan, bir hareket olarak tarih kadar eski olduğu gibi, bir hukuk meselesi olarak da eskidir. Dinî hukuk sistemlerinde, hususiyle İslâm Hukukuna "Huruç Alessultan" tabiri altında uzun incelemelere ve münakaşalara mevzu olmuştur.

Modern devirde isyanı bir hukuk mevzuu olarak ele alan ve zulme karşı direnme doktrinini kuran ilk fikir adamı, John Locke (1632-1706) adındaki İngiliz filozofudur. Locke, neşrettiği "Medeni Hükûmet" adlı eserinde, bu hakkı açıkça müdafaa etmiş ve şunları yazmıştır:

"Bir milleti idare için, iktidar mevkiine yükselen kimseler, suiistimale koyulur ve keyfi bir idare kurarlarsa, eğer kanun koyucular hukukun yüksek prensiplerini çiğnemek suretiyle zulüm yoluna saparlarsa, halkın böyle bir iktidara itaat etmesi lâzım gelmez. Bir memleket halkı, kendisini sulh içinde adaletle idare eden otoriteyi daima sever ve ona severek tabi olur. Eğer otoritenin zulmü karşısında isyan ederse, bu hareket, isyana karşı isyandır, binaenaleyh, bundan halk mesul değildir. Çünkü, isyana ilk başlayan halk değil, hukukun yüksek prensiplerini çiğneyen iktidar adamlarıdır."

Filozof Locke'den sonra, isyanı, modern amme haklarının temel taşı yapan ilk siyasî döküman 1787 Amerikan İhtilal Beyannamesidir. Bundan yüz seksen küsur sene evvel neşredilen bu beyannamede şu satırları okuyoruz:

"Bir hükûmet, varlığının gayesini inkar edecek bir şekil aldığı zaman, halkın o hükümeti devirmek ve yerine, vatandaşlara emniyet ve huzur temin eder görünen yeni bir hükûmet kurmak hakkıdır. Gerçi kurulmuş ve yerleşmiş bir hükümeti geçici ve ehemmiyetsiz sebeplerden dolayı değiştirmemeyi ihtiyat emreder. Filhakika, tecrübeler göstermiştir ki, insanlar tahammülü mümkün olan fenalıklara tahammül etmeyi, alıştıkları bir hükümeti yıkmak suretiyle haklarını tanıtmaya daima tercih etmişlerdir. Fakat, hükümetin gaspları ve suiistimalleri devam eder ve halkı mutlak bir istibdadın boyunduruğu altına sokma yolunda giderse, halkın böyle bir hükümeti devirmek ve gelecekteki emniyetine çare aramak en tabii bir hakkıdır..."

Hükûmet darbesiyle ihtilal arasında, işaret ettiğimiz farktan başka, daha bazı farklar vardır. Bunların en mühimleri içtimaî bakımdan olanlardır. Hükûmet darbesi, hususiyle ordu gibi devletin disiplinli ve şuurlu bir kuvvetinin eseri olursa, memlekette emniyet ve asayiş mahfuz kalır ve devlet ha-

yatı çabucak yoluna girer. Darbenin içtimaî nizamda yarattığı sarsıntı hem o kadar derin olmaz, hem de çabuk geçer. Çünkü, böyle bir halde içtimaî nizamın müeyyidesi olan otorite yok olmaz, sadece sivil elden askeri ele geçer. Sivil kuvvet yerine askeri kuvvet hâkim olur. Bunun aksine olarak, başıbozuk kuvvetin harekete geçmesi demek olan ihtilal çok kere anarşiye götürür ve doğurduğu kargaşalıklar seneler sürer.

Bundan başka, ihtilal hemen daima "antitez" şeklinde alt üst edici bir ideolojiden hareket eder ve mevcut ve mücessem içtimaî nizamı[1] yıkarak yerine başka bir nizam kurmayı hedef alır.

*
* *

Türk milleti adına sevinelim ki, 27 Mayıs hareketi, bir ihtilal olmamış, bilakis ordunun öne atılması sayesinde bir başıbozuk ihtilali önlenmiştir. Bir ihtilal fırtınası da kopabilirdi. Nitekim son aylarda memleket ufuklarında beliren kara bulutlar içlerimize bu korkuyu vermekte idi. Ordumuzun öne atılmasıyla bu korku silinmiş ve yüreklere serin su serpilmiştir.

Yukarıdaki ölçülere vurursak, 27 Mayıs hareketi bir hükûmet darbesidir. Çünkü, evvela devletin muntazam ve şuurlu bir kuvvetinin eseridir. Sonra da, hedefi ne rejim değiştirmek, ne de müesses içtimaî nizamı devirmektir. Hakeketin gayesi, suiistimal ve idare suçlularını cezalandırmak ve devlet hayatımızda bir daha kötülüklere meydan vermeyecek müeyyideler koymaktır.

*
* *

1- mücessem ictimaî nizam: *şekillenmiş sosyal düzen*

27 Mayıs hareketiyle kurulan hükûmet hukuken fiili hükûmet (=Gauvernementdé'tabli) dir.

Hukukta, fiili hükûmet diye, bir ihtilal veya hükûmet darbesi gibi, Anayasa dışı bir hareketle kurulan hükümete denir ki, bunun karşılığı, Anayasa usul ve kaidelerince teessüs eden normal ve kanuni hükûmet (= Gouvernement legal) dir.

Fiili bir hükümetin kanuni hükümete istihale edebilmesi için, evvelemirde kendi varlığını meşrulaştırmak ve meşru (= legitime) bir hükûmet haline gelmesi lâzımdır.

Fiili hükûmetler üç şart ile meşrulaşır. Şartlardan biri umumî efkarın tasvibini kazanması ve halkın hükümete iltihak etmesidir. İkincisi, bunun neticesi olarak, emniyet ve asayişi temin etmesi ve memlekete bütünlüğü ile hâkim olmasıdır. Üçüncüsü ve son şart da, bir intikam teşkilâtı gidişi olmayıp adaleti rehber edinmesi ve umumî hukuk prensipleri üzerinden yürümesidir. Bu üç şartı yerine getiren fiili hükûmet meşruiyet kazanır ve (Gouvernement legitime) vasfı alır.

Fiili hükümetin bu şartları yerine getirmek suretiyle meşruiyet kazanmasının hukuki iki mühim neticesi vardır. Biri, bu hükümete vatandaşların itaat etmesi ve onun emrine ve hizmetine girmesi bir vazifedir. Diğer netice de, meşruiyet kazanan fiili hükümetin aza ve erkanından, geçici devredeki iş ve icraattan dolayı, ileride hesap sorulmaz. Meşruiyet, mesuliyeti siler.

Fiili hükûmetlerin salâhiyetleri:

Meşruiyet kazanan fiili hükûmet, kanunlarını kendisi yapar ve kendisi icra eder. Anayasa kaidelerince kurulan hükûmetlerde, rejim ne olursa olsun, az çok bir kuvvet ayrılığı vardır. Kanun yapan kuvvetle icra ve tatbik eden kuvvet az veya çok ayrılır. Fiili hükûmette ise, bu kaide bir tarafa bırakılır ve iktidar tam bir "kuvvetler temerküzü" şeklini alır.

Fiili hükûmet idarecileri hem kanun vazıı, hem de hükûmet vazifesi görür. Bu sıfatla ve kuvvetler temerküzü prensibi üzerinden fiili hükümetin salâhiyetleri çok geniştir. Anayasa da dahil olmak üzere, gayesine uygun görmediği kanunları ilga eder, mahkemeler kurar ve muhakeme usulleri koyar. Yeter ki, bütün bu salâhiyetleri hukuk prensiplerine ve insan haklarına sadık kalarak kullansın.

Yukarıdaki ölçülere tatbik edersek, 27 Mayıs hareketiyle kurulan Millî Birlik Hükûmeti fiili ve meşru bir hükûmettir. Fiilidir, çünkü, Anayasa dışı bir hareketle kurulmuştur. Meşrudur, çünkü daha hareket sahasından itibaren umumî efkarın tasvibini kazanmış ve memlekette bütünlüğü ile hâkim olmuştur. Hususiyle kabul ettiği geçişi Anayasa ile hukuk prensipleri üzerinde yürüdüğünü ispat etmiştir.

Fiili hükûmetlerin karşılaştığı tehlikeler:

Kanuni hükûmet, kuvvet ve otoritesini kanundan, fiili hükûmet ise kendisini var eden sebeplerden alır. Bu sebepler ne kadar derin ve şümullü iseler, fiili hükûmet de o nisbette hâkim ve kuvvetli olur.

Kuvvetinin gururuna kapılan fiili hükûmetler, başlıca iki tehlike ile karşılaşırlar. Bunlardan biri, devrilen hükümetin yarattığı gayri memnunlar kütlesinin psikolojik baskısı altında kalmaktır. Bu baskıya dayanamayan fiili hükûmet çok kere yol şaşırıp intikam politikasına sapabilir. İntikam adaleti gölgeler ve kılıç kullanmaya götürür. Hıristiyan azizlerinden birinin dediği gibi, "Kılıç kullanan, kılıçla helak olur."

Fiili hükûmetlerin maruz kaldığı ikinci bir tehlike, fiili ve fikrî reaksiyonlarla karşılaşmasıdır. Bu reaksiyonları bastırma gayesi içinde fiili hükûmet kendisini yıpratır ve tehlikeyi arttırır.

Bu tehlikelerden uzak kalmak fiili hükümetin yegane çaresi, ilk fırsatta kanuni hükümete istihale etmek ve elindeki büyük emaneti hakiki sahibine yani millete vermektir.

(Yeni Sabah; 23 Haziran 1960)

DAHA İYİ İYİNİN DÜŞMANIDIR

Fransızların yukarıdaki meşhur atasözü ne kadar doğrudur. İnsan, daha iyisini yapayım, bulayım derken, çok kere iyisini de yapamaz ve bulamaz. Her işde doğru olan bu güzel, atasözü, Anayasa bahsinde de doğrudur. Vaktiyle, Birinci Dünya Harbi ertesinde Almanlar, dünyanın en iyi Anayasasını yapma iddiasıyla bazı megaloman[1] hukuk profesörlerini toplamış "Vaymar Anayasası" denilmekle meşhur olan Anayasayı yapmışlardı. Çetrefil ifadesi ve her biri fıkralara ayrılmış, yüz seksen küsur maddesiyle bir kanundan ziyade, doktriner bir hukuk kitabına benzeyen bu Anayasa yürümemiştir. Yalnız yürümemiş değil. Almanları on sene bir parlamento gevezeliği ile oyaladıktan sonra, bu temiz ve yüksek kültürlü milleti nasyonal-sosyalizm gibi barbar bir teşekkülün kucağına atmıştır.

Evvela şunu hatırlamalıdır ki: kanunların, hususiyle Anayasaların en iyisi, en iyi ve en kolay tatbik edilenidir. En kötüsü de hiç tatbik edilemeyeni, yahut kötü tatbik edilenidir. En iyi ve en kolay tatbik edilen bir Anayasa ise, bir ithal meta gibi başka memleketlerden derleneni değil, memleket realitelerinden ve millî tarihin emperatiflerinden[2] çıkarılanıdır.

1- megaloman: *kendisinibüyük gösterme hevesinde olan*

2- emperatif: *emredici ve mecbur kılıcı zaruret*

Şunu da hatırlamalıdır ki, kanunlar kıymetli halıya benzer. Eskidikçe kıymet alırlar. Tamiri kabil eskilik bir anayasa için kusur değil, bilakis bir meziyettir. Bugünkü medeni dünyanın en eski anayasası, İngiltere'deki örfi anayasadır. Altı yüz senelik bir ömrü olan bu anayasanın kaide ve prensipleri İngilterede hâlâ tazeliğini muhafaza etmekte ve tatbik edilmektedir. İngiltereden sonra, bugünün en eski anayasası, Amerikalıların bundan yüz seksen üç sene evvel yaptıkları 1787 anayasasıdır. Defalarca tamir gören ve ilavelenen bu Anayasa, bugün kırk yerinden yamalı bir bohçaya benzemiştir. Fakat, bunu değiştirip yerine atlastan bir yenisini dikmek, hiçbir Amerikalının aklından geçmemektedir. Çünkü Anglo-Amerikan vatandaşları bilirler ki, tılsım ne anayasadadır, ne de sistemde; fakat tılsım Anayasayı tatbik eden ve ona tabi olan insanların ruhunda, ahlaki seciye ve terbiyesindedir.

*

* *

Yukarıdaki düşüncelerde birleşiyorsak, kendi kendimize şunu soralım: Anayasayı ilga mı, yoksa eksik, sakat ve hatalı taraflarını tamir ve ıslah mı edelim:

Muhakkak ki, Anayasamız eksik ve sakattır. Bugünün ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır. Bunu biz bugün değil, senelerce evvel neşrettiğimiz irili ufaklı eserlerde, hususiyle üç sene evvel yazdığımız bir broşürde(*) açıkça gösterdik ve Anayasayı acı acı tenkit ettik. Bununla beraber, tekrar soruyoruz: Anayasayı toptan değiştirmek mi, yoksa tamir ve ıslah etmek mi yerinde olur? Bu suale doğru bir cevap

(*) "Vatandaş Hak ve Hürriyetlerin Korunması Meselesi ve Anayasamız" 1956, İsmail Akgün Matbaası

verebilmek için, evvela eski anayasanın umumî karakterini, sonra da temel prensiplerini pek kısa da olsa gözden geçirmek icap eder.

Eski Anayasanın en açık karakteri, tamamıyla millî ve memleketçi bir kanun olması ve halk şuuruna intibak etmiş bulunmasıdır.

Bugün Türkiyemizde yürürlükte bulunan ana kanunlar arasında anayasa, hakikaten yegane millî karakter taşıyan bir kanundur. Halbuki, Medeni Kanun, Borçlar Kanunu, Ceza Kanunu ve Ticaret Kanunları gibi ana kanunlarımız, ya doğrudan doğruya tercüme, yahut da derleme suretiyle hep yabancı memleketlerden alınmıştır. Bunların Türk millî hayatına mal olmaları için seneler boyunca büyük güçlükler çekildiğini burada anlatmaya lüzum görmeyiz.

Buna mukabil, eski Anayasa, ta Tanzimattan beri durmadan yürüyen bir millî tekamülün; Balkan Harbi, Birinci Dünya Harbi ve İstiklal Harbleri gibi büyük felaketlerin süzgecinden geçen Türk millî hayatının abideleşmiş bir eseridir. Bu kanunda ithal metaı olarak hemen hiçbir esas yoktur. Ve her büyük umdesi yüz elli senelik memleket tarihinin kanun şeklini almış bir ifadesidir. Bu vasıftaki bir kanunu toptan değiştirmek, dibi görünmeyen bir suya dalmaktır. Kaldı ki, Anayasa Atatürk İnkılaplarının en canlı ve güzide bir eseridir. Atatürk'ün izinde yürümekle öğünen Türkiyemiz için, bu eseri toptan mahkûm etmekte kaldırılması güç bir mantık tezadı sezilmektedir.

Anayasamızın çiğnenmiş olması, mantıken bu kanunun kaldırılıp yerine yenisinin yapılmasını değil, çiğneyenlerin cezalandırılmasını icap eder. Söz sırası gelmişken kaydedelim ki, bu bahiste suçlu, yalnız sabık iktidar da değildir. Millî Birlik Hükûmetimizin muhterem Başkanının fikir ve kanaat

hürriyeti hakkında verdikleri kati teminata güvenerek söylüyorum ki, Anayasa, daha evvelinden ve seneler boyunca çiğnenmiştir. Bir misal, bazan maksadı o bin satır yazıdan daha iyi aydınlatır. Millî Hakimiyetin yegane mümessili olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, vatandaşlarca seçilmiş mebuslardan teşekkül edeceği anayasanın sarahatinde iken, senelerce mebuslar, önceden hazırlanmış bir liste üzerinden tayin edilmediler mi? İnsaf ile düşünen vatandaşlarca malumdur ki, Türk Milletinin kaderinde antidemokrasi belâsı yalnız sakıt iktidar devrinde çökmemiştir.

Anayasanın, şu veya bu iktidar tarafından çiğnenmiş olması, tekrar edelim ki, bu kanunun ihtiyaca cevap vermediğini ve tatbik kabiliyetinden mahrum olduğunu değil, onu tatbik ve mükellef olanların hakka ve kanuna saygı terbiyesinden mahrum olduklarını gösterir. Mantıklı olalım. Devlet hayatında mantık ışığından ayrılmak, açık denizde pusulasız gemi kullanmak kadar tehlikelidir.

*
* *

Yukarıdaki düşüncelerde de birleşiyorsak, meselemizin ikinci şıkkına, yani eski anayasanın temel prensiplerine geçebiliriz. Bunlardan hangileri muhafaza ve hangileri terkedilmelidir? umumîyetle bu kanunun tamir ve ıslaha muhtaç noktaları nelerdir? Bu suallerin cevaplarını gelecek yazıda vermeye çalışalım...

(Yeni Sabah; 25 Haziran 1960)

ESKİ ANAYASANIN TEMEL PRENSİPLERİ

Yürürlükten kalkan Anayasayı tahlil eder ve ince bir mantık süzgecinden geçirirsek, iki kısım prensip ihtiva ettiğini görürüz. Bunlardan bir kısmı "içtimaî siyaset" prensipleridir. Bir kısmı da hukuki mahiyettedir ve hukuk tekniğine aittir. Hukuki olanlar da ikiye ayrılır. Bir kısmı Millî Hakimiyet, Millî Hakimiyetin tek meclisle temsili, hükümetin meclis önünde mesuliyeti, mahkemelerin istiklali, meclisin kendi karariyle infisahı[1], seçimlerde ekseriyet usulü, mebusların teşrii masuniyeti vesaire gibi, sırf devlet teşkilât ve organlarına; nihayet bir kısmı da vatandaşların hak ve hürriyetlerine aittir.

*

* *

İçtimai siyaset prensibi dediğimiz, eski anayasanın ikinci maddesinde yer almış ve "Türkiye Devleti: Cumhuriyetçi; milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkılapçıdır." şeklinde ifade edilmiştir. Aslında, Halk Partisinin gaye ve faaliyet programı olarak öteden beri bu parti tüzüğünde sıralanmış bulunan bu prensipler, bilindiği gibi 1937 tadilinde Anayasaya girmiş ve itiraf edilmelidir ki, bu kanunun aslındaki berrak çehresini bir hayli buruşturmuştur.

1- infisah: *parlaklığı sönme*

Millî Birlik Hükûmetince yapılan geçici Anayasada da aynı tabir ve tertipler yer almış bulunduğuna göre, aynı prensiplerin yeni Anayasaya da gireceği anlaşılıyor.

Fakat, bir parti programı olarak, dinamik birer değer taşıyan bu prensipler, Anayasada yer alıp Devlete mal edilince, ortaya üstünde durulması gereken, meseleler çıkmaktadır. Bunlardan biri ve ilki, bu prensiplerin tarifi ve her birinin şümul sahasının tayini meselesidir. İkincisi de bu prensiplerden bazılarıyla vatandaş hürriyetlerini barıştırma keyfiyetidir.

*
* *

Devletçilik nedir? Lâiklik ve milliyetçilik ne demektir?... İnkılapçılığın zaman içindeki hududu nedir? Bizde bunlar ne Anayasada, ne de başka bir tatbikat kanununda tarif edilmemiş, hiçbirinin hududu ve şümulü gösterilmemiştir. Bu yüzden haksızlıklar yapılmış, canlar yakılmış, kâh dincilik, kâh Turancılık ilhamı ve kâh inkılap aleyhtarlığı ile zümre zümre insanlar gücendirilmiştir. Hâkimlerimiz, hemen her gün bu türlü meselelerle karşılaşmış, fakat ellerinde meseleye tatbik edecek kanuni bir kıstas olmadığı için, hükümlerini, çok kere bilirkişi raporlarına göre vermeye mecbur olmuşlardır.

İyi düşünülürse, yukarıdaki prensipleri tarif etmek ve bunların şümul sahalarını göstermek kolay da değildir. Bunlar çok kaypak birer siyaset umdesidir ve siyasetin kendisi gibi tamamıyla takdire ve tefsire tabidir.

Mesela, devletçilik şahsi temayüle göre değişik hatta zıt mana alan bir tabirdir. Liberalistlere sorarsanız devletçilik otoriter ve totaliter bir sosyalizmdir. Hatta daha koyu liberalistlere göre yolunu yarılamış bir komünizmdir. Devletçiliğin

vaktiyle en veciz tarifini "Hep devlet içinde, hiçbir şey devlet dışında; hiçbir şey devlete karşı" formülü ile Mussolini vermiştir. Diğer tarafta; sosyalistlere sorarsanız; devletçilik, devlet eliyle maskelenmiş ve dejenere edilmiş bir kapitalizmdir.

Bize gelince; bizde bu prensibin kanunlarımızda bir tarifine rastlanmadığı gibi hukukçularımız arasında da ilmî bir izahı yapılmış değildir. Devletçilik, ferdi teşebbüslerin yapamayacağı ve başaramayacağı işleri devletin yapmasıdır, yolundaki tarifler bugün artık, mektep çocuklarını bile tatmin etmez olmuştur.

Hulâsa, bu mefhum üzerinde, bizde şimdiye kadar söylenen ve yazılanların hepsi müphem, hepsi hukuki bir tarif olmaktan uzaktır; mahkemede hükme kıstas olacak şeyler değildir.

Lâiklik de böyledir. Sovyetlere sorarsanız, lâiklik, insanları din vahimesinden ve Allah faraziyesinden kurtarma politikasıdır ve bu politikaya destek olan din ve maneviyat düşmanlığıdır. Garp ilmine sorarsanız, lâiklik din ve vicdan hürriyetinin teminatıdır ve lâik olmayan bir devlette bu hürriyetin teminatı yoktur.

Bize gelince, otuz senelik maziyi yaşayanlar bilirler ki bizde lâiklik sol ve sağ temayüller arasında bocalamış, iktidar adamlarının içtihadına göre mana almıştır. Acı olan şudur ki, bu içtihat memleket realitesinden ziyade yanlış görüşlere saplanmaktan doğmuştur. Şu da acıdır ki; üniversitelerimiz, bu hususta efkarı aydınlatacak bir görüş vermemiş, aynı fakülte hocaları bile bir anlayış birliğine varamamıştır. Fakat bu bedbaht prensip uğruna bizde yanan canların ve küstürülen gönüllerin muhasebesini yarının tarihçisi yapacak ve onu okuyan gelecek nesiller bizi ayıplayacaktır.

Ya şu masum milliyetçilik hakkında ne dersiniz? Bu nerede, hangi kanunda tarif edilmiştir? Nerede başlar ve nerede biter? Milliyetçilik ve ırkçılık hangi ilmî ölçüye göre ayrılır: Mahkemelerimizin milliyetçiliğe aykırı bularak itham ettiği ırkçılık, mübalağalı bir milliyetçilikten başka bir temayül müdür? Bütün bu meçhullere rağmen ırkçılık töhmetiyle yakılan canların sayısını, bunlardan bugün sağ kalanlar söylesin.

Hulâsa, eski anayasanın ikinci maddesinde birer kelime olarak sıralanan prensipler ne Anayasada, ne de tatbikat kanunlarında tarif edilmiş ve ilmî izahı yapılmıştır. Eğer aynı prensipler yeni yapılacak Anayasada da, eskisi gibi, tarifsiz birer kelime halinde yer alacaksa, yandık demektir.

*
* *

Sözü geçen prensipler yalnız tarifsizlik ve vuzuhsuzluk illetiyle malül değil, aynı zamanda ferdi hürriyetlerle barıştırılması da güç mefhumlardır. Ve bu noktada devletçilik başta gelir. En masum bir izah ile, devletçilik, siyasî planda, devlet otoritarizmi demektir. Yani devlet otoritesini en yüksek haddine çıkarmak, camia hayatını, her köşesinde, devletin şuurlu merkezine bağlamaktır. Bu izah nazari bakımdan güzeldir. Fakat fiiliyatta ve netice itibariyle, meşhur Fransız devlet hukukçusu Duguit'nin dediği gibi, realist ifadesini baştaki iktidar adamlarında bulduğuna göre, devletçilik camia hayatını her köşesinden bu adamların şuuruna, görüşüne ve siyasî ihtiraslarına bağlamak demek olmaz mı? Bu takdirde camia vatandaşlardan mürekkep olduğuna göre, vatandaşın fikir, kalem, kanaat ve vicdan hürriyeti nerede kalır

ve ne mana ifade eder? Türkiyede muhtelif iktidar devrinde seneler süren fiiliyat, bu neticeyi götürmedi ve vatandaş hürriyetini, iktidar adamlarının takdirine ve mizacına bağlamadı mı? Bizde, şimdiye kadar ferdin hürriyeti, iktidar adamlarının, aç köpeklere ekmek dağıtır gibi ihsan ettiği bir lütuftan ibaret kalmadı mı? Fakat buna hürriyet değil, esaretlerin en ağırı olan, ihsan esareti denir...

Hemen ilave edelim ki, biz, içtimaî siyaset prensibi olarak devletçiliğin aleyhinde değiliz. Bilakis, Türkiyemiz gibi ilerlemek ve her sahada yükselmek ihtiyacında olan bir memlekette bu politikanın lüzumuna kaniiz. Fakat, mesele bunu ferdi hürriyetle barışık bir şekilde yürütmekte ve kanuni bir tarife bağlamaktadır. Biz, devletçiliğin bu şekilde yürütülmediğinden ve bunun tarifsiz ve izahsız kaldığından şikayetçiyiz. Ve eğer yeni Anayasada yer alacaksa, tarif edilmesini ve devletçiliğin vatandaş hürriyeti karşısındaki hududunun gösterilmesini istiyoruz.

Biz bu mevzuu daha 1938'de ele almış ve neşrettiğimiz bir etütte devletçilik politikasıyla ferdi hürriyetleri barıştırmaya çalışmıştık.[*] Fakat, esefle itiraf ederiz ki, bütün gayretlerimize rağmen bunda muvaffak olduğumuzu iddia edemeyiz. Temenni eyleriz ki, Anayasa Komisyonu bunda muvaffak olsun.

Birkaç satır da inkilapçılığa ayıracağım. Yine tarifsizlik yüzünden, bu tabirden de bazı güçlükler çıkmaktadır. İnkılapçılık maziye mi, yoksa hale ve istikbale mi muzaf[2] bir hareket prensibidir? Eğer maziye muzaf ise, mesele yoktur. Yalnız bu takdirde, bunun, eski Anayasada olduğu gibi "Türkiye Devleti... İnkılâpçıdır" şeklinde değil, mesela

(*) "Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri" eserimize bakınız. Hak Kitabevi Yayınları - İstanbul

2- muzaf: *bağlı*

"İnkılaplar Devletin himayesi altındadır" gibi bir ifadeye bürünmesi lâzımdır. Yok eğer, inkılapçılık hale ve istikbale ait bir prensip ise, bunun memlekette iyi bir kabul göreceğini tahmin etmem. Çünkü, bu takdirde ve bu manadaki inkılapçılık, devletin istikrar unsurunu nefyeder[3] ve Sovyet lideri Lenin'in "Revolution permenente" doktrinine kaymış olur.

(Yeni Sabah: 27 Haziran 1960)

3- nefyetmek: *ortadan kaldırmak, sürgün etmek*

YENİ ANAYASA YAPILIRKEN DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ

Önce, kendi kendimize din ve vicdan hürriyeti nedir diye soralım ve bu kelimelerin manası üzerinde anlaşalım. Zira insanlar arasındaki ihtilafların çoğu maksat ve manada anlaşmamaktan doğar.

*
* *

Din ve vicdan hürriyeti, çok kere birbirine karıştırılır ve bunlar birbirinin aynı şeyler sanılır. Gerçi ikisi arasında ana, oğul münasebeti varsa da, bunlar birbirinden ayrıdır. Mantıkçıların diliyle konuşmak lâzım gelirse, ikisi arasında umum, husus farkı vardır. Her din hürriyeti, vicdan hürriyeti demektir. Fakat her vicdan hürriyeti, din hürriyeti demek değildir. Biri ferdin manevi hayatına ait umumî bir serbestliktir, diğeri, bu umumîyet içinde muayyen ve hususi bir serbestlik şeklidir. Daha açık olmak için şöyle konuşalım:

Vicdan hürriyeti, ferdin dilediği ve beğendiği herhangi bir dinî, felsefi, ahlaki, iktisadi kanaati taşıması serbestliğidir. Müslümanlığa veya Hıristiyanlığa inanıp bağlanmak vicdan hürriyeti demek olduğu gibi, mesela demokratizm, liberalizm, sosyalizm... gibi siyasî veya iktisadi doktrini benimsemek de vicdan hürriyetidir.

Din hürriyeti ise, ferdin inandığı ve mensup olduğu bir dinin amel ve erkânını, o dinde yerleşmiş usul ve adap üzere, o dince kabul edilmiş lisan ile yerine getirmesi serbestliğidir.

Bir kimsenin, Allah'a inanıp inanmaması, muayyen bir dinî, mesela Müslümanlığı kabul edip etmemesi vicdan hürriyetidir. Sırf bu kanaatinden dolayı, o kimsenin herhangi bir cezaya, hakarete ve tezyife[1] uğramaması vicdanının ve manevi benliğinin hakkıdır. Allah'a inanan ve Müslümanlığı kabul eden bir kimsenin de, bu dinin amel ve erkanını serbestçe yerine getirmesi, meselâ dinin emrettiği şekilde ve kendi lisanı ile ibadet etmesi, umumîyetle İslâmiyetin ahkâmını öğrenmesi ve başkalarına öğretmesi, Müslümanlığın akide ve erkânını sözle ve yazı ile yayması, Müslümanlığı sözle ve yazı ile tecavüzlere karşı müdafaa etmesi islâmi iş ve eserlere hizmet ve yardımda bulunması din hürriyetidir. Doğrudan doğruya Diyanete bağlanan ve başkalarının din ve vicdan hürriyetine tecavüz etmeyecek şekilde yapılan bu türlü fiil ve hareketlerinden dolayı, Müslüman ferdin herhangi bir yasağa, cezaya, hakaret ve tezyife uğramaması da Müslümanlık vicdanının hakkıdır.

Anlattığımız bu iki hürriyet, bugünkü medeni dünyaca kabul edilen "İnsan Hakları" arasında, bu hakların en mukaddes ve dokunulmazı olarak yer almıştır ve milletlerin gerek Anayasalar ve gerek tatbikat kanunlarıyla devletin himayesi altına konmuş, teminata bağlanmıştır.

Fakat, bu himaye ve teminata mazhar oluncaya kadar, bu hürriyetler uğrunda insanlık, tarih boyunca, mücadele etmiş ve kan dökmüştür. Gerçi, bedenî ve fikrî diğer hürriyetleri fethetmek de kolay olmamıştır. Fakat, ferdin manevi

1- tezyif: *küçük düşürmek, alaya almak*

benliğinden en aziz ve kutsi bir hakkı olan din ve vicdan hürriyetini fethetmek için, insanlık sayısız masum kanı akıtmıştır. Vaktiyle, Sokrat'lar bu uğurda can verdiği gibi, Roma'da yırtıcı hayvanların pençesine atılan ilk Hıristiyanlar da aynı hürriyetin kurbanı olmuştur. Orta zamanların Avrupasında, medeniyet tarihinin yüz karası olan ve dört yüz sene süren Engizisyonların zulüm makinesi dört yüz bin insanı ayni hürriyet mihrabının önünde boğazlamıştır. Yine Avrupa'da, kanlı manzarasıyla daha az feci olmayan Katolik-Protestan kavgalarının kurbanları da din ve vicdan hürriyeti için can vermiştir.

Garbın, ne din adamları, ne filozof ve ahlâkiyatçıları, ta on sekizinci asra kadar din ve vicdan hürriyeti kurbanlarını bıçak altından kurtaramamıştır.

Hakikate hürmet etmek için söyleyelim ki din ve vicdan hürriyetini resmen tesis eden ilk otorite İslamiyet olmuştur. İnsan ferdini, kanaatlerinden dolayı zorlamayı ve mensup olduğu dini terke icbar(2) etmeyi "Dinde cebir ve ikrah yoktur"(3) binaenaleyh, kimseyi bu yolda incitmeyiniz emriyle, ilk defa yasaklayan İslâmi devlettir. Buna rağmen, İslâm dünyasındaki sünnilik-şiilik mücadeleleri ve türlü mezhep kavgaları da aynı hürriyet yolunda akan kanla bulaşmıştır. Hulâsa, medeniyet tarihi, baştan aşağı din ve vicdan hürriyeti mücadelesi tarihidir dersek, mübalağa etmiş olmayız.

Modern devirde, din ve vicdan hürriyetinin insan için bir hak olarak ilk müdafaası şerefi, on sekizinci asrın rasyonalist fikir adamlarına aittir. Bu adamların tuttuğu ışık altında uyanan insanlığa bu hürriyetin ilk bayraktarlığını Fransız ihtilalcileri yapmıştır. İhtilalcilerin 1789 da neşrettikleri

2- icbar: *zorlama*

3- dinde cebir ve ikrah yoktur: *dinde zor kullanma yoktur*

"İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi"nin 10'uncu maddesinde "Hiç kimse, dinî de olsa, kanaatlerinden dolayı rahatsız edilemez" denilmek suretiyle, din ve vicdan hürriyeti, modern devlet hukukunun temel taşı yapılmıştır.

Artık kati adım atılmış, ferdin vicdanı tahakkümlere esir olmaktan kurtulmuştur. Filhakika, on dokuz ve yirminci asırlarda din ve vicdan hürriyeti medeni dünyaca kabul olunan mütearifeler[4] sırasına girmiş ve yukarıda işaret ettiğimiz gibi, bugünün dünya anayasalarınca kabul edilen lâiklik prensibi ve devletlerin lâikleşmesi sayesinde teminata bağlanmıştır.

Türkiyemize gelince, bu husustaki düşüncelerimi gelecek yazıma bırakıyorum.

(Yeni Sabah; 29 Haziran 1960)

4- mütearife: *doğruluğu bilinenler*

TÜRKİYE'DE DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ VE LÂİKLİK PRENSİBİ

Geçenki yazımda din ve vicdan hürriyetini Hukuk ilminin öğrettiği şekilde tarif ettim ve bunun şümul sahasını gösterdim. Birkaç gündür devam etmeme, küçük bir vazife seyahatim mani oldu. Bugün yeniden işe başlıyor ve aynı hürriyetin Türkiyemizdeki tecellisine geliyorum. Fakat bu mevzu ile müzmin bir çıban başına parmak bastığımı da biliyorum. Bu çıbanı olduğu gibi bırakmalı mı, yoksa deşip temizlemeli mi? Türk silahlı Kuvvetlerinin 27 Mayıstan beri giriştiği umumî temizlik devrinde bunu deşmek ve derinliğine temizlemek lâzım olduğuna inanıyorum. Gerçi biz bu mevzuda şimdiye kadar çok konuştuk ve yazdık; hatta bu yüzden, birbiri ardınca gelen iki iktidarın her ikisinin de menkubu(1) olduk. Fakat, ne beis var? Kastımız kimseye yaranmak değil, hakikati bildiklerimizi söylemektir. Bu satırların sahibi, ömrünün ilkbaharından dört buçuk senesini, Birinci Dünya Harbinde, Kafkasların karlı dağlarında ve ateş hatlarında, bu vatana verdi ve ona silahı ile hizmet etti. Bugün, ömrünün sonbaharını da yine o vatana vermek, fikri ve kalemiyle hizmet etmek kararındadır. Bundan hoşlanmayan olursa, kabahat onun mudur?(*)

1- menkub: *dert ve meşakkatlere maruz kalmak*

(*) Ankaradaki sevdiklerimden, bilhassa şahsına hürmetle bağlı olduğum Ord. Prof. Vasfi Raşit Seviğ, bir arkadaşıma: "Fuad hocanın Yeni Sabah'daki yazılarını zevkle okuyorum. Yalnız bazan fazla sert (Qualificatif)ler kullanıyor, bundan hoşlanmıyorum" demiş. A muhterem Sevig, bilmezmisin ki "Düşman okşar, dost acı söyler...."

Evvela din ve vicdan hürriyetinin Türkiye'deki Kronolojisini kısaca hatırlatalım. Bizde bu hürriyetin ilk müjdesini veren, 1839 Gülhane Hattı ile 1856 da onu ikmal eden Tanzimat Fermanı oldu. Sultan Abdülhamid'in 1876'da kabul ve ilan ettiği ilk "Anayasa" ile kanuni ifadesini bulan din ve vicdan hürriyeti, 1924 Cumhuriyet Anayasasının 71 ve 75'inci maddelerinde, bu kanunun büyük umdelerinden birini teşkil etti. Aynı Anaysanın 1928'deki ilk tadilinde devlet lâikleştirilme; hele 1937 tadilinde "lâiklik" prensibi; bu kanunun ikinci maddesinde yer alınca, din ve vicdan hürriyeti Türkiye'de artık son ve kati teminatını buldu sanıldı.

Heyhat! O anayasanın hemen diğer bütün prensipleri gibi, din ve vicdan hürriyeti ve lâiklik prensibi de, konulduğu günden beri, sırf kağıt üzerinde kaldı. Hayır kağıt üzerinde kaldı değil, bu prensip, tatbikatta, tersine işleyen bir makine halini aldı ve efsanelerdeki kendi sağrısını kemiren canavar gibi, dönüp memleket ekseriyetini ısırdı.

Din hürriyeti, herkesin mensup olduğu dinin ayin ve ibadetlerini o dinde yerleşmiş usul ve adap üzerine ve dinin kendi diliyle, serbestçe yapması, dinin usul ve erkanını korkusuzca öğrenmesi ve öğretmesi, sözle ve yazıyla neşretmesi demek olduğu halde, bizde insanlar senelerce ibadet yerine girmek için bile endişeli bir gözle etraflarını süzmeye mecbur oldular. Dinî vazifelerini, din diliyle yaptıklarından dolayı sürgüne gittiler. Din dersi verdiklerinden, aldıklarından dolayı hapse atıldılar. Lâiklik, ilk ve basit manasıyla, devletin dine, dinin diline, usul ve adabına karışmamasını emrederken, biz de devlet ehliyetsiz bir din, reformcusu kesildi. Herkesin bildiği ve dünkü gördüğü sahneleri burada sıralayıp dertleri tazelemekte fayda yoktur. Hulasa, bu melodramın devamı boyunca, memleket ekseriyeti öz vatanında, mazlum bir müstemleke halkı gibi, üzgün ve küskün ya-

şadı. Bu yolda yanan canların, yıkılan hanumanların[2] hikâyesini gelecek nesiller, yarının medeniyet tarihçisinden öğrenince, eminim ki biz babalarının bu husustaki hatasından yüzleri kızaracaktır.

Kimsenin iyi niyetinden şüphe etmeye hakkımız olmadığına göre, bu niçin böyle oldu? Bu büyük hataya niçin ve nasıl düşüldü? Her tutam toprağından aynı bir asli ataların kanı fışkıran bu aziz vatanın kardeş vatandaşları niçin birbirine düştü? Garpçı ve memleketçi(*) diye ikiye bölündü? Birbirini anlamaz, birbirinin derdini dinlemez oldu? Niçin bir kısım vatandaşlar, diğer bir kısmına müstemleke halkı gözü ile baktı ve onu en tabii ve medeni haklarından mahrum yaşattı, üzdü ve incitti?...

Bununla beraber, bu kardeş vatandaşlar, yalnız benim yetiştiğim devirde, Balkan Harbi, Birinci Dünya Harbi ve İstiklal Harbi gibi her biri başlı başına bir tarih olan felaketlere ayrı bir millet ailesinin evladı sıfatıyla hep birlikte omuz verdiler...

Bu felaketlerden sonra, aynı kardeş vatandaşların, ister inandıkları Allah'a, ister taptıkları madde mabuduna bağlanıp temiz bir vicdan hürriyeti anlayışıyla hep birlikte huzur içinde yaşamaya hakları yok mu idi?...

Ferdin insanlık sıfat ve tiynetinden doğan bu huzur hakkını, vatandaşlardan bir kısmının diğerlerine inkar etmeleri ve hürriyeti sırf kendileri için bir imtiyaz görerek, o diğerlerini üzgünlük içinde yaşatmalarına sebep ne idi?

2- hanuman: *ev, hane*

(*) "Memleketçi" tabirinden şu zümreleri kastediyoruz: Müminler, idealist muhafazakârlar, milliyetçiler. "Garpçı" tabiriyle de şu zümreleri göz önünde tutuyoruz: Münkirler, maddeci politikacılar, fırsatçı ve menfaatçiler, boşvericiler.

Bunu yapmak ve memleketi iki zıt kampa ayırmak için, hangi insanlık hukukuna ve ahlaki vicdana dayanıldı?

Asıl şunu sorayım: Dava ilerilik davası olduğuna ve memleket ekseriyeti bu dava uğrunda gücendirildiğine göre, netice ne oldu?...

Madde mabudunun sunduğu peymanelerle sermest olan bir iktidarın, dünya iktidar tarihinde görülmedik elim hali değil mi?...

Senelerden beri yolunda can verdiğimiz ilerilik, bu mu idi? Fakat, o zaman mabudun Türkiye'deki şehvet, servet ve şöhret düşkünü kulları yalnız düşen iktidar adamları mıdır? Bu düşüş bizdeki ilerilik davasının butlanını[3] ve cemiyet bünyemizin derinliklerinde müzmin bir yaranın varlığını ispat etmez mi?

O yara, seneler boyunca sistemli bir şekilde inkar edilen hakikatlerin, alaya alınan maneviyat ve mukaddesat duygularının açtığı yara değil midir?

Hayır okuyucum! Millet hayatında ilerilik, inanç ve idealleri inkar edip madde mabuduna tapmakta değildir; bilakis inanç ve ideal yaratmakta ve bu manevi kuvvetleri korumaktadır.

Sadede gelelim ve tekrar edelim: Bu hataya niçin ve nasıl düşüldü? Buna gelecek yazıda cevap verelim.

(Yeni Sabah: 4 Temmuz 1960)

3- butlan: *haksızlık, boş ve abes*

BİZDE "DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ" BAHSİNDE DÜŞÜLEN HATANIN SEBEBİ

Bundan birkaç sene evvel, Fransız Büyük Elçiliğinde bir akşam toplantısında bulunuyordum. Kalabalık içinde bir aralık İstanbul'un büyük gazetelerinden ikisinin baş muharririyle karşılaştım. Bir iki hal hatır soruşmasından sonra, söz memleket meselelerine döküldü. Baş muharrirlerden, şahsına bilhassa hürmet ettiğim biri, buzlu şampanyanın tatlı sermestliği içinde, hayıflandı ve bir türlü Garbi alamadık, bu memlekete Garp medeniyetini getiremedik, dedi. Garbi bütünlüğü ile kucaklamak istedik, kucağımıza sığdıramadığımız için getiremedik, dedim. Zeki başmuharrir ne demek istediğimi anladı ve cevap verdi: Ben o fikirde değilim. Bence Garp medeniyeti bir bütündür. Onu ya toptan alırız, yahut hiç alamayız. Fakat bazı taraflarını alıp bazı taraflarını bırakamayız, dedi.

İşte, okuyucum, geçenki yazımda sıraladığım suallerin cevabı. Bu memlekete insanlarının iki zıt, hatta düşman zümreye ayrılmasıyla neticelenen büyük hatanın sebebi: Garbi bütünlüğü ile almak ve onu bu memleket halkına olduğu gibi kabul ettirmek, iddiası ve kararı...

Garp medeniyeti bir bütündür, zahir. Bunu inkar eden yoktur. Fakat bu, kimyevi sentezler gibi, tahlil edilip unsurlarına ayrılınca varlığını ve mahiyetini kaybeden bir sentez değildir. Bilakis curufundan ayıklanınca temiz bir cevher elde edilebilen bir yekundur. Garbin cevheri, evvelâ, insanî

bir karakter terbiyesi ve yüksek bir ahlak şuurudur. Sonra da ilim ve ilmî metottur; güzel sanat, felsefe, yüksek kültür ve tekniktir. Curufu da maddeye tapış, sefahat ve her çeşit levsiyyâttır[1].

Biz bu curufu yerinde bırakıp, cevheri alacağımıza; beş on kilo demir elde etmek için, tonlarca taşı, toprağı Divriği'den Karabük'e taşıdığımız gibi; Garbi de bir yığın halinde ve çok kere cevheri bırakıp curufu almak suretiyle memlekete taşıdık. Bu hata, bugün değil, yüz küsur sene evvel Tanzimat hareketleriyle başladı, devir devir derinleşti, nihayet son otuz beş senelik devirde iyileşmez bir yara halini aldı.

Biz, bundan epeyce evvel, bu yaraya hafif parmak bastık. Haşin reaksiyonlarla karşılaştık. Hakaret gördük, kötü söz işittik. Daha acısı, hür ve muhtar Üniversitemizin ilim adamlarından mürekkep Senatosu ateş püskürdü. Bir günlük toplantısını bana verilecek cezayı aramaya tahsis etti. Bana sormadı. "Vur, fakat dinle" dedim, duymadı ve dinlemedi. Hararetli müzekerelerden sonra, bereket ki, bazı insaflı senatörlerin mütalaasına uyarak, bana, şimdilik kaydıyla sert bir "ihtar cezası" verdi. Vaktiyle eski Atina'nın Arhontları heyeti de böyle yapmıştı. Kanaatlerini açıkladığından dolayı Sokrat'a kızmış ve onu ölüme mahkûm etmişti. Bunu hatırlayarak, halime şükredip sustum.

Fakat, bu bahisteki düşüncelerimi, 27 Mayıs sabahı yeniden doğan bugünkü hürriyet güneşi altında olsun, vatandaşlarıma duyuramadan ölürsem;

Yazılsın senk-i kabrimde vatan mahzun, ben mahzun!

*
* *

1- levsiyyât: kirli ve pis işler

Evet, Garp medeniyeti cevherli ve curuflu bir bütündür. Onun cevherini alıp curufunu yerinde bırakmalıydık. Nitekim Uzak Şarkın bugün Almanyası olan Japonya öyle yaptı. Bizden otuz sene sonra, kendi Tanzimat devrini açan Japonya, 1868'e kadar, ilmî, içtimaî, sınaî her bakımdan bin sene evvelini yaşayan ve dünya ile teması olmayan kapalı ve meçhul bir diyardı. Japonya o tarihte uyandı ve silkindi. Garp medeniyetini ayıklayıp cevherini almaya başladı. Avrupaya talebe ve işçi gönderdi ve bunları orada, sıkı bir murakabeye tabi tutarak hakkı ile okuttu ve öğretti. Bunlardan, Japonluğunu Avrupada bırakıp dönenleri memleket kabul etmedi. Aynı zamanda, kendi toprakları üstünde de medeniyet eserleri vücuda getirmeye koyuldu. Fakat bir yapıp bin gösterme yolunu tutmadı. Mütevazı başladı vekar ile bitirdi. Japon İmparatoru, bir aralık, Alman İmparatoruna bir rica mektubu yolladı. Japonya'da bir Tıp Fakültesi kurmaya karar verdiğini, bunun için, Alman alimlerine ihtiyacı olduğunu bildirdi ve bu husus ile İmparatorun bizzat alakadar olmasını istedi. Bu talep karşısında, Alman İmparatoru, Almanyanın en güzide ilim adamlarını seçerek Japonya'ya gönderdi. Bu adamlar, Japon Tıp Fakültesine ömürlerini verdiler, adam yetiştirdiler ve yerlerini yetiştirdiklerine bırakıp öldüler. Bugün, dünya Tıp ilminin başında yer alan Japon Tıp Fakültesinin temelleri böyle atıldı.

Bu yolda, otuz senelik bir çalışmadan sonra, geçen asrın nihayetlerinde, 1905 Rus-Japon Harbinde, dünya harp tarihine şan veren Porartür zaferiyle (Japon Mucizesi) doğdu. Birinci ve İkinci Dünya Harplerinin felaketlerini de yüklendiği halde o Japon mucizesi, bugün de devam etmektedir. Herkes bilir ki, bugün Japonya ilmin her kolunda, sanat ve teknikte dünyanın en ileri memleketlerinden biridir.

Fakat, bu mucizeyi yaratmak için Japonlar, öz memleketlerinde ne darağaçları kurdular, ne zümreleşip birbirlerine sövdüler; ne millî ruh, terbiye ve seciyelerini değiştirdiler; ne de millî an'ane, tarih ve ecdat mirasını red ve inkar ettiler. Bugün Japonya'da tıpkı Almanya ve İsveçre'de olduğu gibi, dinli, dinsiz, budist ve brahmanist, hep bir arada birbirini tahkir etmeden, birbirine yobazsın, geri kafalısın gibi hakaretler savurmadan, aynı bir millet ailesinin hür vicdanlı evlatları olarak, yanyana sulh içinde yaşamaktadırlar. Bununla beraber, Japonlar, işaret ettiğim gibi dinsizleri bir tarafa, budizm ve brahmanizm gibi dünyanın en eski iki rakip dinine ayrılmış bir millettir. Fakat, din ve vicdan hürriyetini kanunları süsleyen birer kelime olarak değil, bunların manalarını bilerek benimsedikleri için, Garpte olduğu gibi, Şarkın bu en uzak diyarında da insanlar birbirini boğazlamıyorlar.

Hulâsa, ilim, yüksek tefekkür sanat ve teknik itibarıyla bugün dünya milletlerinin en üstünlerinden olan Japonlar, millî anane ve adetleri, his ve inançları itibariyle bundan bin sene evvelki Japonlardır. Bugün bir Japon evine misafir gittiğiniz zaman, kapıda papuçlarınızı çıkartırlar, terlik verirler, ceketinizi çıkarırlar. Japon mintanı giydirirler. Japon pilavını hâlâ küçücük değneklerle yersiniz. Bir Japon gazetesini okuyabilmeniz için en az dört bin kelime şekli ezberlemeniz; orta sınıftan bir Japon kadar yazabilmeniz için hafızanızda otuz bin kelime klişesi yer etmiş olmak lâzımdır. Bununla beraber, bugün Japonya, dünyanın en çok ilmî, edebi ve teknik eser veren ve tıpkı İsveç gibi, nüfusunun yüzde yüzü okuma yazma bilen bir memlekettir. Bugün Japon halkı gibi en aşağı tabakalarına kadar mektep görmüş ve kitap okuyan bir millet azdır denilse mübalağa edilmiş olmaz. Asıl muvaffakiyet şuradadır ki, Japon içtimaî sulhunun doğurduğu bu mucizenin tarihi elli seneden öteye geçmez.

Netice olarak, Japon mucizesi şunu isbat ediyor ki, Garbın cevheri, yani ilmî, tefekkür metodu ve tekniği memleketin millî hisleri, millî tarihi, vicdani kanaatleri ve hülasa manevi kıymetleriyle, çarpışmıyor. Bu memleketlerle çarpışan Garp medeniyetinin, cevheri değil, curufudur. Eğer Türkiye'de memleketçi görüşü ile garpçı görüşü çarpışıyorsa, bunun sebebi Garpten cevher yerine curuf alınmasından ve bunu, vicdan dilini susturup, zorla tehdit ve terör ile memleket halkına benimsetmek istenilmesinden ileri gelen hatadır.

*
* *

Türkiye'de din ve vicdan hürriyeti davası, bilhassa son otuz beş senelik devrin şah damarını teşkil eden memleketşümul bir davadır. Bu dava, şimdiye kadar vasat ve maksatlı bir görüşle değil, fakat hukuk ilminin ve aklıselimin ışığı altında hallolunmadıkça: Türk vatandaşları şimdiye kadar olduğu gibi, memleketçi ve garpçı diye ikiye ayrılmakta devam ettikçe, bu topraklarda içtimaî sulh ümit etmek, çöldeki serabı su sanmak kadar boştur. İçtimai sulh olmayan bir memlekette ise demokrasi bir sözden ibaret kalmaya mahkûmdur. Çünkü demokrasi, içte ve dışta sulh rejimidir.

Bugün, Türk Silahlı Kuvvetlerinin bu aziz vatana ifa edeceği büyük hizmetlerden biri, din ve vicdan hürriyeti bahsinde düşülen tarihi hatayı düzeltmek ve memlekette temiz bir içtimaî sulh nizamı kurmaktır.

(Yeni Sabah; 6 Temmuz 1960)

LÂİKLİK ANAYASA'YA TARİF OLARAK GİRMELİDİR

Yalnız yabancı kaypak ve manası kapalı, kilise kaçkını bir kelime olduğu için değil, hem de bizde bedbaht bir mazisi olduğu ve memlekette efkarı parçalayıcı bir tatbikata meydan verdiği için girmemelidir.

Lâikliğin bizdeki hal tercümesini gözden geçirir ve bu kelimenin yürürlükten kalkan Anayasaya ne zaman ve nasıl girdiğini, tatbikatta ne şekil aldığını hatırlatırsak, okuyucumuz bize hak verecektir.

*
* *

İmparatorluk devrimizin "Kanunu Esasileri"nde olduğu gibi 1921 ve 1923 Teşkilâtı Esasiye Kanunlarında da Türkiye Devleti, islâmî bir devlet olarak mütalaa edilmiş ve bu sıfatla, "ahkâmı şeriyenin tenfizi" devletin asli vazifeleri arasında yer almıştır. Hatta, bu kadarla kalınmamış, 1921 Anayasası bu yolda daha ileri giderek, Büyük Millet Meclisince yapılacak kanunların "ahkamı şeriyeye" uygun olmasını şart kılmıştı. İstiklal Harbi zaferle sona erip, saltanat kaldırıldıktan Cumhuriyet resmileştirildikten ve Hilâfet ilga edildikten sonra, bütün bu büyük tarihi karar ve icraatı züptelemek ve millî mücadele ruhunun remzi[1] olmak üzere yapılan 1924 Anayasası da aynı islâmi devlet teamülünü takip etmişti. Bu

1- remzi: *işareti*

Anayasasının 2'nci maddesi şöyle idi: "Türkiye Devletinin dini, islâmdır. Resmi lisanı Türkçedir. Makarrı[2] Ankara şehridir." 26'ncı maddesinde de Büyük Millet Meclisinin vazife ve salâhiyetleri sayılırken, bunlar arasında "ahkâmı şeriyenin tenfizi" de bulunuyordu. Bu Anayasanın yürürlüğe girmesini müteakip diyanet sahasında girişilen inkılap hareketleriyle Şeriye Mahkemeleri kaldırılmış, dinî öğretim müesseseleri ve Tarikat ayinlerine mahsus tekkeler kapatılmıştı.

Mecliste bir hayli muhalefet kaynaşmasına yol açan bu icraat, aşikar ki, henüz mürekkebi kurumamış Anayasanın ruhuna ve bilhassa 2'nci ve 26'ncı maddelerinin sarahatine uygun değildi. "Ahkamı şeriyenin tenfizine" memur olan islâmî bir devlet, Anayasanın sarahati dışında kalan bu icraatı yapamazdı. Yapmak ve kanuni yoldan gitmek için, evvelemirde, Anayasayı tadil etmek icap ederdi.

Bu mühim nokta, gözden kaçmamış ve, Anayasanın neşir ve ilanından tam dört sene sonra, yani 1928 Nisanında, İsmet Paşa, yüz yirmi mebus arkadaşıyla birlikte, Meclis riyasetine Anayasanın tadili hakkında bir teklif sunmuştur. Müzakere neticesinde teklif kabul edilmiş; Anayasanın İslâm dinine temas eden 2, 16, 26 ve 28'nci maddeleri değiştirilmiştir. 2'nci maddeden, Türkiye Devletinin "dini, dini islâmdır." İbaresiyle 26'ncı maddeden Meclisin Vazifeleri arasına konulmuş olan "ahkâmı şeriyenin tenfizi" kaydı kaldırılmış; 16 ve 28'nci maddelerde Cumhurreisiyle mebusların seçimlerinde Mecliste ettikleri yeminde "Vallahi" yerine "Namusum üzerine söz veriyorum" tabiri konulmuştur.

*
* *

2- makarrı: *merkezi*

1928 tadiliyle Anayasadan dine dair hükümler çıkarılınca, Türkiye Devleti, modern manasıyla, lâikleşmiştir. Yani devletin din işlerine karışması ve dinin devlete yol gösterip prensip vermesi şeklindeki eski usul terkedilmiş, ruhani ve cismani bu iki kuvvet birbirinden ayrılmıştır. Devlet dünya işlerinin, din de ruh ve vicdan âleminin nâzımı[3] kalmayı kabul etmiştir.

Din ile devlet kuvvetlerinin bir elde toplanmasını men eden lâiklik fikri, bu iki kuvvet arasında her hangi bir rekabet ve düşmanlığı da men eder. Ve bu kuvvetlerin hayat yolunda işbirliği yapmalarını ister. Bu yolda, devletin ferdi maddesi ve cismiyle, dinin de aynı ferdi ruhu ve maneviyatı ile mesut etmek için elbirliğiyle çalışmasını emreder. Din ile devlet arasında herhangi bir rekabet ve düşmanlık ferdin ve dolayısıyla camianın selametini tehlikeye düşürür. Çünkü insan yalnız maddeden ibaret olmadığı gibi, yalnız ruh ve şuurdan da ibaret değildir. Binaenaleyh fert için yalnız cisminin yahut yalnız ruhunun sağlığı kafi değildir.

Bu iki varlık arasında sağlık ve saadette muvazene şarttır. Devlet ferdi, cismi itibariyle belki mesut edebilir; fakat ruhu ve vicdanı itibariyle, ferdin kendi beğendiği ve inandığı bir ideale ihtiyacı vardır. Devlet ferdin bu ihtiyacına yabancıdır ve daima yabancı kalacaktır. Devlet ferde, din inancının ve Allah idealinin yerini tutacak bir inanç ve ideal veremeyecektir. Bu hususta Garp filozoflarından sonra, Rus komünizminin giriştiği tarihi tecrübe göz önündedir. Binaenaleyh, devletin din ve dinin devlet aleyhine dönmesi ferde ve cemiyete bir hizmet değil, bilakis safi zarardır.

*
* *

3- nâzım: *düzenleyen*

Esef ederiz ki, bizde lâiklik böyle anlaşılmadı ve, Anayasanın bahsettiğimiz tadilinden sonra, ortaya çıkan saf lâiklikle iktifa edilmedi ve ileriye gidildi. Halk Partisinin programında öteden beri yer almış bulunan "lâiklik" tarif edilmeksizin ve şümul sahası gösterilmeksizin kelime olarak Anayasaya konuldu...

Filhakika, 1937 de Anayasa yeniden ve bilhassa 2'nci maddesi değiştirilmek maksadıyla tadil edildi.

Bundan evvelki bir yazımda da kaydettiğim gibi, Halk Partisinin altı okla temsil olunan prensipleri arasında "lâiklik" de, manası diğer prensiplerinden daha müphem bir kelime olarak, bu kanuna girdi.

Böylece, Anayasanın 2'nci maddesine yerleşen bu prensipler, müphem ve kaypak birer parti prensibi olarak, eski yerlerinde, yani Halk Partisi programında kalsalardı, mesele yoktu. Parti programı ve prensiplerinin açık olması, bunlara çok şey vadettirir. Bunun için, partiler programlarında müphemce olmayı ve açık kapılar bırakmayı, sarih olmaya daima tercih ederler. Bu bakımdan "lâiklik" kelimesi Halk Partisi programında en münasip yerini bulmuştu. Fakat, Anayasaya girince, iş değişti. Anayasa bir parti programı değildir. O, bir millî misaktır. Yalnız muayyen bir partinin mensuplarına ve yalnız yaşayan nesile hitap etmez; milletin her ferdine ve kanun olarak kaldıkça, her nesile hitap eder. Bir parti için yerinde ve münasip olan bir fikir, devlet için ve devletin kanunu olan Anayasa için münasip değildir.

Anayasa, millet içinden bir zümrenin değil de, bütünlüğü ile câmiânın üstün kanunu ve devletin ana statüsü olmak isterse, zümre veya sınıf görüşlerine dayanması lâzım gelir. Sekter bir Anayasa, Sovyet Rusyada olduğu gibi, daima şa-

hıs veya zümre diktatörlüğüne yol açar, diktatörlüğü tahammülü zaruri bir fenalık haline koyar.

Bizde, seneler boyunca memleketin, adı ve etiketi ne olursa olsun, diktatörlük idaresinden kurtulamamanın sebeplerinden biri ve baş mesulü, 1937 de, anlattığımız şekilde, 2'nci maddeye giren ve baskı rejimini zaruri kılan birer kelime halindeki prensiplerdir. Bu prensiplerin yeri belki bir parti programıdır, fakat asla Anayasa değildir. Bunlar arasından hele lâiklik tabirinin Anayasada hiç yeri yoktur.

Yeni Anayasaya lâiklik, eskisinde olduğu gibi, kelime olarak değil, tarif olarak girmeli, hududu ve şümul sahası gösterilmelidir. Ancak, bu şekilde, lâiklik adına, yapılacak suiistimallerin önüne geçilebilir.

(Yeni Sabah; 9 Temmuz 1960)

MİLLİ BİRLİK HÜKÛMETİNİN İKİ BÜYÜK TARİHİ VAZİFESİ

Bu vazifelerden biri, devrilen iktidar mesullerinin muhasebesini yapmak ve bitirmek; diğeri de anayasayı yeniden tadil ve tanzim etmektir. Bu iki vazifeyi başarıp bitirmeden, Millî Birlik Hükûmeti, 27 Mayıs hareketiyle eline aldığı millî vediayı[1] kimseye, hiçbir partiye devredemez. Ederse, tarihe karşı kendisini mesuliyetten kurtaramaz. Çünkü, sabık iktidar mesullerinin muhasebesini Millî Birlik Hükûmeti gibi, memleketin en tarafsız ve temiz olduğu kadar umumî efkarın tam güvenini kazanmış bir kuvvetten başka bir kuvvet yapamaz. Yarının iktidara gelecek hükûmetleri, kabul edilecek seçim sistemine göre, eskisi gibi bir parti veya partiler hükûmeti olacaktır. Demokrasilerdeki millî irade ve hâkimiyet fikri, sadece milletlerin mantık ihtiyacını tatmine yaramaktadır. Fiiliyatta hâkim olan parti veya partiler hükûmetidir. Bu nevi hükûmetler ise, ister istemez, arkalarındaki seçmen kütlesinin psikolojik baskısı altındadırlar. Türkiyemiz realitelerinde bu baskı, tasavvur olunduğundan daha ağır ve ezicidir. Kütle psikolojisine tabi bir hükûmetten, rakipleri hakkında âdalet beklenemez. Halbuki, sabık iktidarın mesullerine verilecek ceza ve yapılacak muamelede, memleketin selameti âdalet emretmektedir. Bu âdaleti, diyorum, ordu gibi tarafsız ve politik entrikalardan uzak kalmış bir kuvveti temsil etmesi itibariyle, ancak Millî Birlik Hükûmeti yapabilir. Kaldı ki, âdaletin sesini duymak ve

1- vedia: *emanet*

onun yolunda yürümek için, insanın ne meslekten hâkim, ne de hukuk profesörü olması lâzımdır. Âdalet, onu seven ve arzulayan için fıtrî, derin ve selim bir duygudur. Bu güzel ve ilâhi duygunun başlıca düşmanı, intikam ve ölçüsüz rekabettir. Acı bir kader, Türkiye partilerini maalesef bu kötü yola sürüklemiştir.

*
* *

İkinci vazifesi, yani Anayasayı yeniden tadil ve tanzim işine gelince; bunu da, bugünkü şartlar altında, parti hükûmetleri başaramaz.

Bu büyük işi, parti hükûmetlerinin başaramayacağının delili şudur: 1946'dan beri, her iki parti iktidarı, meydan nutuklarında, Anayasayı tadil edeceklerini, bu kanunun eksiklerini ikmal, vatandaş hak ve hürriyetleri için arzettiği tehlikeleri gidereceklerini bol bol vaadettikleri halde hiçbiri sözünü tutmamış ve ona dokunmamıştır. İyi düşünürsek dokunamazdı. Bir kere, Halk Partisi iktidarı, yürürlükten kalkan Anayasayı kendi eseri ve öz evladı biliyordu; tabiatıyla ona dokunamazdı. Devrilen iktidara gelince, bu da 1950 Mayıs seçimlerinden sonra, kendisini adeta sürülmüş bir tarlanın başında tepilmiş ve çiğnenmiş yol arayan bir yolcu durumunda buldu. Ve, kendisinden evvelki iktidarın yürüdüğü tepilmiş yoldan gitmeyi "cehdi[2] ekall"[3] kanununa daha uygun buldu.

Muhalefet senelerindeki sarih vaadlerini unuttu.

Hem neye dokunacaktı? Yürürlükten kalkan Anayasa, baskı rejimi için biçilmiş kaftandı. Bilhassa, 1937 tadiliyle

2- cehdi: *fazla çalışma*
3- ekall: *pek az*

2'nci madde değiştirildikten ve bir takım manası müphem, hedefi ve hududu belirsiz prensiplerle süslendikten sonra, Anayasa'yı siper edip arzu edilen şekilde hüküm sürmek kolaydı. İşin kolayı varken, zoruna gitmekte mana yoktu. Fakat o iktidarın daha başlangıçtaki gafleti şurada idi ki: her kolay iş, işlerin en hayırlısı değildir. Ve sözünü tutmayan bir hükûmet, piyasadaki tüccar gibi, ammenin güvenini kaybeder. Demokratik nizamda bu güveni kaybeden bir hükûmet ise, mucizelere dayansa bile tutunamaz.

Bununla beraber, her iki iktidarın Anayasaya dokunmaması da, bir bakımdan hayırlı olmuştur. Çünkü, şimdiye kadar seçimlerde takip edilen ekseriyet usulü, Türkiye'de Meclisi ve Hükümeti muayyen bir partinin inhisarı altına koymuş ve muhalefeti cılız bırakmıştır.

Parti inhisarı altındaki bir Mecliste yapılacak Anayasa tadilatı, ister istemez, partizan bir tadilat olacak ve memleket hayrından çok, parti hesabına yarayacak. Bunun içindir ki, biz, geçen iki iktidar devrinde de Anayasanın mutlaka bir Kurucu Meclis tarafından tadili tezini ileri sürdük. Hatta, 1948'de günlük bir gazetede neşrettiğimiz bir yazıda, mevcut Anayasaya, Kurucu Meclis hakkında, ek bir kanun kabulünü teklif ettik. Bu ek kanuna göre seçilecek Kurucu Meclise, hem Anayasanın tadil ve tanzimi, hem de mevcut kanunlardan yeni Anayasaya aykırı olan ve antidemokratik mahiyet taşıyan kanunların tasfiyesi vazifesini verdik.

Görülüyor ki, bundan evvelki parti hükûmetleri, Anayasanın açık eksik gediklerine rağmen, muhtelif düşünceler ve hesaplarla, bu kanuna dokunmaktan çekinmişlerdir. Bu da memleket hesabına hayırlı olmuş ve bu tarihi hizmet Millî Birlik Hükûmetinin şerefli vazifeleri arasına girmiştir.

*
* *

Bu hizmetin büyüklüğünü Millî Hükûmet, daha 27 Mayıs sabahından itibaren sezmiş ve müstakbel Anayasayı hazırlamak üzere yüksek ehliyetlerden mürekkep bir komisyon kurmuştur. Halen çalışmalarına devam eden komisyona güzel muvaffakiyetler dilerken, mühim bir nokta üzerinde durmak isterim:

Komisyonun mesaisi, sırf bir ön proje mahiyetini taşıyacağına göre, bunun kanunlaşması için nasıl bir yol tutulacaktır? İki yoldan biri. Ya referanduma gidilecek, yahut Kurucu Meclis şekli kabul olunacaktır. Üçüncü bir yol daha olmadığına göre, iki yoldan hangisi tercih olunmalıdır? Cevabını gelecek yazıda vermeye çalışalım.

(Yeni Sabah; 11 Temmuz 1960)

NOT:

Pek çiğ ifadeli iki mektup aldım. Birini Bafradan bir doktor, öbürünü de Üniversiteli bir genç yazıyor. "Haylaz çocuklar meyvesiz ağacı taşlamaz" derler, her ikisini de mazur görürüm. Ne dediklerine gelince, doktor, sen cahilsin, diyor. Haklıdır. Elli senelik bir tahsil ve tedris hayatından sonra, bugün bakıyorum, bildiğim, bilmediklerimin yanında deryalardan bir katredir. Üniversiteli imzasını atan da, sen eğer iltimasla değilse, mutlaka tesadüfen Profesör olmuşsun, diyor ki haklı değildir. Akademik sıfatlarım aşağıdadır:

Fransanın Grenoble Üniversitesi Hukuk Fakültesinden lisansiyeyim[3]. Paris Hukuk Fakültesinden Doktorum, Paris Edebiyat Fakültesi Felsefe Şubesinden Lisansiyeyim. Paris Siyasî İlimler Mektebinden mezunum. Lahey Devletler Hukuku Akademisi eski talebesiyim. Milletlerarası İdarî İlimler Enstitüsü İlmî Komite azasıyım. Doçentlik imtihan etüdlerim "Hukukun Ana Mesele ve Müessesesi" adlı, eserimde yazılıdır. İlmi eserlerimi görmek için, Maarif Vekaletince yayınlanan Bibliografları gözden geçirmek kafidir.

3- lisansiye: *mezun demektir ve bir üniversite fakültesinden mezun olanı, yüksek okul mezunundan ayırdetmek için kullanılır.*

REFERANDUM MU, KURUCU MECLİS Mİ, YAHUT İKİSİ BİRDEN Mİ?

Geçenki yazımda, Anayasa Ön Tasarısı Komisyonca hazırlandıktan ve Millî Birlik Komitesince tetkik ve tasvib edildikten sonra, bu tasarının kanunlaşması için nasıl bir yol tutulacaktır? Sualini sormuş ve iki yoldan biri demiştim: Tasarı ya referanduma konulacak veya Kurucu Meclis seçilerek bu Meclisce kanunlaştırılacaktır. Hatta, istenirse, üçüncü ve neticesi daha emin bir usul var. Evvela Kurucu Meclis seçilerek, ön tasarı, evvelemirde bu Meclisin müzakere ve kabulünden geçtikten sonra, Kurucu Meclisin, tasarısı olarak, referandum'a konulması usulü. Halk psikolojisi ve umumî efkarın tatmin edilmesi bakımından neticeleri aynı olmayan bu usullerden hangisi tercih olunmalıdır? Millî Birlik Hükümetinin bugün ele aldığı bu büyük ve tarihi meselede bilhassa halkımızı aydınlatmak için pek elemanter izahlardan başlayacağız.

*
* *

Biliyoruz ki, demokrasi, halkın reyine, rıza ve muvafakatine dayanan hükûmet ve idare usulüdür. Halkın reyi ve rızası, mantıkan üç şekilde belirir: Ya memleket halkı bir araya toplanır, tabi olacağı kanunları bizzat yapar ve bunları tatbik etmek üzere, hükûmet ve idare adamlarını seçer, yahut

ilmine ve ahlâkına güvendiği kimseleri seçerek bunları kendi adına ve yerine kanun yapmaya ve memleketi idare etmeye vekil tayin eder. Yahut da, üçüncü bir şekil olarak, yine ilmine ve ahlâkına güvendiği kimseleri seçer, fakat bu kimselere yalnız kanun tasarısı yapmaya salâhiyet verir; yapılan tasarıyı bizzat tetkik edip kabul veya reddetme hakkını kendine alıkoyar. Tarihen, demokrasiler bu üç şekilden biri olarak tatbik edilmiştir. Bunlardan birinci şekil ancak eski çağlarda görülür. Bugünkü büyük, nüfusu kalabalık ve işleri teknikleşmiş ülkelerde halkın bir araya gelip kanun yapısı ve karar vermesi düşünülemez. Kalır ikinci ve üçüncü şekiller. Bunlardan ikincisine " Temsili", üçüncüsüne de "Referandumlu" demokrasi denir. Modern demokrasiler bu iki şekilden biri olarak tatbik edilmektedir.

Demokrasinin temsili şekli, Fransız Büyük İnkılabıyla başlamış ve geçen asırda diğer memleketlere yayıldıktan sonra, ta İkinci Dünya Harbi ertesine kadar, Garp diyarının normal rejimi haline gelmiştir. Geçen asrın sonlarına doğru, Türkiyemize de giren bu rejim, 1876'dan itibaren, Birinci ve İkinci Meşrutiyet tecrübelerini geçirdikten ve kısaca Osmanlı imparatorluğunun ölümüne şahit olduktan sonra, İstiklal Harbinin acıları içinde, bugün yürürlükten kalkan 1924 Anayasasının temelini teşkil etmiştir.

Temsili denilen demokrasi rejimine, memleket halkı, muayyen zamanlarda, mesela iki, dört, beş senede bir, beğendiği ve bilgisine ve ahlâkına güvendiği kimseleri, mebus, milletvekili, temsilci gibi adlarla seçer. Bu kimseler Millet Meclisi halinde toplanır; halk adına ve ona vekâleten, bir taraftan kanun yapar, memleket meselelerine karar verir, bir taraftan da hükûmet ve idareyi mürakabe ve icabında mesul eder.

Demokrasinin bu şekli, daha Birinci Dünya Harbi ertesinden itibaren, bilhassa doktrin sahasında şiddetli tenkitlere göğüs germeye mecbur olmuş ve bir hayli hırpalanmıştır. Çünkü halk hayatı ve ahlâkıyatı değişmeye yüz tutmuş; milletler gittikçe sanayileşmiş ve makineleşmiştir. Bununla muvazi olarak, ortaya işçi ve çiftçi davası ve içtimaî adalet meselesi çıkmıştır. Bu dava ve mesele karşısında geçen asrın modası olan temsili demokrasi şekli, artık efkarı tatmin edememeye başlamış, hususiyle parti mücadele ve entrikalarından bıkan Milletlerin, mebus ve temsilci diye seçilen kimselere ve bunların yaptıkları kanunlara güveni, haklı olarak, sarsılmıştır.

Haklı olarak, dedim, çünkü; Temsili Demokrasi, halkın seçip iktidara getirdiği ve devlet gemisinin dümenini teslim ettiği kimselerin, hakikaten bilgisine ve ahlâkına güvenilir insanlar olduğunu ve memleket meclisinin millet içinden en seçkin elemanlardan teşekkül ettiğini farz eder. Halbuki fiiliyatta hiç de böyle olmuyor. Millet Meclisinde, bazı seçkinlerin yanı başında muhteris ve düşük kaliteli insanlar çok kere ekseriyeti alıyor, bu Meclislerde söz ve iktidar sahibi de ekseriya bunlar oluyor ve tabiatıyla düşük kaliteli bir heyetin yaptığı kanunlar ve aldığı kararlar da düşük, hatta iğrenç şeyler oluyor.

Bu neticeden kısmen partiler, kısmen de bizzat seçmenler mesuldür.

Temsili Demokrasi, muhakkak ki, parti ihtiraslarını körükleyen ve haddinden fazla parti mücadelesi yaratan bir rejimdir. Bu rejimde olup da parti ihtiraslarına kapılmamak için, Anglo-Sakson terbiyesi ve ahlâkî seciyye lâzımdır.

Gerçi, demokrasinin her şeklinde partiler, adeta tahammülü zaruri bir fenalık olarak, yer almaktadırlar. Fakat,

bilhassa temsili rejimde, hele cemiyet terbiyesi ve ahlâk seviyesi düşük ise, bunların fenalığı son haddini bulmaktadır.

Bunun içindir ki, modern demokrasinin manevi babası sayılan J. J. Rousseau, eserlerinde partilere, cemiyet bünyesini parçalayan, hatta çok kere tefessüh[1] ettiren bu teşekküllere, sırf bunları mahkûm etmek için yer vermiştir. Rousseau'ya göre, bir cemiyetin partilere ayrılması ve bu suretle de efkarın parçalanıp hizipleşmesi, tereddi[2] ettiğinin işaretidir ve böyle bir cemiyette ise, sulh rejimi ve kardeşlik muhiti olan demokrasinin tutunup yaşamasına imkân yoktur.

Rousseau, böyle düşüne dursun, fiiliyatta partilersiz demokrasi yoktur ve olamaz. İki Dünya Harbi arası devirde yer yer türeyen diktatörlükler, Rousseau'dan ilham alarak, tek partili, yani hakikatte partisiz demokrasi tecrübesine girişmişlerdir. Fakat, kim ki tek parti der, muhakkak diktatörlüğü ve istibdadı över. Demokratik nizamda partiler, tıpkı tababetteki zehirli ilaçlar gibidir. Bunlar hem mühliktir,[3] hem de istibdat gibi en mühlik bir cemiyet hastalığından kurtarıcıdır.

Bütün mesele, partilerin İngilterede, İsviçrede ve Şimal Demokrasilerde olduğu gibi, birer siyasî terbiye mektebi haline gelmesindedir.

Partilerin bu hale gelmediği memleketlerde, seçimler parti hesabıyla yapıldığı ve seçmenler reylerini, şahıslardan çok, mensup oldukları partiye verdikleri için, temsili rejimlerin Meclisi ve Hükümeti fiilayatta parti Meclisi ve hükümeti şeklini almaktadır. Kanunlar, parti görüşü ile yapılmakta ve devlet idaresi iktidardaki parti veya partilerin

1- tefessüh: *alçaklaşmak*

2- tereddi: *soysuzlaşmak, gerilemek*

3- mühlik: *helak eden, tehlikeli, öldürücü*

menfaatlerine tabi kalmakta, hülasa Millî Hükûmet yerini, "Partiler hükümeti" almaktadır. İlave edelim ki, seçimlerde takip olunan usul, bizde olduğu gibi, ekseriyet usulü ise, devlet hayatında, ister istemez, bir parti istibdadı doğmakta; yok eğer nisbi seçim usulü tatbik olunuyorsa, Millet Meclisi irili ufaklı bir partiler curcunası şeklini almaktadır.

Asıl derdin büyüğü, parti ihtirası, yalnız parti başındakilere inhisar edip kalmıyor, salgın bir hastalık gibi, seçmenlere de sirayet ediyor, seçmen reyini kullanırken, devletin selametinden çok, partisinin muvaffakiyetini düşünüyor. Hele seçmenlerinin ekseriyetini cahil kütleler teşkil eden memleketlerde, reyler propaganda ve reklam kuvvetine, daha fecii menfaat pazarlığına tabi kalıyor.

Bu neticede tesviyeci bir müsâvât[4] fikrinden hareket edilerek demokrasi hudutlarının vaktinden evvel genişletilmiş olmasının da rolü vardır. Seçmenlerde manevi ehliyet şartı aranmaması, seçim ehliyeti yaşının çocukluğa kadar düşürülmesi, kadınlara vakitsiz seçim hakkı tanınması bu cümledendir. Bizde, tek dereceli seçim usulünün kabul edilip politika hırsının köylere kadar yayıldığı 1946'da okur yazar nisbetimiz yüzde otuzu bulmuyordu. Hakikat şudur ki, mektep görmüş olmak şöyle dursun, okur yazar bile olmayan ve sandık başında seçmen defterine parmak basan insanların rey kullanmaları ve devlet hayatına istikamet vermeleri, küçük çocukların sahici tabanca ile oynamaları kadar, millet selameti için tehlikelidir.

Elhasıl bunlar ve benzeri sebeplerden dolayı, Birinci Dünya Harbinden sonra, temsili demokrasi itibarını kaybetmeye başlamıştır. Ve, İkinci Dünya Harbi ertesinden itibaren, o zamana kadar bu rejime sadık kalmış olan Avrupa

4- müsâvât: *eşitlik, farksızlık, beraberlik*

karasının Fransa ve İtalya gibi büyük memleketleri referandum usulünü kabule mecbur olmuş, temsili rejimi referandum ile takviye etmişlerdir.

(Yeni Sabah; 13 Temmuz 1960)

TEMSİLİ DEMOKRASİNİN MAHZURLARI

Bunlardan bazılarını geçenki yazımda gösterdim. Bu bahiste bugün de durmak ve meseleyi iyice aydınlatmak isterim.

Temsili denilen demokrasi şeklinde halk, muayyen bir zaman için, mesela bizde olduğu gibi, dört sene müddetle Mebuslarını seçer. Ve, bu müddet içinde kanun yapmak, karar vermek ve teşkil edeceği Hükümeti murakabe[1] ve, icabında mesul etmek, hulasa içte ve dışta devleti idare etmek hususlarında Mebuslar Meclisine umumî bir vekâlet verir.

Halk ile Meclis arasındaki bu muamelenin vekalet mahiyetine işaret olmak üzere, bizde, Mebuslar Meclisine "Millet Meclisi" yani Milletin Vekili Meclisi, azasına da "Milletvekili" denir. Bu suretle ve bu vekâlete müstenit olarak Milletin hakimiyeti, kullanış itibariyle, dört sene için, Meclise intikal eder. Ve bu müddet zarfında, artık hakikatte halk değil, Meclis hâkim olur. Halk, yani seçmenler, dört sene içinde, seçtikleri mebusları azledip değiştiremez. Mebusların Meclisteki müzakere ve kararlarına hiçbir veçhile itiraz ve müdahalede bulunamaz. Millet Meclisince yapılan kanunlara itaat etmeye mecburdur. Millet Meclisinin azası, Meclisteki rey, mütalaa ve beyanlarından dolayı, ne Mebuslukları sırasında, ne de bu sıfatı kaybettikten sonra hiçbir suretle mesul edilemez. Bugün temsili demokrasi üzerinden

1- murakabe: *kontrol*

idare edilen memleketlerin Anayasalarınca birer müteari-fe[2] olarak kabul olunan esaslar bunlardır.

Bu esaslar, ilk nazarda, vekâlet mefhumunun mantığına aykırı görünüyor. Çünkü Millet Meclisi öyle bir vekil durumu alıyor ki, kendisini seçen ve tayin eden müekkiline[3], yani halka emir veriyor, yasak koyuyor, ceza kesiyor. Halbuki ve-kâlette vekil, bilakis müekkilinin emri ve direktifi altındadır.

Bu noktaya temsili rejimin mantığı, şu cevabı verir: Vekili, müekkilin emrine ve direktifine bağlayan vekâlet, hususi münasebetlere ait vekâlettir. Amme hukukunda ve Devlet bahsindeki vekâlet, umumî ve millî itimat ve güven manasınadır. Bir seçim devresi için halkın mebuslarına verdiği bu güvenin insilap edip etmediği dört seneden ibaret olan teşri devresi içinde değil, ancak sonunda belli olur. Teşri devresi de ya müddetin bitimi, yahut Meclisin usulen infisahı[4] ile sona erer. Devre sona erince, devre içinde Meclisin yaptığı kanun ve verdiği kararlardan memnun olmayan halk, yeni seçimlerde isterse, Mebuslarını değiştirir ve iktidarı başka ellere emanet eder.

Fakat devre sona ermedikçe ve halk mebuslarını değiştirmedikçe verilmiş olan umumî ve millî güvenin devam ettiği farz ve kabul olunur. Aksi halde, nizamlı demokrasiden uzaklaşılmış ya anarşiye veya mediyokrasi'ye düşülmüş olur.

Demokrasi yalnız sulh rejimi değil, hem de sabır ve itidal ile işleri ehillerine bırakma rejimidir. Kanun koymak ve Devleti idare etmek, halkın değil, halk içinden, halkın beğendiği ve itimat ettiği seçkinlerin işidir. Halk, bizzat kanun yapıp, memleketi idare edemez. Fakat edecekleri tanır ve

2- mütearife: *herkesin bildiği*

3- müekkil: *vekil tayin eden*

4- infisah: *bozulma, fesholma*

onları büyük bir ehliyet ve isabetle seçer. Fakat halk vekillerini seçip kendilerine itimat beyan ettikten sonra, teşri devresi içinde, onları rahat bırakması lâzım gelir. Ta ki Milletvekilleri huzur ve sükun içinde düşünüp iş görebilsin.

*
* *

Bu rejim, izah ettiğimiz mantık dairesinde. On İkinci Asırdan başlamak ve durmadan tekamül etmek üzere, İngilterede doğmuş ve bu harikulade sabır ve itidal sahibi büyük milletin, atalar mirası olarak Büyük Britanya adasında bugün tatbik edilmekte bulunmuştur.

Bugün, İngiliz Devleti başında, İngiliz siyasî camiasının metbuu[5] ve Anglikan Kilisesi ruhani reisi sıfatıyla Kral vardır. İngiltereyi, Kralın yüksekten gözcülüğü altında, Avam ve Lordlar Kamarası diye iki Meclisli bir "parlâmento" idare eder. Lordlar Kamarası, Lord payesini taşıyan ırsi aza ile Anglikan millî kilisesinin yüksek dereceli Rahiplerinden teşekkül eder. İki sene evveline kadar Lordlar Kamarasında kadın azanın yeri yoktu. Avam Kamarasına gelince, bu da, küçük bölge hasebiyle ve bizdeki ekseriyet usulü üzerinden, beş senede bir seçilen Mebuslardan kurulur.

İngilterede öteden beri "Muhafazakâr" ve "Liberal" diye iki parti vardı. Son yarım asır içinde Liberal Parti kuvvetini kaybetmeye başlamış ve bugün, yerini "İşçi Partisi"ne bırakmıştır. Son senelerde, yeniden canlanmaya başlayan Liberalleri de hesaba katarsak, bugün İngiltere, ikisi büyük biri küçük olmak üzere, üç partili bir demokrasidir.

5- metbuu: *kendisine uyulan*

Bu üç partinin İngiliz Parlâmentosundaki durumu, başka hiçbir memleket tarafından taklit edilemeyecek bir müstesnalık arzeder. Bir kere, seçimler ekseriyet kaidesi üzerinden yapıldığı için, tabiatiyle parlâmentoda iki büyük partiden biri kahir bir çoğunluk teşkil eder ve hâkim bir durum alır. Başvekil ve Vekiller, ekseriyet partisinin parlâmento grubundan çıkar ve partinin liderleridir.

İngiliz Hükümeti, fiiliyatta, parlâmentodaki ekseriyet partisinin tam bir icra komitesi mesabesindedir. Kabinede de asıl söz ve ikdidar sahibi Başvekildir. Başvekil, yalnız kabineye değil, parlâmentodaki ekseriyet grubu vasıtasıyla ve bu grubun şefi olmak itibariyle, parlâmentoya da hâkimdir. Parlâmentodan Başvekilin istemediği bir kanun çıkamaz; istediği bir kanun da çıkmamazlık edemez.

Gerçi hukuken parlâmento hâkimdir ve iktidarını dilediği gibi kullanır ve "yalnız kadını erkek, erkeği kadın yapamaz"; bundan başka parlâmento, nazari olarak, her şeyi yapabilir. Fakat, fiiliyatta hâkim olan kabinedir, daha doğrusu Başvekildir. Parlâmentoda bir disiplinsizlik görür, yahut parlâmento ekseriyetiyle memleket ekseriyeti arasının açıldığını sezerse, Başkvekil, derhal parlâmentonun feshini Krala inha[6] eder ve mebusları seçmenler mahkemesine gönderir.

Elhasıl, İngiliz Başvekil, Kralın yanı başında bir nevi Kral Muavini, daha doğrusu taçsız bir Kraldır.

Bununla beraber, İngiliz Başvekillerinin bu muazzam ikdidarı suiistimal ettikleri ve bir diktatör kesildikleri görülmemiştir. İngiliz Parlâmentosunda, muhalefete ne Başvekil, ne de ekseriyet grubu tarafından yaramaz çocuk muamelesi yapılmaz. Bilakis, muhalefetin tenkitlerinden istifade olunur ve bunlar birer ikaz ve irşat telakki edilir.

6- inha: *yöneltme*

Merasimlerde Muhalefet Lideri Başvekil ile omuz omuza gider. Mühim devlet meselelerinde Başvekil, Muhalefet Lideriyle istişare eder ve birlikte karar verilir.

Buna mukabil, seçimleri kaybeden muhalefet de, tıpkı otobüsü kaçırıp da arkadan geleceği bekleyen bir yolcu gibi, sabır ve itidal ile bekler. İktidara güçlük çıkarmak, onu şaşırtmaya ve ona çelme atmaya kalkışmak, aklından geçmez ve bunu centilmenliğe yakıştırmaz. Bilakis, iktidara mümkün olan bütün kolaylığı göstermeye çalışır. Çünkü bilir ki, yarın kendisi ekseriyeti aldığı zaman, muhalefete geçen bugünkü iktidardan kendisine yardım bekleyecektir.

Parlâmentodaki iktidar ve muhalefet arası münasebetlerde hüküm süren bu asil terbiye ve centilmenlik, tabiatıyla parlâmento dışındaki ekseriyet ve muhalefet münasebetlerine örnek olmakta ve bu iki grup vatandaş, aynı bir milletin yalnız içtihat farkına sahip evlatları olarak kardeşçe yaşamaktadır. İngiliz partileri, birer fesat ve menfaat ocağı değil, birer siyasî terbiye mektebidir. Vatandaş demokrasi ve hürriyet terbiyesini, çocuklukta ailesinden, büyüdüğü zaman da mensup olduğu partide alır.

İşte, temsili demokrasi makinesi, öz vatanı olan İngilterede, altı yüz seneden beri tasvir ettiğim şekilde sulh ve sükun içinde işlemekte ve eski hadiseleri geçelim, son iki dünya harbine göğüs gerdikten sonra, bugün de dimdik ayakta durmaktadır...

Bunu göz önünde tutarak bundan evvelki bir yazımda dedim ki, tılsım ne rejimdedir, ne Anayasada: tılsım tatbik eden ve Anayasaya tabi olan insanların ruhunda, ahlâk, seciye ve terbiyesindedir. Bu hakikati, temsili rejim, Fransız İnkılabı kanalıyla Avrupa karası memleketlere yayılınca, İngiliz karakteri Şimal Demokrasiler müstesna olmak üzere, diğer

memleketlerde bu rejimin aldığı karikatüral şekil ispat eder. Gayet tabii; Büyük Atatürkün dediği gibi.

"Hiçbir millet, başka bir milletin rejimini, hükûmet ve idare usulünü olduğu gibi kabul ve tatbik edemez."

Siyasî rejimler, tıpkı nebatlar ve canlılar gibi, bulundukları muhitin ve iklimin şartlarına uyar, ona göre şekil, hatta mahiyet değiştirir.

Bu rejimin Avrupa karası memleketlerde hususiyle bizde aldığı şekli, gelecek yazıda gösterelim.

(Yeni Sabah; 15 Temmuz 1960)

AVRUPA KARASI MEMLEKETLERİNDE TEMSİLİ DEMOKRASİ

Önce bir şükran borcu:

Memleketin hemen her tarafından gerek Yeni Sabah ve gerek Fakülte yolu ile yahut doğrudan adresime yazılmış telgraflar ve mektuplar aldım. Her birini dikkat ve hassasiyetle okudum. Hatta bazılarını okurken, hakikatlerin sesine memleketimde ne derin bir hasret duyulduğunu görerek gözlerim yaşardı. Telgraf ve mektup sahiplerine ayrı ayrı cevap verip teşekkür etmek için vakit ve imkânım müsait olmadığından üzgünüm. Burada âlenen hepsine teşekür etmeyi ve fikren, daima hizmetlerinde olduğumu bildirmeyi bir vazife telakki ettim.

*
* *

Gelelim mevzuumuza:

Eskiden Şark diyarında olduğu gibi, on sekizinci asır sonlarına kadar, Avrupa karasında da hükûmetler şu şekilde idiler.

Başta, atalardan oğul ve torunlara veraset suretiyle intikal etmek üzere, geniş salâhiyetli bir hükümdar (Kral, Padişah...) vardır. Hükümdarların kendi beğendiği ve tayin ettiği nazır[1], vekil ve memurları vardır. Bu adamlar vasıtasıyla

1- nazır: *hükûmet üyesi, bakan*

memleketi, bildiği ve beğendiği gibi, idare etmek hükümdara aittir. Hükümdarlık rejimi denilen bu idare tarzının dayandığı esas, basite irca edilince, ifadesini şu fikirde bulur: "Halk, bir sürüdür. Her sürüye bir çoban lâzımdır. Hükümdar, sürü başında bir çoban, adamları da yamaklarıdır."

On sekizinci asırda kuvvet ve kemalini bulan müthiş bir fikir hareketi bu telakkiye ve bu tarz hükümete kati bir darbe indirmiş; Amerikada İstiklal harplerini ve Fransada meşhur İltilâli fitillemiştir.

Harekete geçen fikrin hulâsası da şudur: Halk, sürü değildir. Çünkü sürü, koyun, keçi, sığır gibi hayvanlardan teşekkül eder. Halk ise, Ali, Veli gibi her biri insan olan ve insanlık tinetinde birbirine müsavi ve aynı bir insanlık cevherinin ayrı birer tecellisinden ibaret bulunan insan fertlerinden teşekkül eder. Gerçi insan ferdinin, can taşıyan bir mahlûk olmak itibariyle, hayvanla müşterek bazı vasıfları vardır. Fakat arada akıl, irade ve bilhassa manevi oluş bakımlarından, birbirine ircaı kabil olmayan, derin yaradılış farkları vardır. İnsan aklıyla iyiyi ve iyiliği kötüden ve kötülükten ayırt edebilir. İradesiyle iyiliği arzu edip kötülükten kaçınabilir. Manevi bir mahlûk olması ve bir vicdan taşıması itibariyle, insan yüksek, bir ideale bağlanma ihtiyacındadır. Bu hususiyetler hayvanda yoktur. Binaenaleyh, bir insan topluluğu demek olan halk, sürü değildir ve onun bir çobana ihtiyacı yoktur.

İnsanın, insan olarak ihtiyacı, aklını bilgi nuriyle aydınlatmak, iradesini ahlaki bir terbiyeden geçirip aklının emrine ve hizmetine vermek, vicdanıyla beğenip bağlandığı idealin gölgesinde benliğinin sahibi ve efendisi olarak yaşamaktır. İnsani bir muhit ve teşkilât olarak devletin de gayesi, insan ferdine bu hayatı yaşatmaktır.

Aşikar ki, devlet, bir koyun ağılı gibi, sırf beslenme, korunma ve sevişmeden ibaret olan maddî ve hayvanî

ihtiyaçların tatmini muhiti değildir. Devlet, müşterek bir vatan toprakları üstünde, bilhassa saydığımız insani ihtiyaçların temini için teşkilâtlı bir vatandaşlar birliğidir. O halde ve mantıkan çobandan bahsedilemez.

Kimsenin bu birlik içinden kendiliğinden çıkıp da başkalarına tahakküm etmeye hakkı olamaz. Bilakis, birliği sevk ve idare edecek kimseleri, vatandaşların, kendi aralarından beğenip seçmeleri ve onlara nasıl ve ne yolda idare edilmek istediklerini duyurmaları lâzım gelir. Doğru düşünen ve aydın gören aklın yolu budur. Temsili demokrasinin dayandığı mantık da budur.

*
* *

Dikkat edilir ve sonuna kadar takip olunursa, bu mantık tesadüfi bir veraset hakkına dayanan hükümdarlık rejimini devirmekte ve yerine tamamıyla iradi bir halk seçimi hakkına dayanan Cumhuriyet rejimini koymaktadır. Bunun içindir ki, öteden beri, Cumhuriyet Demokrasinin en mütekamil bir şeklidir, denir. Fakat, temsili demokrasinin beşiği İngilterede, İngiliz basireti ve itidali rejimin mantığını sonuna kadar götürmemiş, hükûmette veraset ile seçim hakkını telif ederek, hükümdarlığı İngiliz siyasî birliğinin tarihi ve millî bir sembolü olarak muhafazaya ve temsili rejimi hükümdarlık kadrosu içinde tahakkuk ettirmeye çalışmıştır.

Fakat, rejim Manşı atlayıp Avrupa Karasına yayılınca, değişen, muhit ve iklimle birlikte çehre değiştirmiş ve girdiği memleketlerde altın ayaklı tahtlar devirmiştir. Geçen bir buçuk asır içinde memleketlerde hükümdarlık birbiri ardınca yerlerini cumhuriyetlere bırakmıştır.

Yalnız dikkat olunsun ki, bu iki rejim arasındaki fark sade bir akli mantık farkı değildir; aynı zamanda ve bilhassa

arada derin bir ahlaki prensip farkı vardır. Temsili demokrasiyi Cumhuriyet şeklinde alan memleketlerden bir çoğu bu farkı sezememiştir. İkisi arasındaki ahlaki prensip farkı şudur. Hükümdarlık rütbe, unvan ve asalete, yani netice itibariyle menfaate dayanır ve bir aristokratik zümreyi temsil eder. Cumhuriyet ise, fazilet ve feragate dayanır, ammeyi temsil eder ve ammenin menfaatine işler. Bir kısım memleketler, diyorum, hükümdarı kovup yerine Cumhurreisi oturtmakla, temsili demokrasiyi en mütekamil şekliyle tahakkuk ettirdiklerini sanmışlar ve bunda yanılmışlardır. Yanılmanın delili: Fransada, bu rejim uğrunda beş büyük ihtilal kopmuş ve bugün 5. Cumhuriyet tecrübesine girilmiştir. Türkiyemizde ise, otuz yedi sene gibi kısa denilebilecek bir zaman sonra, I. Cumhuriyet tecrübesi feci şekilde sona ermiş ve bugün II. Cumhuriyetin kurulmasına çalışılmaktadır.

Tekrar edeyim ki, Cumhuriyet ile hükümdarlık arasındaki fark, silindir şapka ve pırlantalı taç farkı değildir; bu fark ruh, terbiye ve zihniyet farkıdır. Cumhuriyet her cephesiyle bir ahlaki fazilet ve feragat rejimidir ve ancak fazilet ve feragat sahibi temiz insanların himmetleriyle yaşar. Bu insanları bulmak ve devlet başına geçirmek vatandaşlara düşen bir vazifedir. Vatandaşları, bu vazifeyi benimsemeyen memleketlerde, cumhuriyetler daima parlamak için bir kıvılcım bekleyen barut fıçısı halinde kalmaya mahkûmdur.

(Yeni Sabah; 18 Temmuz 1960)

İNGİLİZ TİPİ TEMSİLİ REJİMDEN REFERANDUMLU DEMOKRASİYE DÖNÜŞ

İngiliz tipi temsili rejimi biliyoruz. Kısaca hatırlatalım. Bu rejimde devletle hükûmet ve idare birbirinden ayrılır. Devlet başında ve İngiliz siyasî camiasının birlik remzi olmak üzere, siyasî bakımdan mesuliyetsiz, ırsî bir kral vardır. Kral hem devlet başkanı, hem de İngiliz Millî mabedi olan Agnlikan Kilisesi'nin de en yüksek ruhani reisidir.

Hükûmet ve idare başında ise, Mebuslar Meclisindeki Ekseriyet Grubunun İcra Komitesi şeklinde ve bu grubun başvekil adı alan liderinin başkanlığı altında bir Kabine yani Vekiller heyeti vardır. Kabinenin, daha doğrusu Başvekilin sevk ve idaresi altında, beş sene müddetle, Kanun koyma ve devlet işlerine karar verme salahiyeti, bütün genişliğiyle, İngiliz Parlâmentosuna aittir. Bu müddet içinde parlâmentonun kanun koyma ve karar verme salâhiyeti mutlaktır. Buna kimse müdahale edemez. Başka bir deyişle, İngilterede millî hakimiyet beş sene için tamamiyle parlâmentoya intikal eder. Hulasa İngiliz halkı, beş senede uykusundan uyanıp kılıcını kuşanan bir kahraman gibi, hakimiyetini seçimden seçime sandık başlarında gösterir. Vaktiyle bu vaziyeti gören J. J. Rousseau! "İngilizler, kendilerini hür ve hâkim sanırlar; halbuki parlâmento esareti altında yaşamaktadırlar" demiş, buna başka bir Fransız müellifi de, "böyle esarete can kurban" cevabını vermiş ve Rousseau'nun disiplin, itidal ve vakar ile esareti birbirine karıştırdığına işaret etmiştir.

*
* *

Modern Dünyaya örnek olan bu İngiliz rejimini, başta Fransızlar olmak üzere, diğer milletler hemen hemen aynen aldıkları halde; yalnız iki memleket en esaslı iki noktasında tadil ederek almıştır. İki memleketten biri Amerika Birleşik Devletleri, diğeri de İsviçredir.

Amerika Birleşik Devletleri İngiliz temsili rejimini iki can noktasında değiştirmiştir. Biri, Devlet Reisinin hukuki durumu, diğeri de parlâmento yani Millet Meclisinin kanun koyma salahiyetidir.

Amerikanın 1787 Anayasasını yapan ve bu kanuna dahice bir görüşle, bugüne kadar yüz seksen küsur sene yaşama kudreti sağlayan adamlar, devlet reisi bahsinde durup düşünmüşler ve İngiliz sistemini almamışlardır. Bugün İngilterede Devlet Reisi saltanat sürer, fakat hükûmet edemez. Amerikada ise Devlet Reisi hükûmet eder, fakat saltanat süremez. Şunu demek istiyorum:

İngiltere'de Kral, devlet başında hiçbir mesuliyeti olmayan, fakat çok muhteşem bir hayat süren bir şahsiyettir. Amerikada ise Cumhurreisi, Devlet başında hükûmet ve idarenin bütün mesuliyetini taşıyan fakat nisbeten mütevazı yaşayan bir adamdır.

Amerikan kurucularını bu değişikliğe sevk eden düşünce şudur: Demokratik bir idarede devlet reisine ihtiyaç ya vardır veya yoktur. Böyle bir şahsiyete lüzum varsa, vazife ve salâhiyetleri de olmak lâzımdır. Her vazife ve salâhiyet sahibi gibi, onun da mesuliyetleri olmalıdır. Aksi halde, sırf bir süs ve manken şeklinde bir devlet reisine lüzum yoktur. Bu mantıktan hareket eden Amerikan devlet kurucuları, Cumhurreisine hem çok ağır vazifeler vermiş, salâhiyetler tanımış, mesuliyetler de yüklemiştir. Bugün, Amerikan Cumhurreisi, bu muazzam devletin başında pek çok hükümdar ve diktatörleri imrendirecek bir taçsız hükümdar, dikte etmeyen bir diktatör durumundadır. Amerikanın iç ve dış siyasetini Başkan çevirir. Amerikan Bakanları, Başkanın yanında ve

emrinde birer hususi katip mevkiindedirler. Buna mukabil, İngilterede Kral, sade debdebeli bir saltanat şahsiyetidir. Bütün iktidar, parlâmentodaki ekseriyet grubunu hükûmet başında temsil eden Başvekildedir.

Amerikan kurucularının İngiliz tipinden ayrıldıkları ikinci ve daha orijinal nokta da şudur: Amerikada, hakimiyetin en yüksek ifadesi olan, kanun koyma hakkı, İngilterede olduğu gibi, parlâmentonun değil, halkındır. İzah edeyim: Amerika bugün elli eyalet devletinin kader birliği yapmasından hasıl olan birleşik bir devlettir. Birleşik Devletin Vaşington'da toplanan ve biri iki senede, diğeri dört senede bir değişen "Temsilciler Meclisi" ve "Senato" diye iki meclisten mürekkep bir parlâmentosu vardır. Bundan başka, her eyalet devletinin de kendi hudutları içinde hâkim olmak üzere, birer parlâmentosu vardır. Birleşik Devletin, bütün Amerikaya şamil olmak üzere bir Anayasası olduğu gibi, eyalet devletlerinin de, hükmü kendi hudutları içinde geçen, birer Anayasası vardır.

Amerikada gerek Birleşik Devletin ve gerek eyalet devletlerinin Anayasalarında değişiklik yapmak yahut Anayasayı bütün değiştirmek için, referandum mutlak surette şarttır. Hatta Birleşik Devlet Anayasasında sade bir değişiklik yapmak için bile bir "Kurucu Meclis" toplanması şarttır. Hatta değişiklik teklifinin evvelemirde referanduma konulup halkça kabul edilmesi ve bundan sonra, teklif dairesinde yapılan değişikliğin tekrar referanduma konularak halkın kabulüne arzedilmesi şarttır.

Diğer taraftan, eyalet devletleri parlâmentolarınca yapılan kanunların da, tıpkı anayasa gibi, halkın referandumuyla kabulü şarttır. Eyaletlerde halkın reyine ve kabulüyle karara bağlanmayan hiçbir kanun yürürlüğe giremez.

Demek ki Amerika'da halk hakimiyeti, İngiltere'de ve İngiliz tipi rejimlerde olduğu gibi, yalnız dört beş senede bir seçim sandıkları başında beliren bir iktidar değildir. Halkın

tabi olacağı kanuna bizzat rey verip onu kabullenmesi lâzımdır. Amerikalının pratik ve pragmatik zihniyeti, norminal bir halk hakimiyeti fikrini kabul etmemiştir. Amerikada, Anayasa başta gelmek üzere, Kanun tıpkı bir şirket mukavelesi gibidir. Bir şirket mukavelenamesi, onu kabul ve imza eden ortaklar arasında muteber olduğu gibi, Amerikada kanun da, vatanın ortakları demek olan vatandaşların muvafık reyi ve kabulü ile muteber olur. Binaenaleyh, o memlekette tepeden inme yıldırım kanunlar yoktur ve olamaz. Amerikan vatandaşların ekseriyetinin beyenmediği ve istemediği bir kanun o diyarda gün göremez. Birinci Dünya Harbini, Amerika hesabına zaferle bitiren meşhur Başkan Wilson Cenevre'de kurulan Milletler Cemiyetinin gerek fikir ve gerek teşkilât itibariyle baş mühendisi olmuştur. Dünya sulhünün temeli olacağını, ümit ettiği bu müessesenin dosyalarını koltuğuna alarak, bir müjdeci sevinciyle Amerikaya dönmüştür. umumî efkâra tercüman olan Amerikan Senatosu, bu teşebbüsü beğenmemiş ve dosyaları sahibine iade etmiştir. Wilson da bu muvaffakiyetsizliğinin kederiyle ölmüştür.

Amerikalı programisttir. Yani onun nazarında her hangi bir fikrin kıymeti, mücerret fikir olarak değil, hayata tatbikinde verdiği netice ile ölçülür. Netice iyi ve hayırlı ise, fikir iyidir, değilse, onu kim söylemiş olursa olsun, kıymeti yoktur. Bu felsefeden hareket eden Amerikan halkı, avlamaya yarayan büyük ve tantanalı lafların cazibesine sığınıp da iş ve icraat yapan devlet adamlarından hoşlanmaz. İşin ve icraatın pratik hayatta verdiği ve vereceği neticeye bakar.

*
* *

İsviçreye gelince, bu memleket, bu noktada daha radikal davranmıştır.

(Yeni Sabah; 20 Temmuz1960)

DİN HÜRRİYETİ VE LAİKLİK PRENSİBİ YENİ ANAYASADA NASIL İFADE EDİLMELİ?

Evvelce başlamış bulunduğum seri yazılarıma bir rıza açmaya mecbur olmuştum. Bugün parantezi kapayıp mevzuya dönmek kararında idim.

Fakat son haftalar içinde memleketin hemen her tarafından aldığım teveccüh mektupları arasından biri, beni çok esaslı bir nokta üzerinde ikaz etti. Ankara'dan gelen, Yenişehir damgalı ve "Bir okuyucu" imzalı mütevazı ifadeli bu mektupta bana şunlar söyleniyor:

"Bundan evvelki bir yazınızda "Lâiklik" yeni Anayasaya kelime olarak değil, mefhum ve tarif olarak girmelidir, demiştiniz. Bizler de bu fikirdeyiz. Yalnız bütün mesele, bunu en iyi ve tatmin edici bir şekilde ifadelendirmektedir. Sizden bunu bekliyoruz. Hem acele ediniz, zira anayasa Tasarısı Komisyondan çıktıktan sonra, düzeltmek belki güç olur. Zamanı iken, siz bu tarifi veriniz. Bizler de alakalı vatandaşlar sıfatıyla düşünelim..."

Doğru söze ne denir?...

*
* *

Düşündük, Yabancı Anayasaları yeniden gözden geçirdik. Bilhassa memleketimizin son devir tarihini dikkatle göz önünde tutarak bir formül hazırladık. Aşağıda sunuyoruz:

Önce şunu arz edelim ki, verdiğimiz formül kati değil, sırf bir müsveddedir. Üzerinde durulur, müzakere ve münakaşa edilir. Bazı noktalar çıkarılır, bazıları ilave edilebilir.

Şunu da arzedelim ki, bugün sunduğumuz formül sırf din hürriyeti ve lâikliğe dair umumî hükümler mahiyetindedir. Buna Devletin İslâm dini ve Diyanet İşleriyle olan münasebetlerine dair birkaç hüküm daha ilavesi lâzım gelecektir ki, bunları, hususi hükümler şeklinde, sonra vereceğiz.

Bugün sunduğumuz formülün mucip sebeplerini de vermiyoruz. Okuyucularımızın bu metin üzerindeki intiba ve mütalaalarını öğrenmek istiyoruz. Adresimize "Feneryolu-Eflatun sokağı-Kızıltoprak", mektupla gönderilecek mütalaa ve tenkitleri gözden geçirdikten sonra, formüle son şeklini vererek, Anayasa Komisyonuna sunacağız.(*)

(Yeni Sabah; 28 Temmuz 1960)

(*) Burada verilen umumî hükümler, müteakip yazıda, hususî hükümlerle bereber aynen tekrar edildiği için çıkarılmıştır. (Derleyenler)

DİN HÜRRİYETİ VE LÂİKLİK PRENSİBİ ÜZERİNDEN ANAYASAYA GİRMESİNİ UYGUN GÖRDÜĞÜMÜZ HÜKÜMLER

Evvelki günkü yazımızda, din hürriyeti ve lâikliğin Anayasaya mefhum olarak ne şekilde girmesi uygun olacağını düşünmüş ve bu hususta, umumî hükümler mahiyetinde, yani Türkiyemizde mevcut bütün din ve mezheplere şamil olmak üzere, bir müsvedde sunmuştuk.

Bugün, bu umumî hükümleri ikmal etmek ve memleketin bilhassa Müslüman ekseriyetinin ihtiyaç ve arzularını karşılamak üzere, hususi hükümleri de veriyor ve hepsini bir tablo halinde halk efkarına arzederek vatandaşların mütalaa ve tenkitlerini bekliyoruz. Bugün verdiğimiz madde ve fıkraların mucip sebeplerini gelecek yazıdan itibaren bildireceğiz.

Madde a – Devlet ve din, her biri kendi sahasına dahil olan işlerde muhtar ve müstakildir.

Madde b – Türkiye Cumhuriyetinde mevcut ve müesses bütün din ve mezhepler, müsavi olarak, kanunun himayesi altındadır. Umumî ahlâk ve adaba aykırı olmamak ve amme nizamını bozmamak şartıyla, herkes mensup olduğu din ve mezhebin nasları ve teamülleri gereğince, o din ve mezhepte yerleşmiş dil, usul ve erkan üzere ibadet etmekte; gerek tek başına, gerek topluca, o din ve mezhebin ayinlerini icra etmekte serbesttir.

Hiç kimse, herhangi bir dinî akide ve kanaatlerinde ve bunları açıklamasından dolayı rahatsız edilemez.

Madde c – Hiç kimse, her hangi bir din veya mezhebi benimsemeye, o din ve mezhebin emir ve icaplarını yerine getirmeye hiçbir veçhile zorlanamaz.

Çocukların, on altı yaşlarını bitirmelerine kadar, dinî terbiyelerini ana, babaları serbestçe tayin eder.

Madde d – Hiç kimse, her hangi bir din veya mezhebe mensup olduğundan veya hiçbir din ve mezhebe mensup olmadığından dolayı rahatsız edilemez.

Türkiye Cumhuriyetinde mevcut ve müesses din ve mezheplerden başka, yeniden her hangi bir şekilde din ve mezhep, tarikat, gizli ve teşekkül veya cemiyet kurulamaz.

İlga edilmiş olan tarikatlar yeniden tesis edilemeyeceği gibi, bunların ayinlerini icraya mahsus tekke ve zaviyeler de yeniden açılamaz.

Türkiye Cumhuriyetinde mevcut ve müesses din ve mezhep mensuplarının sırf dinî ihtiyaçlarını el birliğiyle karşılamak ve yardımlaşmak gayesiyle kuracakları cemiyetler, umumî surette cemiyetler, hakkındaki kanun hükümlerine tabidir.

Devlet, gerek çeşitli din ve mezhep mensupları ve gerek hiçbir din ve mezhebe mensup olmayanlar arasında çıkan ihtilafları kanun hükümleri dairesinde yatıştırmak için gereken tedbirleri alabilir.

Türkiye Cumhuriyetinde mevcut ve müesses din ve mezhepler mensuplarını, dinî duygularından dolayı sözle veya yazı yahut karikatür gibi ifade vasıtalarıyla incitecek hareketlerde bulunmak yasaktır.

Madde e – umumî ahlâk ve âdâba aykırı olmamak ve amme nizamını bozmamak şartıyla, herkes mensup olduğu

din veya mezhebin akide ve esaslarını, sözle veya yazıyla yaymakta ve okutmakta serbesttir.

Dinî neşriyat, umumî neşriyat dışında ayrı bir kanuna, mürakabe ve tahdide tabi tutulamaz.

Madde f – Her hangi bir din veya mezhebin akide ve esasları, herhangi bir partinin veya siyasî bir kanaatin lehinde veya aleyhinde, övme veya küçük düşürme şeklinde propaganda vasıtası yapılamaz.

Müslim veya gayri müslim diyanet makamları emrinde, maaşlı veya ücretli, dinî bir vazife görenler, bu vazifeleri devam ettiği müddet içinde, herhangi bir partiye veya siyasî bir teşekküle âzâ olamazlar.

Müslim veya gayri müslim diyanet makamları ve bu makamlar emrinde vazife görenler, temsil ettikleri din veya mezhebin mensuplarını vergi, hibe ve teberru, vakıf, zekat ve sadaka gibi adlar altında bir para ödemeye, ayni veya nakdi bir yardımda bulunmaya mecbur tutamazlar.

Madde g – Türkiye Cumhuriyetinde, İslâm dinine ait işler "Diyanet İşleri Reisliği"ne bağlıdır.

Türkiye Diyanet İşleri Reisliği, beş senelik bir gelişme devresi sonunda, ilmî, dinî ve idarî hususlarda muhtariyeti haizdir.

Gelişme devresi içinde, Diyanet İşleri Reisliği, Başvekalete bağlı olarak idare edilir.

Madde h – Türkiye Cumhuriyetinde, Müslümanlık çevresine dahil müesses mezhep mensuplarının mezhebi ihtiyaçlarını karşılamak üzere, Diyanet İşleri Reisliğine bağlı "Mezhepler Müdürlüğü" kurulur.

Madde i – Türkiye Cumhuriyetinde, mevcut dinî vakıflarla, bundan sonra yapılacak dinî vakıf mahiyetindeki tesisler, bütün gelir ve giderleriyle, tarla, arsa, bina ve akar kabi-

linden menkul ve gayrimenkulleriyle Diyanet İşleri Reisliğine bağlıdır.

Madde j – Dinî öğretim okul ve enstitüleri, Diyanet İşleri Reisliğine bağlıdır.

Dinî öğretim, okul ve enstitülerinin esas ve iç nizamnameleri, ders programları ve idari teşkilâtı, devletin murakabesi altında, diyanet işleri reisliğince tanzim olunur.

Bu okul ve enstitülerin öğretim ve disiplin faaliyetleri, devletin umumîyetle özel okul ve enstitüler üzerindeki murakabesine tabidir.

Diyanet işleri reisliği, dinî okul ve enstitülerin gelişmesini temin için, lüzumlu gördüğü tedbirleri alabilir.

Madde k – Diyanet İşleri Reisliği, gerek teşkilâtının yeniden kuruluş masraflarını ve gerek dinî öğretim okul ve enstitülerinin gelişme ihtiyaçlarını karşılamak üzere, Diyanet İşleri Reisliğince yapılacak gerekçeli teklife göre, umumî bütçeden yeteri kadar yardım tahsisatı ayrılır.

Madde l – Diyanet İşleri kadrosu ve teşkilâtı, yukardaki esaslar dairesinde, mahsus bir kanun ile tanzim olunur.

(Yeni Sabah; 31. 7. 1960).

4. BÖLÜM

MUHTELİF MAKALELER

ZARURİ BİR CEVAP

– 1 –

Aziz okuyucum, bu sütunlardaki seri yazılarımı birden bire keserek, bugün size hiç beklemediğiniz bir mevzu karşısında bıraktığımdan dolayı özür dilerim.

Bugün, sizi memleketimizin münevver geçinen bazı çevrelerinin, içine düştüğü ahlâk uçurumunun derinliğini göstererek, kendimle birlikte sizi de üzeceğim. Bundan dolayı da özür dilerim.

Ben, öteden beri şuna inanmış bulunuyorum: Korkunç bir ahlâk buhranı içindeyiz. Türkiyemizin seneler boyu ardı arkası kesilmeyen buhranları, bence hakikatte ne iktisadidir, ne mali, ne de siyasîdir; fakat her gün biraz daha derinleşen ahlâk buhranıdır...

Genç ve yaşlı bir çoklarımız bu yarayı görüyor, fakat hiçbir şey yapamadan sadece seyirci kalıyoruz. Yarayı asıl görmeleri lâzım gelen devlet adamlarımız görmüyor, yahut görmek istemiyorlar...

Onlar, maddeci bir görüşle, memleketi iktisadi bakımdan kalkındırır, mali durumu düzeltirlerse, mesut bir vatan göreceklerini zannediyorlar.

Buna, tamamıyla yanlıştır diyemem. Zira aşikar ki, insan evvela madde, sonra can ve şuurdur. Yalnız bu görüş, eksik ve hatalıdır. Kanaatim şudur ki, memleketi baştan başa mamureye çevirdiğimizi, nüfusun % 100'ünü varlıkla bezettiği-

mizi farz etsek, ahlâk düşüklüğü devam ettikçe, Türkiye, buhrandan kurtulamaz.

Dikkat edenler için ispata hacet yoktur ki, sırf madde ve maddî varlık, insanları mesut etmiyor. Bunun aksi doğru olamaz: Nice varlık sahibi insan görürsünüz ki, sırf içinin boşluğu huzurunu kaçırmakta ve daha büyük varlık arkasında kendisini telef etmektedir. Ve ahlâk, maddeye bağlı olarak kemal bulmuyor. ahlâkın kaynağı, iktisadi varlık değildir. Bilakis, ahlâk düşüklüğü, bilhassa münevver zümrede, bütün içtimaî buhranların anasıdır. Bir memlekette yalancılık, sahtekarlık, dolandırıcılık, mükafat aldıkça, yani ahlâksızlık devam ettikçe, iktisadî, ilmî, fikrî, hulâsa medeni ilerlemeye imkân yoktur.

Fakat, ahlâk buhranını da doğuran asıl bir büyük ana var: Maneviyat buhranı...

Bir memlekette, manevi hakikatler, manevi kıymetler, madde üstü inançlar ve yüksek idealler ayaklar altında kaldıkça, o memlekette ahlâk temizliği ummak abestir. Öteden beri, inandığım bu hakikati, son karşılaştığım bir hadise, bir kat daha pekiştirdi. Anlatayım:

Gün, 14 Temmuz Perşembe. Bir telefon:

– Ben, Akis Dergisi İstanbul Muhabiri Firuz.

– Buyurun, efendim.

– Dergimizin bir anketi var. Sizden, buna cevap rica ediyoruz...

– Neler soracaksınız, efendim? Müsaade ediniz de kalem kağıt alayım...

1) Türkiyenin nasıl bir rejim ile idare edilmesine taraftarsınız?

2) Türkiyede demokrasinin zararlı olduğuna kani misiniz?

3) Anayasaya, Devletin dini İslâmdır gibi, bir hükmün konulmasına taraftar mısınız?

– İyi ama, bunlar telefonla, hemen cevaplandırılabilecek sualler değildir. Siz, müsaade ediniz, ben düşüneyim, cevaplarımı size yazılı olarak vereyim. Beni, iki gün sonra lütfen arayınız...

Bu konuşmaya kulak misafiri olan refikam atıldı. Kadınlığa mahsus pratik zekası ve realist sezişiyle:

– Efendi, sen bu Akis Dergisi muhitinin adamı değilsin. Vazgeç, hiç cevap verme, dedi.

– Hanım, kanaatimce, kendisinden bir şey sorulan hoca, tıpkı hasta başına çağrılan doktor gibidir. Soran kim olursa olsun, sorulanı biliyorsa cevaplandırmaya ahlaken borçludur, dedim...

Fakat, sonunda anlaşıldı ki, hanım haklı, ben gafilmişim.

Çünkü, hiç düşünmemiştim ki, hastayım diye başucuna çağırdığı doktoru, gırtlağına basıp soymaya kalkışan haydut ruhlu insanlar da var...

Kağıt, kitap dolu masamın başına geçtim. Sorulan suallerin cevaplarını hazırlıyor, yazıyordum. Hanım, gelip gittikçe söyleniyor. "Zavallı saf, temiz adam. Bu sıcakta canına yazık değil mi, değer mi Akis Dergisine bu emek?" diyordu.

Ben ise, işi ciddiye almış, hanımın beni anlamak istemediğine sinirleniyordum.

"Eyvah! Bu bâzicede bizler yine yandık!"

Ve yalancılar elinde gafletimizin kurbanı olduk.

*
* *

Gün, 17 Temmuz Pazar, öğle sonrası...

İki muhterem misafirimle kütüphanemde oturuyoruz. Biri, elli senelik kalem ve hizmet sahibi Eşref Edip Fergan; öbürü de Beyoğlu Noterlerinden eski bir arkadaşım.

Kapı vuruldu. Muhabir geldi, dediler. Misafirlerden özür dileyerek, kendilerini başka bir yere aldım ve Akis muhabirini kabul ettim.

Göğsü fotoğraflı, uzun boylu gürbüz bir delikanlı. Karşı karşıya oturduk ve şöylece konuşmaya başladık:

– Yerimiz pek uzakta. Yoruldunuz, zahmet ettiniz.

– Zahmetin sözü mü olur, efendim. Hem siz benim yabancım değilsiniz. Hürmetkar bir talebenizim. Hukukun üçüncü sınıfından ayrıldım.

– Pek de sonlara gelmişsiniz, yazık olmuş.

– Aile durumum öyle icap etti.

– Beis yok, efendim. Mesleklerin hepsi muhteremdir. Elverir ki, insan tuttuğu mesleğin hakkıyla adamı olsun.

– Efendim, gün kararmadan bir iki resim çekelim. (Resimler çekildi, tekrar oturduk.)

– Ben, size cevaplarımı yazılı olarak hazırladım. Lütfen okursanız dinlerim. (Okudu).

– Çok güzel olmuş. Esasen sizden böyle olgun ve özlü cevaplar beklerdik. Müsaade ederseniz, gideyim, dedi, ayrıldık.

*
* *

Gün 20 Temmuz Çarşamba. Bir telefon:

– Efendim, size bugünkü Akis'de pek çirkin hücumlar var. Biz burada arkadaşlarla okuduk. Çok üzüldük. Belki görmezsiniz, haber verelim, dedik.

Hemen bir Akis aldırdım.

Evet, çok çirkin. Sütunlar dolusu yalan. İftira ve tezvir.[1] Meğer benim tersine vefakar talebem kendimin bile olmayan "iki katlı tuğladan evi..." bana çok görecek kadar yalnız ahlâk değil, hem de mantık buhranı içindeymiş.

Düşündüm. Cevap vermeli miyim? Vermeliyim, dedim.

Cevabım bu yazıya sığmaz. Bunu gelecek yazıya bıraktım...

(Yeni Sabah; 22 Temmuz 1960)

1- tezvir: *söze yalan karıştırma*

– 2 –

Akis yazarları diyorlar ki (sahife 5. son fıkra):

"Muhabirlerimiz ne yapıp edip 'isminin başında saygı uyandıran Ord. Prof. sıfatını taşıyan' fakat kendisinin saygı değer tarafı olmayan Ali Fuat Başgil ile görüşmüşler, onu faka bastırıp konuşturmaya muvaffak olmuşlardır."

Yani övünülecek bir ahlâk örneği vermişlerdir.

"Şecaat arzederken merdi kıpti sirkatin söyler."

Hem en büyük muvaffakiyet: Sanki Başgil, şimdiye kadar konuşan adam değilmiş. Velinimetlerinin ikbal ve iktidar devrinde konuşmamış, hüküm süren diktatörlüğü acı tenkitlerden geçirmemiş ve bu tenkitleri birer broşür halinde neşretmemiştir. Sanki Başgil, sakıtların idaresi altında ve Üniversiteden, kimsenin konuşmadığı bir sırada, yani 1955'de, İzmir Yüksek İktisad ve Ticaret Mektebinde verdiği konferansta "yarınımdan emin değilim" diye bağırmamış. Aynı sene Üniversite salonunda en şiddetli tenkitleri yapmamış ve bunları "Vatandaş hak ve hürriyetlerinin korunması meselesi ve anayasamızın eksikleri" başlığı altında bir broşür halinde neşretmemiş. Başgil, yine kimsenin ses çıkarmadığı 1959 Aralık ayında "Dünya" gazetesinde yazdığı makalelerle, istimlak mevzuunu ele alarak, bu yoldaki haksızlıkları olanca fecaatiyle ortaya koymamıştı. Aleme duyurduğu sesini, sizlere duyurmak için, Başgil şömendüfer düdüğü mü olmalıydı?

"Bilinen temayülleri, tutumu, ilim adamlarının nazarındaki mevkii bakımından, kurulan ilim komisyonlarından hiç birinde yer bulamayan" Başgile gelince, bu doğrudur. Fakat sizin ilim adamları dediklerinizi, bazıları talebem, bazıları da asistanlığından beri yanımda yetişmiş bu kıymetli arkadaşları ben iyi tanırım. Onlar da beni tanırlar. Aralarına girmek için yer aramadım ki, bulamamış olayım. Hem bana, gönlümde yer tutup yaşadığım halkımızın verdiği şerefli mevki yeter. Siz, belki de bunu kıskanıyorsunuz. Fakat size haber vereyim ki bu mevki kıskançlıkla değil, layık olmakla elde edilir. Üç beş kişinin gözüne girmek kolaydır. Güç olan halkın göz bebeği olmaktır.

Bakalım, Başgil Akis muhabirine neler demiş. Neler demiş değil, kendi el yazısıyla sorduklarına ne cevap vermiş. Yaprakları çevirelim. Sahife 9'da, Garpcılık-Memleketçilik başlığı altındaki sütunlara gelelim. Başgil'in Garpçı diye tarif ettikleri, diyorsunuz "27 Mayıs hareketini hazırlayanlar ve yapanlardı. Bunlar zararlı unsurlardı." Haşa, ben böyle bir küstahlıkta bulunmadım. Bununla, siz kendi düşüncenizi ortaya koyuyorsunuz. Ben Garpçi tabiri altında, "Münkirler, maddeci politikacılar, menfaatçı ve fırsatçılar, boşvericiler'i" kastettiğimi açıkça söyledim. Ben 27 Mayıs inkilabının kahramanlarını birer Müslüman Türk biliyorum. Siz, onların Allahsız olduklarını nereden biliyorsunuz? Ben, onların bir maddeci politikacı olmadıklarına başardıkları iş ve eserleri görerek inanıyorum. Aksini, siz nereden istidlal ediyorsunuz? Ben, onların asla menfaatçi ve fırsatçı olmadıklarına kaniim, boşverici olmadıkları gösterdikleri büyük başarı ve cesaretleriyle sabittir. Siz, bunun aksine hangi bir delile dayanarak inanıyorsunuz? Hulâsa, ben onların hem memleketçi, hem de Garpçı insanlar olduğuna inanıyorum. Demek ki, Garpçilikle memleketçilik arasında, kara ile beyaz arasında-

ki gibi, bir tezat, yoktur. Bir insan, hem memleketçi, hem de Garpçi olabilir. O halde, diyeceksiniz, bu ayırmanın manası ve faydası nedir? Buna aynı gazetede ikinci bir yazımda cevap vermiş bulunuyorum. Ya okumadınız, yahut dikkat etmediniz. Hatırlatayım:

Benim tasnifimde, Garpçiyle memleketçi garbin cevherinde değil, curufunda yani redaet[1] ve levsiyyâtında[2] ayrılır.

Garpte; tıpkı gül gibi, iki şey var. Biri esans, öbürü küspe. Gülün esansının litresi, bugün zannederim on bin liradır. Küspesi ise, kaldırılır gübre diye bahçeye atılır. Her memleketçi garbin esasını severek alır. Fakat küspesini Garbin levsiyat yerlerinde bırakır. Garp medeniyetinin ilim, sanat, metot, teknik, yüksek ahlâk şuuru, karakter terbiyesi, manevî temizlikten ibaret olan esansını bir müminin, bir idealist muhafazakârın ve bir milliyetçinin sevmemesine ve benimsememesine imkân yoktur. Güneşten kaçmak ölüme gitmektir. İnsan, sevki tabiisiyle, ölümden kaçar. Güneşe koşar.

Fakat, bunun aksine, bu müminin bir idealist muhafazakarın, hulâsa bir memleketçinin Garptaki curufu yani münkirliği, maddeciliği, menfaatçiliği (existantialism)i yani boşvericiliği sevmesine ve benimsemesine imkân yoktur. Tekrar edeyim ki, Garpta bu curuf da vardır, hatta daha neler.

Garpçilikle memleketçiliğin çarpıştığı noktayı gösterebildim sanıyorum. İşte, biz, diyorum. Garbin esansını alacak yerde, curufuna sarıldık ve bunları Garp Medeniyetidir diye zorla, tahkir ve tehdit ile memleket halkına sevdirmek ve benimsetmek istedik. Onun için Garbi alamadık...

1- redaet: *kötülük, bayağılık*

2- levsiyyât: *kirli ve pis şeyler*

Halbuki, mesela Japonlar ve Finler, aksini yaptılar ve bu sayede hem millî bünyelerini korudular, hem de terakki ve medeniyette en ileri memleketlerin seviyesine çıktılar. Japonlar, tanzimatlarını bizden çok sonra yaptıkları halde, otuz sene gibi, kısa bir zamanda, bugünkü Japonya oldular. Finlerinki de daha az ibret verici değildir.

Biz zavallı Türkler, daha evvelini bırakalım, son otuz yedi seneden beri birbirimizi yemekten, birbirimize hakaret ve küfretmekten başka ne yaptık?

"Sen susacak, ben konuşacağım. Yalnız benim fikrim ve görüşüm doğrudur. Buna, hayır diyenleri asacağım." Biz hep bu iddia ve tehdit altında yaşamadık mı? Bizde hangi devirde serbest münakaşa kabul edilmiştir?

Netice ne oldu? Yüksek ilim, fikir, sanat, felsefe ve yüksek ahlâk şuurundan mahrum ve memleket, üstelik yanan canlar, kahrolan vicdanlar. Daha acısı, biz fikre ve kanaate bu tahakküm yolunu, Garp medeniyetinin en kıymetli cevheri olan Demokrasi ve hürriyet adına tuttuk. Zavallı hürriyet!.. Vaktiyle Rousseau'nun devrinde, Cenevre hapishanelerinde mahkûmların bel kemerleri tokasında da acı bir alay ifadesi olarak "Hürriyet" yazılı idi.

Bu fikirler, kendi hayalimin mahsulü değil, tamamiyle realitelerin ifadesidir.

Her hangi bir sahada, yarının ilim tarihine intikal edecek bana kaç eser gösterebilirsiniz?

Ben, kendi saham olan hukuk, siyasî ve idarî ilimler sahasında, birkaç değil, bir tek eser yoktur, diyorum. Siz vardır, derseniz, gösteriniz.

Ben de biliyorum, her sene binlerce eser intişar etmektedir. Fakat ben size, kopya sanatından bahsetmiyorum; insanlığın ilmine, sanat ve felsefe tekniğine bir zerre ilave et-

miş, insanlığın müşterek bilgi ve sanat hazinesine bir hisse katmış eser soruyorum.

Kendim de dahil olduğum halde, birer karış kalınlıktaki eserler ile övünenlerimizin yaptığı Garp müelliflerinden çalınmış, ustalıklı birer kopyadan başka bir şey midir? Bunlar mı yarının ilim tarihinde yer tutacak eserlerimiz. Hakikatler olduğu gibi söylenince pek acı geliyor değil mi?

Yüksek şahsiyetlerin gölgesine sığınıp da tafra atmak ve herkesi susturmak kolaydır. Güç olan, sorduğum suallere cevap vermektir. Siz neye yapmadınız diyeceksiniz. Bunu sormakta haklısınız. Fakat müsaade ediniz de cevabını gelecek yazıda vereyim.

(Yeni Sabah; 23 Temmuz 1960)

– 3 –

Evet, ben neye yapamadım?...

Kendimden bahsetmek ve ben, ben diye konuşmak mizacıma ve terbiyeme uymayan bir tarzdır. Fakat, Akis Dergisi yalancılarının ipliğini pazara çıkarmak için, buna mecburum.

"Zaruretler, memnun olan şeyleri mubah kılar."

Tabirin Garpli manasiyle neye bir ilim adamı olamadım? Halbuki, tahsilim ve fikrî hazırlığım itibariyle olabilirdim... Çünkü ben, memleketimin ilmini, mensup olduğum büyük milletimin tarihini, eski ve yeni hukukçunun, bugün eskimiş telakki olunan felsefe ve diniyatını en az, her münevver Müslüman-Türk kadar öğrenmiştim.

Sonra ben, Avrupa'da bakaloryası[1], lisansı ve doktorasiyle yalnız hukuk değil, hem de Sorbon'da geniş bir Garp felsefesi, sosyolojisi, tarihi tahsil etmiş, Paris Siyasî İlimler Akademisinde, siyasî ve idarî ilimler okumuş, hulasa zengin bir Garp kültürü ile bezenmiştim.

Akis Dergisi yalancılarının dediği gibi ben Paris'te cami imamlığı yapmadım. On seneye yakın bir talebelik hayatımda, lise tahsilimi ikmalden sonra, iki fakülte, bir doktora ve bir yüksek mektep bitirdim. Ayrıca da Lahey Devletler Hukuku Akademisinden diploma aldım.

1- bakalorya: *olgunluk imtihanı ve diplomması*

Avrupadaki senelerimi tükenmez ve tavsamaz bir aşk içinde, çalışma ile geçirdim. Buna, Maarif Vekaletindeki resmi sicillerimden başka, biraz sonra adlarını vereceğim tahsil arkadaşlarım da şahittir.

Cami imamlığına ehliyetim olup da yapabilseydim. Akis Dergicileri şüphe etmesinler ki, bu çok şerefli hizmetimle de öğünürdüm.

Kaldı ki, Paris Camii gibi medeniyet dünyasının merkezindeki büyük bir İslâm mabedinde, vazifeli Arap din alimleri yanında, o zamanki yaşım, başımla, bir "Ebcet" talebesi bile olamazdım. Ancak tahsisatını Maarif Vekaletinden alan bir hükûmet talabesi olurdum. Hakikatte de hükûmet talebesi olarak okudum. Ve, iki defa, o zamanki Maarif Vekaleti tarafından, Avrupadaki en çalışkan ve başarılı hükûmet talebesine mahsus olarak verilen nakdi mükafat ile taltif edildim.

Öğünürüm ki, gençlik hatıramda en derin iz bırakan bu mükafatı, ilk defa ben aldım.

Paristeki talebe arkadaşlarımın hepsi, benim tahsil hayatımı ve muvaffakiyette kendilerine örnek olduğumu bilir, takdir ederler. Akis Dergicilerinin cami imamlığı isnadının ne kadar iğrenç bir yalan olduğunu da bilirler, isterseniz size onlardan bugün sağ kalan, tanınmış bir kaçının adını vereyim; Devlet Şurası Baş Kanun Sözcüsü Kemal Galip Balkar, Alaettin Tiritoğlu, Büyük elçilerimizden Feridun Cemal Erkin, Nurettin Pınar, Nedim Veysel İlkin, Celal Karasapan, Kıymetli muharrirlerimizden Celalettin Ezine, eski Ankara Mebusu Ziya Yörük, Maarif Vekâleti Teftiş Heyeti Reisi Osman Horasanlı, Ankara Üniversitesi Rektörü Suut Kemal Yetkin, Güzel Sanatlar Akadamesi eski Müdürü Burhan Toprak.

Asıl, size benim gerek Fransa'da ve biraz bulunduğum Almanya'daki bütün talebelik hayatımı, resmen vazifeli olmak bakımından en iyi bilen bir şahsiyeti haber vereyim. Bu şahsiyet, o zaman Avrupa'daki Türk Talebe Müfettişi olan ve halen Büyükderede oturan Ord. Prof. Zeki Mesut Alsan'dır.

Bu saydıklarımın bazısı Paris Hukuk Fakültesinden, bazısı Edebiyat Fakültesinden bazısı da Siyasî İlimler Mektebinden yakın arkadaşlarımdır.

Akis Dergisi yalancılarına karşı, öğünerek şunu da söyleyeyim ki, Tanzimattan beri, hususiyle Cumhuriyet devrinde, Avrupa'ya ve bilhassa Paris'e binlerce Türk talebe gitmiş veya hükûmetçe gönderilmiştir. Bu talebeler arasından, Sorbon'dan ilk mezuniyet diploması alan Türküm. (Lisans diplomam tarihi 1929 dur.)

Derin tebrik ve takdirlerimle söylerim ki, muhterem Nurettin Topçu da –benim bildiğime göre– Fransa'da ilk Felsefe Doktoru olan Türktür.

*
* *

Bütün bunları kaydettikten sonra, Akis Dergisi yalancılarına söylediklerimin doğru olup olmadığını öğrenebilmeleri için iki yol göstereceğim:

1) Türk Vatandaşlığı Kanununa göre, bir Türkün yabancı bir devlet hizmetine girmesi yasaktır. Ancak, hükûmetten müsaade alırsa girebilir.

Benim, Fransa'nın resmi bir müessesesi olan Paris Camii'nde bir hizmet görebilmem için, Türk Hükümetinden müsaade istemiş ve almış olmam lâzımdır. Paris camii 1926 da

bitmiş ve umuma açılmış olduğuna göre, Hariciye Vekaletinden tahkik etsinler, böyle bir muamele geçmiş midir?

2) Bir yabancının Fransa'da, tahsisatını devlet bütçesinden alan bir müessesede hizmet görmesi yasaktır. Ancak, Fransız Hükümeti müsaadesiyle görebilir. Paris Camii tahsisatını, devlet bütçesinden alan bir müessese olduğuna göre, benim orada bir vazife alabilmem için, Fransız Hükümetinden müsaade istihsal etmiş olmam ve bu müsaadenin Paris Yabancılar Bürosunda bir kaydı bulunmak lâzımdır. Bunu da tahkik etsin veya ettirsinler.

Bu yolları da gösterdikten sonra, Akis dergisi yalancılarına diyorum ki: Mensup olduğunuz politikacılar zümresinin öteden beri istediği ispat hakkını ben size veriyorum. İsnadlarınızı bu yollardan biriyle, yahut yukarıda adlarını verdiğim adresleri malum olan şahsiyetlerden birinin şehadetiyle ispat ettiğiniz takdirde, ben bu sütunlarda sizden af dileyeceğim ve kendimin yalancı olduğunu ilan edeceğim.

İspat edemezseniz, siz çok hafif ve çok mütecaviz insanlarsınız...

*
* *

Aziz okuyucum, sizden özür dilerim. Mevzuumu bir tarafa bırakarak, sırf şahsıma ait bir mesele ile sizi yordum. Kendime, kendim bile yakıştıramadığım şekilde konuştum. Kalemimi ilk defa terbiyeme yaraşmaz bir tarzda kullandım. Beni affediniz. Buna mecbur oldum. Çünkü, çok haksız bir hücuma uğradım..

Gerçi affetmek, büyük bir fazilettir. Fakat adalet de daha az büyük bir fazilet değildir.

İsa Peygamberi düşmanları çarmıha gerdikleri zaman, çektiği o dayanılmaz ıstırap içinde: "Allahım, sen onları affet, çünkü cahildirler." demişti. Buna, ahlâk ilminde, ihsan ve atifet denir ki, insanlığın en yüksek derecesidir. Fakat, buna her faninin erişmesi mümkün değildir.

Benim gibi aciz fanilerin yapabileceği yalnız adalettir. Adalet ise; göze göz, dişe diş, iyiliğe iyilik, kötülüğe kötülüktür. Bunun içindir ki, şanı büyük Allah, insanlara yalnız ihsan ve atıfet değil, hem de adalet emretmiştir. Ve onları bu iki fazilet arasında, kudretlerine göre muhayyer bırakmıştır. Ben, bu sütunlarda, yalnız adalet yapabildim.

Meselemize gelelim. Bütün bu hazırlıklara rağmen ben ve emsalim, neden Garplı anlamıyla ilim adamı olamadık? Bunun için, ne gibi eksiklerimiz vardı? İş karıştı ve adeta bir muamma şeklini aldı değil mi? Bu muammayı gelecek yazıda çözmeye çalışalım.

(Yeni Sabah; 25 Temmuz 1960)

– 4 –

Türkiyemizin son devrinde ilim adamı ve yüksek tefekkür şahsiyeti niçin yetişmedi?

Yetişmesi için, neyimiz eksikti? Zekamız mı? Fikrî hazırlığımız mı? Çalışmamız mı?

Hayır, hiç biri eksik değil. Son devirde, Türkiyemiz Garp ile çok sıkı bir kültür münasebeti kurmuştur. Muhtelif Avrupa merkezlerine yüzlerce Türk genci gitmiş ve bunların bir çoğu kıymet kazanarak dönmüştür. Fakat, bu kıymetlerin ekserisi burada susuz kalmış gül gibi solmuştur.

Niçin? Burada eksik ne idi?...

Üç kelime ile: Hava, iklim, muhit...

Herkes bilir ki; ilim kudret helvası gibi gökten inmez. Alim ot gibi yerden bitmez. Alim yetişmek için, manevi bir hava, iklim ve muhit ister. Herkesin bilmesi lâzımdır ki, emniyet, hürriyet ve adalet olmayan bir yerde, ilmin istediği hava, iklim ve muhit yoktur. Bunların yok olduğu yerde ise, hizmet, feragat ve hasbilik yoktur. Bunlarsız da ilim hayatı doğmaz ve alim yetişmez.

İnsaf ile düşünürsek, biz bu topraklarda emniyet, hürriyet ve adalet nimetlerimizi devamlı bir surette tatmak bahtiyarlığından mahrum yaşadık. Emniyet ve hürriyet güneşi, bu vatana hiç doğmadı değil; fakat doğmasıyla batması bir oldu. Ve hemen ortalığı kara bulutlar bürüdü. Memleket bir korku havası içinde boğuldu. Kanaatleri uğruna adamlar asıldı. Düşüncelerini açıkça söylediklerinden dolayı Ordinaryüs

Profesörler, kürsülerinden kovuldu. Kimi selameti sürgünde buldu, kimi senelerce hapiste yaşadı.

Bu şartlar altında ve bu hava ve iklim içinde, sen neye ilim adamı olamadın diye sormak, fırtınaya tutulmuş, altı üstüne gelen bir geminin yolcusuna, neye öğürüyorsun diye sormak kadar abestir.

Tekrar ediyorum; hürriyet ve adalet bir tarafa, insan için en elementer bir yaşama şartı olan emniyetin hüküm sürmediği bir yerde, yalnız ilim sahasında değil, hiçbir sahada hayırlı hizmet olamaz.

Hizmet, olmayan yerde ise, terakki ve medeniyet olamaz. Şuna dikkat çekmek isterim ki, Garpli manasiyle emniyet hapishanelerde gardiyan muhafazası altında yaşayan mahkûmların emniyeti değildir. Haklarına, hürriyet ve kanaatlerine hiçbir veçhile dokunulmayacağı güveninden doğan devamlı bir iç huzurudur. Tepeden inme kanunlarla idare edilen memleketler, bu huzurdan ebediyen mahrumdur. Sorarım, bizde sayısı yedi bini geçen kanunların hangisi tepeden inme, yıldırım kanun değildir? Bu hava ve iklim içinde emniyet aramak, çölde bir gölge aramak kadar boştur.

*
* *

Herkes ve her meslek sahibi için, emniyet ve huzur ihtiyacı, ekmeğe ve suya olan ihtiyaç kadar hayatidir. Fakat fikir adamı için havaya olan ihtiyaç kadar gereklidir. İnsan, ekmeksiz ve susuz, kısa da olsa, bir zaman yaşayabilir. Fakat, havasız, bunu da yaşayamaz?

Bizde, azgın bir zümrenin tahakkümü altında, fikir adamının hayatı, en huzursuz ve emniyetsiz bir hayat olmuştur. Bir ilim adamının, mesleki emniyeti, vücuda getirdiği eserin

devam edeceğine ve gelecek nesillerin, ondan faydalanacağına inanmasından doğar. Kapanıp, göz nuru dökerek, vücuda getirdiği eserinin, kısa bir zaman sonra, bakkallarda kese kağıdı olacağını bilen bir münevverin, ilim adamı olmasına imkân yoktur. Onun içindir ki, bizde fikir adamları günü gününe çalışmaya, bilgilerinin meyvesini hayatları içinde toplamaya koyulmuşlardır.

Halbuki, ilmî ve ciddi bir eser sırf onun üzerinde durmak şartiyle, beş on sene sabırlı ve feragatli bir çalışma ile vücuda gelir. Garpte ilim ve medeniyet, bu türlü çalışmanın mahsulü olmuştur.

Fakat, Garplı bir ömür verip vücuda getirdiği eserinin kısa bir zamanda anlaşılmaz bir "Charabia" olacağından endişe etmez. Eserinin, dilinin bir emirle veya bir zümre tahakkümü ile alt üst edileceğini, aklına bile getirmez. Bilindiği gibi Fransızca; Latince, Grekçe kelimelerle eski Frank kelime elemanlarından mürekkep bir lisandır.

Fakat, hiçbir Fransızın, yabancıdır diye, bu kelimeleri atmak ve yerlerine kelime uydurmak, hayalinden bile geçmez. Ya şu muazzam Anglo-Amerikan dünyasına ne dersiniz? İngilizce; bir yarısı Fransız, öbür yarısı Alman kelimelerinden teşekkül etmiştir. Fakat, Anglo-Amerikan milleti içinden hiç kimsenin ve hiçbir zümrenin çıkıp da, bunlar yabancıdır diye Fransız ve Alman kelime elemanlarını dillerinden atmak, aklından geçmiyor. Çünkü, bu milletler, biliyorlar ki, bütün lisanlar, tarihen mürekkep elemanlı olarak teşekkül etmiştir. Ve bugün, İngilizce, Fransızca gibi dünyanın en zengin dilleri, muhtelif elemanlı mürekkep dillerdir.

Bize gelince; senelerden beri, ardı arkası gelmeyen diktoriyal idareler, tutturdular: Hayır sen, en az bin senelik bir tarih içinde, aheste beste teşekkül etmiş, her devirde biraz daha teşekkül ederek bugünkü güzelliğini, ahengini ve em-

salsiz zevkini bulmuş olan millî dilini bırakacak ve benim beğendiğim dil ile konuşacak ve yazacaksın, dediler.

Niçin? Çünkü, senin bin senelik dediğin dil, saltanat devrinin dilidir.

Tarihe karışan saltanatla beraber dilinin de tarih olması, Arapça, Frasça kelime elamanlarının geldikleri yerlere gitmesi lâzımdır...

Fakat, saltanat, sırf siyasî bir kadrodur, dil ise içtimaî ve millî bir müessesedir. Saltanat yıkılır, yerine Cumhuriyet gelir, bununla millî bünye değişmediği gibi, millî dilin de değişmemesi lâzım gelmez mi? Birbirinden ayrı olan bu iki şeyi, hangi mantıkla biribirine bağlıyorsunuz?

Netice ne oldu? Evvela, yıkılan dil ile birlikte ilim ve fikir hayatı da yıkıldı. En az yüz seneden önce, bu memlekette ilmin ve ilmî tefekkürün dirilmesine imkân yoktur. Çünkü, ilmin yarısı fikir, yarısı da lisandır. Fransızların dediği gibi, "Mükemmel bir ilim, mükemmel bir lisandır."

Netice, bundan ibaret de değildir: Bugün Türkiye halkı ikiye bölünmüş durumdadır. Bir tarafta millî dilciler, öbür tarafta uydurmacılar. Birbirini anlamayan, hatta biribirine düşman gibi bakan iki zümre.

Gençler, Üniversitede hocalarının, hocalar gençlerin, evde ana babaları çocuklarının dilini anlamaz oldular.

Bu keşmekeş içinde, bu memlekette ilim adamı yetişmemesine değil, yetişmesine hayret edilir. İlmin ifade vasıtası, lisandır. Türkiyede, bugün kararını bulmuş bir lisan var mıdır ki, ilim olsun?

Ruhun şad olsun Şinasi:

"Bed-baht ana derler kim elinde cühelanın,
Kahrolmak için kesbi kemal'ü hüner eyler."

(Yeni Sabah; 26. 7. 1960)

MİLLİ BİRLİK HÜKÛMETİNİN SİYASÎ VE İÇTİMAÎ DURUMU

Beni takip etmiş olan okuyucularım hatırlayacaklardır ki, bu sütunları dolduran ilk yazıma, Millî Birlik Hükûmetinin hukuki durumunu tahlil ile başlamış ve onun meşru bir fiili hükûmet olduğu neticesine varmıştım. Bugün ayni hükümetin siyasî ve içtimaî durumunu ele alarak ve onu bu iki bakımdan tahlil edeceğim.

*
* *

Siyasî bakımdan Millî Birlik Hükûmeti, millî kuvvetler arasında, ordu gibi, en tarafsız bir kuvveti temsil eden partiler ve siyası ihtiraslar üstü bir iktidardır.

Memleket halkı, onun bu mahiyetini, daha ilk günden itibaren sezmiş ve bütünlüğü ile ona iltihak edip meşruiyet kazandırmıştır. Bugüne kadar, okuyucularımdan yüzlerce mektup aldım. Memleketin hemen her tarafından gelen bu mektuplarda, Millî Birlik Hükûmetine karşı tam bir gönül ve güven birliği müşahede ettim. Tereddütsüz diyebilirim ki, bugün topyekun Türk Milleti, Silahlı Kuvvetler iktidarımızın, siyasî teşekkül ve cereyanlar üstü ve hükûmet olduğuna samimiyetle inanmakta: Hudutlarını emanet ettiği bu temiz kuvvete, siyasî kaderini de emanet etmiş bulunmaktadır. Bu itibarla Millî Birlik Hükûmeti, millî tarihin en büyük şansına

ve şerefine mazhar olmuş, memleket mukadderatını en hayırlı bir istikamete yöneltecek bir kuvvet olmak bahtiyarlığına ermiştir.

Bugün memleket, bu kuvvetten, bilhassa iki muazzam hizmet beklemektedir. Biri, geçmişin tasfiyesi, diğeri de geleceğin teminatıdır. Bu iki işin hiç birini parti hükûmetleri başaramaz. Çünkü, parti hükûmetleri en iyimser bir görüşle bile, ister istemez, partizan hükûmetlerdir. Bunlar, arkalarındaki seçmen kütlelerinin arzu ve temayüllerinin hatta menfaatlerinin tesiri altındadırlar. Geçmişin tasfiyesi ve geleceğin teminatı ise, Millî Birlik Hükûmeti gibi, tam manasiyle tarafsız ve ihtiraslar üstü bir iktidarın himmetini beklemektedir.

Biliyorum, bu düşüncem, iktidar için sabırsızlanan bazı parti adamlarının hoşuna gitmeyecektir. Ve, bunlar beni demokratik rejim aleyhtarı göstermek için yardımcılarına yeniden "tef" çaldıracaklardır.

Ben onlara şunu derim: İnsanlar rejim için değildir; fakat rejim insanlar içindir. Bugün bu memleket insanları, kendi hayır ve menfaatlerini, ordumuz gibi tarafsız ve temiz kalmış bir kuvvetin hakem olmasında görmektedirler.

Esasen demokrasi, normal bir millî hayat rejimidir. Harp zamanında olduğu gibi, Türkiyemizin bugünkü anormal şartları içinde de, demokrasinin temelini teşkil eden seçimlere gidilemez. Bugün, seçimlere gitmek demek, sonu belirsiz bir sergüzeşte atılmak, belki de memleketi anarşiye boğmak demektir. Sağ duygulu vatandaşlar bunu böyle görmek ve Millî Birlik Hükûmetinin, hayırlı bir kuvvet olarak, hizmetlerinde devamını istemektedirler.

*
* *

Millî Birlik Hükûmetinin içtimaî bakımdan durumuna gelince, bunu iki kelime ile tavsif edeceğim. Bu hükûmet, içtimaî sulh ve huzur hükümetidir. Çünkü, tarafsızdır, siyasî ihtiras ve entrikaların üstündedir.

Bu memlekette içtimaî sulh ve huzur yok muydu? Düşünür ve geriye doğru uzanan senelere bakarsak, bizde bu nimetlerin mevcut olduğunu aklı başında kimse iddia edemez. Uzunca süren milletlerarası bir sulh devri yaşamış olmamıza rağmen, umulduğu kadar ilerleyememizin başlıca sebebi de budur: Dahilde ve millet içinde sulh ve huzur yokluğu.

Olmadığının vakıa şeklindeki binbir delili bir tarafa, birkaç gün evvel şahsım etrafında koparılan yaygaradan bir defa daha anlaşılmıştır. Ve, sabit olmuştur ki, elli sene içinde, zihniyet itibariyle, iğne uzunluğu yol almamışız.

Benim neslim hatırlar ki, elli sene evvel, bu memlekette, içtimaî görüşün parolası şu idi: sen sus, kafir, zındık! Ben konuşacağım. Bugün de şudur: Sen sus, yobaz, mürteci! Ben konuşacağım. Elli sene arası olan bu iki cümlede değişen kelimeler bir yana, hiç değişmeyen zalim bir zihniyet var: Vaktiyle Muhyiddini Arabileri, Hallacı Mansurları kanaatleri uğruna asan zihniyet, Engizisyonları dört yüz bin insan canına kıydıran zihniyet, Galileyi hâkimlerin önünde diz çöküp tövbe etmeye mecbur eden zihniyet; Taassup! İşte, bu güzelim vatanda içtimaî sulhu ve huzuru bozan; dün din aşkına, bugün ilerilik adına vatandaşları gücendiren ve biribirine küskün duruma düşüren zehirli yılan: Taassup! İşte garblılaşmamıza ve garp medeniyetinin cevherini almamıza engel olan diken, hem de deve dikeni cinsinden: Taassup!..

Bununla beraber, bir millet içinde sulh ve sukûn, her şeyden evvel tolerans; yani fikre karşı gösterilmesi lâzım ge-

len müsamaha ve hoşgörlük terbiyesinden doğar. Yüz senelerden beri özlediğimiz garp medeniyetinin üstünde oturduğu içtimaî ahlâk temeli budur. Bunun zıddı "intolerence" yani taassup ve körlüktür ki, geriliğin yalnız delili değil, hem de ilerlemeyi imkânsız kılan engeldir. Tolerans terbiyesinin yerleşmediği, bilakis hür fikre karşı kuvvet gösterişiyle cevap verildiği bir memlekette, hakikatlerin belirmesine ve sevgilerin en yüksek ve insanisi olan hakikat sevgisinin gönüllerde doğup gelişmesine imkân yoktur. Böyle bir memlekette, iktidarın programını hakikatler üzerinden çizmesine de imkân yoktur. Bunun içindir ki, taasssubun hüküm sürdüğü memleketler, gerilik batağından ve medeniyetin en büyük düşmanı olan yalancılık ve sahtekarlık redaetlerinden kurtulamaz.

*
* *

Niçin bazı memleketler, taassuptan, hür fikre ve hakikat sevgisine karşı düşmanlıktan sıyrılamıyor? Meşhur alim–sosyolog Gustave Lebon bu suale; *"Kitleler Psikolojisi"*(*) adlı eserinde müthiş bir cevap veriyor ve bu noktada psikolojik, hatta biyolojik bir "determinisme" yani muayyenlik görüyor. Lebon'a göre, her ırkın, binlerce sene içinde teşükkül etmiş ve taş kesilmiş bir zihniyeti, bir tefekkür tarzı ve bir hayat görüşü vardır ki, bugünün milletleri, bu uzak mazilerin mirasçılarıdır. Bunları ekleme, ulama bir kültür değiştiremez. Bunların değişmesi, teşekkülleri için geçen seneler kadar bir zaman içinde çalışmaya bağlıdır. Hatta Lebon, bazı milletlerin psikolojik oluşlarını biyolojik bünyeleriyle kaynaştıklarını ve bunların hiç değişmediğini iddia etmektedir.

*
* *

(*) Yağmur Yayınları

Ben, bu görüşü mübalağalı bulur ve olduğu gibi kabul edemem. Çünkü, bu görüş, netice itibariyle, ahlaki terbiyenin fert ve millet üzerindeki hayırlı ve ıslah edici rolünü inkara gider. Ben, terbiyenin ve sağlam kültürün ruh ve karakter üzerinde müessir olduğuna inanıyorum. Din'ler gibi, ahlâk ve terbiye ilimleri de bu inanca dayanırlar.

Fakat, bu inancın, gerek fert ve gerek millet hayatında tahakkuk edebilmesi için, ruh ve karakter terbiyesi yolunu tutmak lâzımdır. Bu yolun yegane rehberi ise toleransdır; hür fikri müsamaha ve hoşgörürlükle karşılamak ve fikire fikirle mukabele etmektir.

*
* *

İçtimai sulh ve huzur kuvveti olarak, Millî Birlik Hükûmetinin, geleceğin teminatı bahsinde, her şeyden evvel bunu düşünmesi ve memleket gençliğinin tolerans terbiyesi üzerinden yetişmesi için yeni Anayasaya hükümler koymasını beklerim. Çünkü, anayasa, sadece bir teşkilât kanunu değil, aynı zamanda o bir siyasî ve içtimaî terbiye kitabıdır.

(Yeni Sabah; 4 Ağustos 1960)

DİN ŞÛRASI

Gazetelerin haber verdiğine göre, Millî Birlik Hükûmeti, Eylül başlarında, Ankara'da bir "Din Şûrası" toplamayı kararlaştırdığını, Devlet Vekili Sayın Amil Artüş ağzıyle bildirmiştir. Bu çok yerinde kararından dolayı Millî Birlik Hükûmetini bütün samimiyetimle tebrik ve tebcil[1] eylerim.

Bununla hükûmet, Türkiyede halli lâzım bir diyanet meselesinin var olduğunu takdir etmiş ve bu işi gazeteci polemiklerine bırakmayarak, ehliyet ve ihtisas sahiplerinden müteşekkil bir diyanet meclisine havale etmeyi uygun görmüştür. Millet içinde içtimaî sulh ve huzur tesis etme vazifesini üstüne alan Millî Birlik Hükûmetinin bu karar ve teşebbüsünü, tarafsızlığının ve geniş anlayışının en güzel bir delili telakki eder ve bu hayırlı kararından dolayı kendisini, bütün iyi niyetli vatandaşlara tercüman olarak, tekrar tebrik eylerim.

Toplanacak olan Şûranın muvaffakiyeti ve karar isabeti, hiç şüphe yok ki, evvela, buraya çağrılacak şahsiyetlerin ilmî ehliyet ve ihtisasına; sonra Şûranın müzakaresine sunulacak meselelelerin ehemmiyet ve şümulüne; nihayet Şûraca verilecek kararların resmiyette alacağı kıymete bağlıdır.

*
* *

1- tebcil: *yüceltmek, hürmet etmek*

Şûraya kimler çağırılmalıdır? Üstünde durulacak ilk mesele budur. Ben kendi hesabıma, şu kıstası vereceğim: Ne köhneler, ne de züppeler...

Bir kere, köhnelerden isabetli bir karar çıkacağını tahmin etmem. Bilakis, korkarım ki, iş iskolastik[2] münakaşalara boğulur ve salim neticelere varılamadan Şûra dağılır. Fakat, hususiyle, din mevzuunda, züppelerden de asla hayır beklemem. Ve korkarım ki, bunlar da, sırf Şûrayı hedefinden saptırmak gayretiyle; ortalığı şamataya boğup meseleleri neticesiz bırakır.

Şu halde, Şûraya, bu iki tefrit[3] ile ifratın ortası, bilgi, itidâl ve anlayış sahibi kimseler çağırılmalıdır. Bizde bugün, söylediğim vasıflarda insan, bol değilse de, yok da değildir. Yeter ki, hayırlı neticeler almak niyetiyle bu kimseler aransın.

Bu hususta, Millî Birlik Hükûmeti için iki istihbar merkezi vardır: Biri, Ankarada Diyanet İşleri Reisliği, diğeri de İstanbul'da "İlim Yayma Cemiyeti"dir. İstanbul'da bu isim altında çalışan bir hayır cemiyeti vardır ve yetişkin ehliyetleri tanır.

Bundan başka gerek Ankara ve gerek İstanbul Üniversitesinden ve Üniversiteler dışında kıymetli bilginler vardır.

*
* *

Din Şûrasında karara bağlanması lâzım gelen meseleler neler olmalıdır?

Şahıslardan sonra, ikinci derecede ehemmiyet arz eden

2- iskolastik: *papazların dini görüş ve baskılarına göre yapılan*

3- tefrit: *ortalarda kalmak*

nokta budur. Bizce, şûranın gündemini bugün Türkiye'de mevcut din ve mezhep meselelerinin tamamı teşkil etmeli ve bu meseleler bütünlüğü ile kesin kararlara bağlanmalıdır.

Şûra gündeminin başında, pek tabii olarak, yarınki Anayasa'da yer alması gereken din ve mezhep hürriyeti ve lâiklik prensibi gelir.

Senelerin tecrübesi göstermiştir ki bu meseleyi ve bu prensibi parti hükûmetleri sağlam ve herkesi tatmin eder bir esasa bağlayamamıştır. Çünkü, tekrar tekrar söylediğimiz gibi, bu türlü millet vicdanını alâkalandıran meselelerin hali partiler üstü bir iktidar ister. Bugün Türkiye tarihinin umulmaz bir şahsı olarak bu vasıfta bir iktidara kavuşmuş bulunuyor. Milli Birlik Hükümeti, gittikçe müzminleşen din ve mezhep derdimizi bilgili bir hekim maharetiyle tedavi edebilirse, devrini, yalnız bu muvaffakiyetle yarının tarihine altın harflerle yazacaktır.

Yine tecrübeler göstermiştir ki, din ve mezhep meselelerini gazeteci polemikleri de halledememiştir. Edemez, bilakis bu polemikler, bu mevzuda, memleketteki kırgınlık ve küskünlükleri körüklemekten başka bir netice vermemiştir ve veremez. Çünkü, bu meseleler, gazeteci bilgisini aşan ve vicdanlara kök salan içtimaî meselelerdir. Millî Birlik Hükûmetinin içtimaî mana ve gayesi, içtima sulh ve huzur olduğuna göre, geniş bir anlayışla, toplamaya karar verdiği Din Şûrası bu iş için en ehliyetli bir organ olacaktır.

Din Şûrası gündeminin ikinci bir büyük meselesi de, Diyanet İşleri Dairesinin alması gereken yeni teşkilât ve istikamet olmalıdır.

Bu bahiste evvela şunu kabul etmelidir ki, Türkiye'de bir din ve mezhep meselesi vardır. Bu, ispat ve delil istemeyen bir realitedir. Garp memleketlerinin bundan yüzyıllarca

evvel hallettikleri bu mesele, bizde hâlâ çetin bir mesele olarak ayakta durmaktadır.

Şunu da kabul etmelidir ki, bu mesele, bilhassa bizde, her renk politikacılar tarafından istismara çok müsaittir. Din hürriyetinin, siyasî yönden arzettiği en büyük tehlike de budur.

Ben şuna kaniim ki, istismarı önlemenin tek çaresi, diyaneti, lâiklik esası üzerinden, personeli ve teşkilatiyle birlikte politika dışı yapmaktır. Bunun için ise, Diyanet teşkilâtını şuurlu ve muhtar bir benlik haline koymak lâzımdır. Bizde diyanet, içtimaî bir müessese olarak, kendine has bir benliğe sahip olmadığı içindir ki, esen havaya tabi olmaktadır. Düşünülsün ki, bizde Devlet hem lâiktir, hem de Diyanet İşleri Başvekalete bağlı, onun emrinde ve Devlet bütçesinden beslenen bir teşkilâttır. İstismarı önlemek için ilk yapılacak iş, bu tenakuzu ortadan kaldırmak ve lâikliği Garp Hukukundaki şekli ve manası ile tatbik etmektir. Fakat, asıl güçlük de bu noktada kendisini göstermektedir.

Dikkat edersek, din ve mezhep teşkilâtı bahsinde, gayri müslim vatandaşlar yönünden, böyle bir güçlük yoktur. Çünkü, bu vatandaşların bu hususta yerleşmiş ananeleri, ahdi ve kanuni statüye bağlı teşkilâtı mevcuttur. Bu vatandaşlara lâzım olan orta ve yüksek ehliyette din adamları yetiştiren öğretim müesseseleri de öteden beri mevcuttur. Şu halde, bahsimizdeki güçlük, yalnız Müslüman halkımız yönündendir.

Meseleyi bu yönden alıp hayırlı bir neticeye götürecek en ehliyetli organ, yine Din Şûrası olacaktır. Üçüncü ve son noktaya geliyorum.

*
* *

Din Şûrası kararlarının resmiyetteki kıymeti ne olmalıdır?

Şura'nın kararları Millî Birlik Hükûmetince sırf ihtiyari bir istişare mahiyetini mi taşımalı; yoksa bu kararlar bağlayıcı birer ihtisas kararı kıymeti mi almalıdır?

Bu nokta tamamiyle Hükümetin takdirine kalır. Bize göre Şûra kararları, istişari mahiyet taşımakla beraber, tıpkı Devlet Şûrasının, Hükûmetçe kendisinden sorulan meselelerdeki kararları gibi, birer ihtisas kararı kıymeti almalıdır. Buna göre, hulâsa edersek, Millî Birlik Hükûmeti, Din Şûrası kararlariyle bağlı değildir. Bunlar üzerinde tadil ve tashih hakkını muhafaza eder. Bununla beraber, en emin ve en ehil bir müşavirin en doğru cevapları olarak, bu kararlarla kendisini bağlamasında isabet görürüm.

(Yeni Sabah; 9 Ağustos 1960)

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİNİN BAZI GENÇLERİYLE BAŞBAŞA

Sevgili Gençler;

Bugün, sizlerle uzunca sürecek bir konuşmaya başlayacağım. Fakat, bundan evvel, size söyliyeyim ki, son günlerdeki davranışlarınızdan haberim vardır. Aleyhimde yaptığınız yakışıksız nümayişlerden sonra, Üniversiteden çıkarılmam için aranızda imza topladığınızı biliyorum. Bir elebaşı grubun gayretiyle, bir rivayette yüz küsür, bir rivayette iki bin, üç bin, hattâ beş bin imza toplamışsınız. Üniversitenin bu tatil günlerinde üç, beş bin talebeyi nereden buldunuz, nasıl bir araya getirdiniz, bunu bilemem ama; bana soraydınız, üç beşinizin bile, kalabalık göstermesi, sizin tasavvur edemeyeceğiniz kadar yüksek olan gönül izzetimin ve ilmî vekarımın bana emrettiği şekilde hareket etmem için kâfidir. Topladığınız imzalarla Senatoya müracaat etmiş ve hakkımda muamele yapılmasını istemişsiniz.

Müracaatınıza ne cevap verilir, bu bence meçhûl. Maûm olan; Senato, beni üniversiteden uzaklaştırabilir, üniersiteler vazifemi geri alabilir. Resmî sıfat ve vazifeler, inan üzerinde tıpkı ariyet[1] bir üniformadır. Âriyet ve emanet laima geri alınabilir. Fakat, size şunu söyleyeyim; Senato çimdeki zengin irfan hazinemi, ruhumdaki yüksek ahlâk şuırumu, etrafımdaki kıskançları çatlatan müstesna ifade kudetimi benden alamaz. Senato, benim bugünkü yaşımda,

1- ariyet: *ödünç verip, almak*

ihtiyacım olan bir tas çorba ile bir kâse yoğurdumu da benden alamaz. Bu bana yeter:

"Kimseden ümidi feyz etmem, dilenmem per-vü bâl

Kendi cevrim, kendi eflâkimde kendim tâirim."

Fakat gençler; üzülmeyiniz. Ağustosun bu sıcak günlerinde Senato âzasını da yormayınız. Ben size sevineceğiniz bir müjdeyi vereyim: Bu satırları okuduğunuz zaman, emaneti sahibine iade etmiş ve istifa dilekçemi ait olduğu makama göndermiş bulunacağım.

*
* *

Sevindiniz, değil mi? Bu müjdeye sizden başka sevinecekler de var. Bir iki gazetenin ihtiyar kurtlarından tutunuz da, Hukuk Fakültesinin, öğrenmeden yazmaya kalkışan politikacı kuyruklarına kadar bir çokları sevinecektir. Hattâ, benim gibi, saçı ak, başı kabaklardan da sevinecekler bulunacaktır ki, siz asıl bunlara şaşacaksınız. Fakat, ben hiç şaşmıyorum. Çünkü biliyorum ki, eski Roma İmparatorlarından filozof Mark Aurel'in dediği gibi "Esir insan, hakikatte, zincir altında inleyen değildir; fakat ihtiraslarının zinciriyle bağlı insandır."

Bütün bu sevinenlerin kimi susturduk, kimi kaçırdık, kurtulduk, kimi de mirasına konduk diyecekler. Ben de onlara şunu derim:

"Pek rengine aldanma, felek eski felektir,

Zirâ feleğin meşreb-i nâsâzı dönektir."

*
* *

Biliyorum, benim konuşup yazmam, çoklarını, çoktan beri rahatsız etmekte idi. Susturmak için çare aradılar. fikirlerime, fikirle cevap verecek yerde, sizi kışkırttılar. Günler boyunca dergilerinde ve gazetelerinde bana ağız dolusu küfür ettiler, hakaret ve iftira savurdular. Ve size bu nâmertliklerini alkışlattılar...

Üniversite otoritelerinden bir sahip çıkanım olur mu diye bekledim. Kıpırdanan olmadı. Yürekleri hocalarının sevgisiyle tutuşan beş on vefakâr talebem, beni teselliye koşmak istedi. Siz, bana bunu da çok gördünüz ve o kardeşlerinizi incittiniz.

Fakat, ben sizi mâzur görüyorum. Çünkü masumsunuz. Sizin tek kusurunuz, maddeci politikacılara aldanıp âlet olmanızdır. Hayat yolunda ilerledikçe, bilgi ve tecrübeniz arttıkça kimlerin dumanlı havada ava çıktıklarını görecek, kimlerin memleket hayrına konuştuğunu anlayacaksınız. Ve o zaman, gençler; eminim ki, siz benim mezarımın başında ruhumdan af dileyeceksiniz.

*
* *

Mâsum gençler; artık karşınızda hiçbir resmî sıfatı olmayan, sizin gibi sivil bir Başgil var. Şimdi baş başa verip daha serbest konuşabiliriz.

Ne dedim, ne dediler, hiç durup düşündünüz mü? Ben size ne dediklerini hulâsa edeyim: Başgil mürtecidir, inkilâp aleyhtarıdır, muhafazakârdır, Nurcudur, gericidir; dediler. Bunlardan bazısı doğru, bazısı da iftiradır. İftiralardan başlayalım.

Bir kere ben mürteci değilim. Mürteci olmaya kendimi zorlasam da olamam. İrtica, yani geçen ve tarih olan bir dev-

re dönmeyi emel edinmeme beni ilmî formasyonum bırakmaz. Ben tekâmül kanununa ve tarihî muayyenliğe inanan insanım.

Tarih, enginlere doğru akan bir ırmaktır. Onu yokuş yukarı akıtmak kimsenin elinde ve iktidarında değildir. Ben bu hakikati çiğneyip hayal dünyasına dalmayacak kadar düşünebilen insanım...

Bence, bir milletin her nesli, tarihî tekâmüle eriştiği devri yaşar. Ve her neslin devrini, evvelki nesiller hazırlar. Bunun içindir ki, ilmin tarihî muayyenlik dediği şey, kendiliğinden oluveren kör bir tesadüf değildir. Bilâkis, bir takım evvelî şart ve faktörlerin yapıp yoğurduğu bir neticedir.

İşte ben, bizden sonraki neslin selâmetini düşünerek, bu şart ve faktör üzerinde duruyor; bunlarda bazı aksaklıklar vardır, düzeltelim ve bizden sonrakilere daha mesut bir hayat imkânı hazırlayalım, diyorum. Bunun aksini iddiâ eden ve bana yanlış düşünüyorsun, diyen varsa, buyursun, konuşalım. Eğer bizim "tekâmül" kelimesiyle tercüme ettiğiniz (evolution), mutlak surette kötüden iyiye, gerilikten ileriliğe gitmektir diyenler varsa, onlara, eğer böyle olsaydı, tarih boyunca sayısız devletler yıkılmaz, milletler munkarız(2) olmazdı, derim.

Tekâmülün, kötüden iyiye giden bir ilerleme olması için, iç ve dış hayatın muvazeneli, hattâ müvazi yürümesi şarttır. Bir milletin, muayyen bir nesli içinde bu şartın tahakkuk edip etmediğini anlamak ve buna göre hayata düzen vermek için, bilhassa fikir adamlarının ilmî bir tenkit ruhuna sahip olmaları lâzımdır. Terakki ve tekâmül, tenkit ruhundan doğar. Konformizm, yani göreneğe ve şuursuzca telkinlere bağlanış, âvamın rahat döşeğidir. Avam ne duyar ve ne okur-

2- munkarız: *batmış, son bulmuş*

sa, onu hakikat sanır ve hatâlar üstünde uyur. Fakat, fikir adamı, hakikat diye sunulan şeyleri, ince bir tenkit süzgecinden geçirir ve asıl yapılacak hakikati bulur. Millet ve insanlık için terakki de bundan doğar. Eğer Descartes; devrinin inanç ve göreneklerine uysaydı, garpte ilmî metod hareketi doğmaz ve bugünkü terakki vücut bulmazdı. Eğer Kepler, Galile, Copernik, Lamark, kâinata ve hayata zamanlarının insanları gözüyle baksalardı, ne zamanımızın fiziği, astronomisi, ne de son senelerin hârikaları olan roketleri ve füzeleri gün görmezdi. Eğer Voltair, Montesquieu ve Rousseau; devirlerinin aristokratları gibi düşünselerdi; dünyaya ışık salan büyük inkilâp olmazdı. tenkit ruhu, yaratıcı milletlerin ruhudur. Konformizm de tembel ve uyuşuk ruhlu milletlerin ninni beşiğidir.

Beni mürtecilikle itham edenler, irtica ile tenkidi birbirine karıştırıyor ve içimde kaynayan tenkit ruhumu irtica sanıyorlar. Düşünemiyorlar ki, ilim, bir takım bilgi ezberlemek ve ezber bilgileri tekrar etmek değildir. İlim, her şeyden evvel, yaratıcı tenkitdir. tenkit olmayan memlekette, ilim doğup yaşayamaz. İlmin yaşayamadığı memlekette, cehil mükâfat alır. Cehlin mükâfat aldığı memleket ise, gerilikten kurtulamaz.

Ben, irtica taraftarı olamam. Çünkü mânevî feyzimi ve ilmî varlığımı Fransa gibi, halkının yüreği hürriyet ve demokrasi aşkıyla çarpan ve Avrupa da Cumhuriyetçi demokrasinin öz vatanı olan bir memleketin mektep ve fakültelerinden aldım ve orada öğrendim ki, yaşanan devir, yaşanmıştır. Ona tekrar dönmeyi arzulamak, suları kaynaklarına akıtmaya çalışmak kadar boştur. Geçen devir geçmiş ve mâzi mezar olmuştur. Mezara hürmet edilir, fakat ölmeden içine girilip yatılmaz...

Yine orada öğrendim ki, Cumhuriyetçi demokrasi, milletlerin tarihî tekâmülünde klâsik rejim merhalelerinin sonuncusudur. Onu çürütüp kokutan cemiyetleri, bir başka rejim bekler ki, bunun hangi rejim olduğunu ben söylemeyeyim, lütfen siz düşününüz.

(Yeni Sabah; 10 Ağustos 1960)

DERLEYENLERİN NOTU:

Ord. Prof. Başgil'in İstifası Kabul Edilmedi.

Hukuk Fakültesi Profesörler Kurulu 19.8.1960 günü saat 15.00'de Dekan Naci Şensoy'un dâveti üzerine toplanarak Ord. Prof Dr. Ali Fuat Başgil'in istifa talebini görüşmüş ve ittifakla istifanın kabul edilmemesine karar vermiştir.

Tartışmasız geçen ve 45 dakika süren toplantı sonunda, Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Naci Şensoy gazetecilere şu açıklamada bulunmuştur;

"Fakültemiz Anayasa Profesörlerinden Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, günlük gazetelerden birinde istifa ettiğini yazmış ve istifasını da Dekanlığa göndermiştir. Bunun üzerine ben de her hadisede olduğu gibi, bu hadisede de,.Fakültenin en yüksek organı olan Profesörler Meclisini, istifa talebini ihtiva eyleyen dilekçeyi müzakere edip bir karara bağlamak üzere bugün saat 15.00'de toplantıya dâvet ettim. Mesele, Profesörler Kurulunda müzakere edildikten sonra, Kurul ittifakla şu kararı ittihat etmiştir.

KURULUN KARARI:

"Hürriyetin en mühim umdelerinden biri, başkalarının, ifadesi suç teşkil etmeyen kanaatlerine saygıdır. Bu prensipten mülhem olarak, Hukuk Fakültesi Profesörler Kurulu, Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil tarafından muhtelif vesilelerle beyan edilmiş bulunan ve kendisine ait olan fikirleri münakaşa etmeksizin ve nazara alınmaksızın istifa talebinin kabul edilmemesine ittifakla karar vermiştir."

TÜRK İNKILÂBI

– Eser ve Mimarı –

ESER

Temiz nasiyelere[1] avuç dolusu çamur atmak, terbiyesi noksan mahalle çocuklarının işidir. Adam olan adamların işi, etraflarına faydalı olmak ve ekmeğini yedikleri memlekete hizmet etmektir.

Türkiye'de, hattâ belki de bütün dünyada, Türk İnkilâbının ilk ilmî izahını veren ve ideolojik esasları üzerinde ilmî bir deneme yapan, bu satırların sahibi olmuştur. Verdiğim izah ve yaptığım deneme, bugüne kadar üniversitelerle, yüksek mekteplerin (İnkilâp Dersi) hocaları için başlıca mehaz ve ilham kaynağı hizmeti görmüştür.

Türk İnkilâbı hakkında bundan tam yirmi beş sene evvel yazdığım[*] bu ilmî izaha ait satır ve sahifelerden bazılarını aşağıda naklediyorum:

"Hayat, harekettir. Yaşayan her varlık, hareket etmeye, yani varlığını muhitinin ve devrinin hayat şartlarına intibak ettirmeye ve bu sayede inkişaf etmeye mecburdurlar. Aksi takdirde, dejenere olmaya ve nihayet ölmeye mahkûmdur. İntibak ve inkişaf, ferdî varlığın olduğu gibi, câmia ve devlet varlığının da umumî ve ezelî kanunudur."

1- nasiye: *alın, yüz*

* "Esas Teşkilât Hukuku Dersleri" isimli eserimiz. cilt 2 s. 275 ve devamı. 1935

Her millet gibi, Türk milleti de bu kanuna uymaya "hür ve müstakil yaşamaya hak kazanmak için, münasebette bulunduğu milletlerin seviyesine ulaşmaya mecburdur. Ulaşamazsa, hür ve müstakil yaşamaya hak kazanamaz ve aynı zamanda, insanlık ailesi içinde üstüne düşen medeniyete hizmet vazifesini yapmamış olur."

İlk kuruluşundan itibaren, bu hakikati sezen Millî Hükûmet, İstiklâl Harbinin askerî ve siyasî gailelerinden kurtulup memleketin içtimaî yaralarını sarmaya koyulduğu zaman, karşılaştığı ilk zaruret, milletçe "yetişme" ve "yenileşme" olmuştur. Gayet tabîi: "Türkiyemiz, temasta bulunduğu milletler arasında, ırkına, şerefli tarihine ve dünya coğrafyasındaki emsalsiz mevkiine yaraşan yeri almak ve muhafaza edebilmek için her şeyden evvel "yetişme"ye ve "yenileşme"ye, sosyal ve kültürel hayatını yeni baştan yapmaya mecbur" idi ve bu bir hayatî zaruretti.

Bu zaruret önünde, Millî Hükûmet, Atatürk'ün verdiği, "Milletimizin hedefi, milletimizin mefkûresi, bütün cihanda medeni bir heyeti içtimaiye olmaktır." Direktifini "hareket programının başına koymuş ve memleketi baştan başa, yenileşme ve yetişkin milletler seviyesine çıkarma faaliyetine girişmiştir." Ki, bu hareket ve faaliyetlerin "heyeti umumîyesine inkilâp diyoruz.,"

*
* *

"İnkilâp, bir halden başka bir hale geçmek, millet hayatında bir devri kapayıp yeni bir devir açmak demektir. Bu geçişin derinliğine ve genişliğine göre, inkilâplar iki şekil alır":

"Bir çeşit inkilâp, siyasî, hukukî ve sosyal ana esasları muhafaza etmek şartıyla, hükûmet ve idarenin ve bir dereceye kadar hayat tarzlarının değişmesinden ibaret kalır. Bu türlü inkilâplara bir ad vermiş olmak için 'kadro inkilâbı' diyelim". Kadro inkilâbı, netice itibariyle bir ıslâhattır. "Bu ikisi arasındaki fark, bir derece ve vüs'at farkıdır; mâhiyet farkı değildir. Kadro inkilâbı, ıslâhattan daha geniş, fakat esası ve mâhiyeti muhafaza eden bir değişmedir. Buna, memleketimiz tarihinden, Meşrutiyet inkilâbını misâl verebiliriz."

"Meşrutiyet inkılâbı. Türkiyemizin tarihî tekâmülünde, geçilmesi zarurî bir merhale olmuş ve Cumhuriyet İnkilâbına yol açmıştır; fakat o bir kadro inkilâbı olarak kalmıştır. Şu manada ki, Meşrutiyet devrinin hareketleri, memlekette ve devlet hayatında bir çok değişiklikler ve yenilikler yapmış olmakla beraber, esası ve esastaki ruhu muhafaza etmiştir."

"Meşrutiyet yenilikleri, genişçe bir ıslâhattan başka bir şey olamazdı. O zamanın sosyolojik emperatifleri bundan ötesine müsaade etmezdi. Biz, kendi hesabımıza, tarihî ve sosyolojik muayyenliğe (=determinisme historique et sociologique) inanıyoruz. Hiçbir şey, hiçten var olmaz." Her hâdise, bir neticedir ve her netice, kendinden evvelki bir hâdise illet'in eseridir.

"Câmiaların da, tıpkı fertler gibi, merhaleli inkişaf ve büyüme çağları vardır. Bu çağlar mümkün olan sür'atle geçilebilir. Fakat, geçilmesi zarurî olan merhaleler ortadan kaldırılamaz. On yaşındaki bir küçüğe, nihayet bir orta mektebi ikmal ettirirsiniz, fakat onu bir âlim yapamazsınız."

Hulâsa; "Meşrutiyet inkilâbı, Cumhuriyet inkilâbına aşılması zarurî bir merhale teşkil etmiş ve yeni Türk Devleti binasına zemin hazırlamıştır."

*
* *

"Diğer bir çeşit inkilâp da, yalnız bir kadro değişmesinden ibaret kalmaz; câmia hayatının siyasî ve sosyal bütünlüğünü kaplayan radikal bir değişme gidişi alır. Bu türlü inkilâplar 'structurel' yâni bünyevîdir."

"Muasır devirde, bir Fransız, bir Sovyet İnkilâbı, birer strüktür inkilâbıdır." Bu türlü inkilâplardan bazısı cihanşümul bir şekil alır. Bazısı da millî hudutlara münhasır kalır. Her iki takdirde de, strüktür inkilâbı, iki esaslı vasıf taşır.

"Evvelâ, bu türlü inkilâp, âdeta suyun yamaçtan akması gibi, vukuat ve hâdiselerin sürükleyip getirdiği bir emperatifin, bir tarihi ve sosyolojik zaruretin cevabı olarak zuhur eder. Ve, yüksek bir ülküye doğru uzanan bir sosyal hareket ve heyecan halini alır. Bu bir rastgele hareket ve feveran olmaz; plânlı bir gidiş olur. Bu plân mücerret tasavvurlardan sızan bir şey olmaz; muayyen zaruretlerin ifadesi olur ve ilhamını şe'niyetlerin mantığından alır."

"Sonra, bu türlü inkilâp, reaksiyon ve aksiyon şeklinde, menfi ve müsbet, iki vetireden mürekkep bir hareket hâlini alır."

"Reaksiyon şeklindeki hareket ile mevcut ve müessese teşkilât yıkılır. Burası inkilâbın menfi tarafıdır. Sonra da, inkilâbın kendi ülküsüne ve kabul ettiği hayat tarzına göre, yeni ve müsbet eser ve teşkilât vücuda getirir."

"Bir hareket, yalnız yıkar da kuramazsa, buna inkilâp değil, sadece ihtilâl ve anarşi denir. Hareketin inkilâp olması için, temizleme ve kurma gibi, menfi ve müspet iki vetireden mürekkep olması lâzımdır. Böyle bir inkilâp, yalnız sathî bir teşkilât ve kadro değişmesinden ibaret kalmaz; hayat felsefesini, yaşama tarzlarını, değer hükümlerini değiştirmeye gider."

*
* *

"İşte, Türkiyemiz, karşılaştığı yenileşme ve yetişme zaruretine, bu türlü bir değişme hareketleriyle cevap vermiş ve bir strüktür inkilâbı yapmıştır. Türk İnkilâbı, bir strüktür inkilâbının bütün vasıflarını haizdir."

"O suretle ki, evvelâ, memleketimizde vücuda gelen değişiklikler ve yenilikler hiçten ortaya çıkış ve rastgele yapılmış değildir; Türkiyemizin bir buçuk asra yakın bir zamandan beri içinde yuvarlandığı tarihî ve sosyolojik vukuatın bir sonucu olmuş ve yüksek bir ülküye doğru uzanmıştır. Bu ülkü, milletçe hürriyet ve istiklâl ve 'bütün cihanda medenî bir heyeti içtimaîye' haline gelmek olmuştur. Türk inkilâbı, her strüktür inkilâbı gibi plânlı bir gidiş olmuş ve ilhâmını memleket hâdise ve şeniyetlerinden almıştır."

"Bu sayede, bugün Türk ilinde, duygu ve gönül birliğine dayanan, millî bir devlet var olmuştur. Dün, kendinden utanan Türk vatandaşı, bugün gönlünde Türklüğün gururunu ve alnında şerefini taşımaktadır. Dün, siyasî varlığı bile çok görülen Türklük, bugün dünya tarihine yaraşan yeri almıştır."

"Yine bu sayede, bugünkü neslin hayat ve mukadderat telâkkisi değişmiş ve yenileşmiştir. Tarihe karışan orta zamanlı teşkilât ve müessese ile beraber temsil ettiği (Fataliste) bir hayat telâkkisi de devrilmiştir. Ve, bunun yerine memlekette bilgiye, tekniğe ve aksiyona dayanan bir yaşayış tarzı kaim olmaya başlamıştır."

"Şüphesiz bu, olacak olmuş, bugün her iş bitmiş demek değildir. Hayat, ebedi bir oluştur. Âlemde her başlangıç, bir müntehâ ve her müntehâ yeni bir başlangıçtır. Hayatı asırlarca ihmale uğratmış bir cemiyetin medeni bir zihniyete ve hayat felsefesine kavuşması için, beş on senelik bir gayret elbette kâfi değildir. Ferdî ve içtimaî hayatı, bilgisi, iktisadiyatı yıllarca kendi haline bırakılmış bir milletin, bu işlerde

asırlarca çalışmış ve ilerlemiş memleketlerle hemen ve birden aynı seviyeye ulaşması elbette mümkün değildir. Bunu inkâr mümkün değildir. Bunu inkâr etmek, hareket ve mesafe vâkıalarını inkâr etmek demek olur."

"Yalnız şurası muhakkaktır ki plânlı, teşkilâtlı ve şuurlu bir gidiş ve gayretle mesafeyi kısaltmak ve hedefe daha kısa bir zamanda varmak elimizdedir. İnkilâp, Türk milletine yeni ve medenî bir hayat yolu açmıştır. Bu yolda, bütün hızıyla yürümek, yarınki nesillerin gayretine ve reviyyetine(2) kalmıştır."

*
* *

Yirmi beş senelik tatbikatını ve bu tatbikatın neticelerini ilmî tenkit süzgecinden geçirme hakkım mahfuz kalmak üzere, inkilâp hakkında, bugünkü düşüncelerim, yukarıda kaydettiğim düşüncelerin aynıdır. Değişen hiçbir şey yoktur.

(Yeni Sabah; 14 Ağustos 1960)

1- reviyyet: *bir işin herşeyini iyice düşünmek*

ESERİN MİMARI

Türk İnkilâbının büyük mimarı, Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Harbi ertesinde, fiilen yıkılmasından sonra, yeni Türk Devletini kuran Gazi Mustafa Kemal'dir. Ona, bu memleketin yaşayan ve yaşayacak olan nesilleriyle birlikte, ebediyen minnetarım.

*
* *

Ben, Birinci Dünya Harbi'nin başından sonuna kadar içinde bulundum. Ve, bütün felâketlerini bilfiil yaşadım. bilhassa harbin sonlarına doğru, üçüncü Kafkas Ordusunda askerin bezginliğini ve perişanlığını gördüm. Ve, daha o zaman ye'se düştüm. Mütareke senelerinde memleketi kaplayan ıstırap havasını herkes gibi, ben de boğularak teneffüs ettim. Çoklarıyla beraber, bende de derin bir ümitsizlik başladı. Türkiyemizin halk hareketi ve silâh kuvvetiyle kurtulamayacağını, müttefiklerin lûtfunu beklemekten başka çare olmadığını zannettik...

Bence, Atatürk'ün dehâsı, umumîleşen bu kanaatin üstüne çıkarak "Milleti, yine milletin azmi ve iradesi kurtaracaktır." Direktifini vermesinde ve milletin azmini ve iradesini harekete getirmesinde kendini göstermiştir. Amerikan mandası ve İngiliz himayesi fikirlerinin sürükleyici birer

moda hâline geldiği bir sırada, Atatürk'ün bu direktifi, görüşündeki emsâlsiz kudretin işaretidir.

*
* *

İçimde, ilk ümit ışığı, Mustafa Kemal'in Samsun'a gelmesiyle belirdi...

1919 Mayısında, ben o vilâyetin bir kazası olan Çarşamba'da idim. Kazada hükûmet ve otorite yoktu. Şehir içinde bile, eşkıya çeteleri dolaşıyordu. Sayısız cinayetler, takipsiz kalıyor; herkes elinde silâh, kendisini ve ailesini korumaya çalışıyordu. Pontüscülerin taşkınlıkları arasında, Yunan kuvvetlerinin İzmir'e çıktığı haberi kazayı bir mâtem havasına boğmuştu...

Bir gün, Samsun'dan birinin geldiğini benimle ve benim gibi, ihtiyat zabiti gençlerle görüşmek istediğini haber verdiler. Kendisiyle buluştuk ve akşam, Samsun caddesinde, Deli Hacıoğlu Halit Efendinin evinde toplandık. Bu esrarengiz yolcu, kendisinin vilâyet maiyet memuru olduğunu ve üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa tarafından geldiğini; Bafra'ya ve diğer kazalara da haber gittiğini söyledikten sonra, Paşa'nın hepimize selâm gönderdiğini, gözlerimizden öptüğünü ve kendisi tarafından yakında verilecek talimata göre, hareket etmek üzere, derhal gizli teşkilât kurmamızı ve halkın eli silâh tutanlarını mukavemete hazırlamamızı emrettiğini bildirdi...

Düşündük. Bu iş, bizim gibi çoluk çocuk işi değildi. İmanı bütün, sözü nâfiz bir baş lâzımdı. Bu da, o zamanın Çarşambasında Müftü olan, ulemadan Hacı Mahmut Naim Efendi olabilirdi. Müftü Efendinin makamında toplanmak üzere ayrıldık ve ertesi gün tekrar toplandık...

Müftü Efendi, haberi dinledikten sonra, gözlerinden sevinç yaşları dökülerek, maiyet memuruna: "git oğlum, Paşa Hazretlerine selâm ve hürmetlerimi söyle. Bu kazanın genci ve ihtiyarı, bütün varımızla, emrindeyiz. Bu sözün kefili benim." talimatını bekliyorum, dedi.

Müftü Efendi, bize ve kazanın ileri gelenlerine vazifeler verdi. Mahallelere ve köylere dağıldık. Gizliden gizliye haberi yaydık. Halkı Süleyman Paşa Camii avlusuna, Cuma namazına çağırdık. Binlerce Müslüman cemaat olup, Cuma namazını kıldı. Arkasından Müftü Efendi gayet müessir bir hitabede bulundu ve herkesin gözlerini yaşarttı. Söz veriyoruz, Mustafa Kemal Paşa'nın emrindeyiz sesleri ayyuka çıktı.

Sahipsiz bir millet olmadığımıza ve ayaklar altında kalmayacağımıza, işte o gün inandım. Mustafa Kemal'e minnettarlık hislerim de içimde o gün belirdi...

*
* *

1920'den itibaren Paristeyim. Millî Mücadeleyi günü gününe takip ediyorum. Zaman zaman acı haberler alıyor, mâtem tutuyorum. Atatürk'e karşı minnettarlığım her an biraz daha artıyor. Nihaî zaferi müteakip, Lozan Muahedesi imzalanınca, bu Türk mûcizesine fikren olsun bir hizmet hissesi katmayı düşündüm.

Lozan Muahedesinin, İstanbul Boğazlarına dair olan hükümlerini esas alarak, Devletler Hukukuna (Contribution) mâhiyetinde bir eser yazmaya karar verdim.(*) Aynı zamanda doktora tezim olan, iki yüz küsür sahifelik bu Fransızca eserim beğenildi, Paris'in tanınmış kütüphanesi ve tâbii

* Eserin adı: La Question des Detrois. (Ses origines, son évolution el sa solution à la conférence de Lausanne) Paris - 1928

Fedone, eserimin telif hakkını benden satın alarak neşretti. Prof. Pino'nun güzel bir takdimesiyle intişar eden bu eseri, minnettarlığımın nâçiz bir armağanı olarak "Yeni Türk Devletinin Kurucusu Gazi Mustafa Kemal"'e şu cümlelerle ithaf ettim:

"A Gazi Mustafa Kemal

Fondateur de la nouvella Turquie"

İlâve eder ve iftiharla söylerim ki, Türkiye'de ve dünyada Atatürk'e göz nuru eser armağan eden ilk Türk'üm.

*
* *

Yeni Türk Devletinin kurucusuna ve Türk İnkilâbının mimarına karşı beslediğim minnettarlığı, hocalık hayatımda da şu satırlarla ifade ettim:

"Burada, biraz durarak, Türk'ün yakın tarihinin en büyük bir şahsiyetini anmayı ve ona Türk nesillerinin minnet ve şükranlarını iletmeyi vatanî ve millî bir borç biliriz. Bir milletin büyüklerine karşı saygı ve minnet beslenmesi, hem büyüklüğünün delili, hem de millî ve insanî bir vazifedir. Hizmeti takdir etmeyen ve övmeyen bir memlekette büyük hizmetkâr yetişmez..."

"Yakın tarihimizin bu büyük simâsı, Atatürk'tür. Yukarıda Türk İnkilâbı, tarihî ve sosyolojik vâkıaların zarurî bir neticesi olmuştur, dedik. Fakat, bununla bugünkü Türkiyemiz ister istemez kendiliğinden kurulacaktı ve kuruldu, demek istemedik. Sosyolojik muayyenliği, insan aklı ve iradesinden ârî kör bir tabiat muayyenliği gibi almak ve anlamak yanlıştır.

Sosyolojik muayyenlik, meselâ bir câzibe kanunu gibi ve o derecede zarurî bir şey değildir."

"Tarihi ve sosyolojik muayyenlik, insan aklı ve iradesiyle, daha doğrusu, büyük şahsiyetlerin önceden görme ve tedbir alma gibi sevk ve idare edici kuvvetleriyle kanalize olunabilen ve bu sayede bir maksada doğru yürütebilen neticedir. Bundan dolayıdır ki, tarih, bir bakımdan büyük adamların kurup düzenlediği bir dram sahnesidir."

"Büyük Harpten sonra, Türklüğün düştüğü maddî ve mânevi perişanlıktan bugünkü Türkiyemiz çıkabildiği gibi, mustemlekeleşmiş bir Türkiye de çıkabilirdi."

"O maddî ve mânevi perişanlık içinde, Türk'ün yaradılışındaki kudret ve enerjiyi sezmek ve bu kudreti yüksek bir basiretle muayyen bir hedefe götürmek için bir Atatürk gerekti."

"Lozan sulhunden sonra, bir taraftan memleketin bir buçuk, iki asırlık vukuatından ders alarak, diğer taraftan Türk'ün yetişme ve yenileşmeye olan ihtiyacını ve harp sonu dünyasının aldığı gidişi herkesten önce görerek Türkiye'yi yeni baştan yapıp yoğurmak için de yine bir Atatürk gerekti. Türk'ün asırlarca orta zamanlara akan gönlünü, Arabistan çöllerine bakan gözlerini medeniyete, asra ve istikbale çeviren Atatürk olmuştur. Yeni nesle, kendine güven telkin eden, millî şeref ve gurur duygusu veren o olmuştur. Millet, büyük hizmet edicilerine minnettardır".(*)

İlâve etmek isterim ki, 1936 da "Karadenizli Gençler Cemiyeti"ni kuranlar, ben Karadenizli ağabeylerini adam yerine koyarak, kendilerine fahrî reis yapmışlardı. O sene, ilk defa 19 Mayısı kutlamak için bir program hazırladık. Üniversite Konferans Salonunda; eski Adliye Vekili Mahmut Esat

* "Esas Teşkilât Hukuku Dersleri" isimli eserimiz. cilt 2 s. 286 Türkiye Matb. 1935

Bozkurt ilk konferansı verecek, arkasından da ben konuşacaktım. Konuşmamın sonunda, Atatürk'ün Samsun'a ayak bastığı 19 Mayıs gününün Cemiyet için bayram günü yapılmasını ve her sene kutlanmasını teklif ettim. Alkışlarla kabul edildi. Çok geçmeden, 19 Mayıs, o zamanın hükümetince "Gençlik Bayramı" ilân edilerek bütün millete mal edildi.

*
* *

Benim eser ve mimarı hakkında, bundan yirmi beş sene evvelki ve bugünkü duygularımın neticesi budur. Yalnız bu duygularım, itiraf ederim ki, eseri kutsileştirmeye ve mimarını ilâhlaştırmaya kadar gitmez. Çünkü, mimar dâhi de olsa insandır. Ve, her insan eseri gibi, onun da eseri ilmî tenkide tâbidir. Bunu inkâr etmek, ilmî ve ilmî terakkiyi inkâr etmektir ve İslâmda "İçtihat kapısını" kapamak kadar, millet hayatı için tehlikelidir.

İlmî tenkit, bir eseri küçümsemek veya kötülemek değildir; bilâkis onun özünü ve kıymetini daha iyi belirtmek, ona rasyonel değer katmaktır. tenkitsiz kalan güzel bir eser, işlenmemiş pırlanta gibidir. Mâhir bir kuyumcunun elinde bir pırlanta külçesi nasıl bir sanat eseri kıymeti kazanırsa, ilmî tenkitden geçen güzel bir eser de aynı kıymeti kazanır.

Güzel bir eser hakkında ilmî tenkitden korkmak, onun rasyonel kıymetinden şüphe etmektir. İnsan eserlerinin kıymeti, zaman içinde izafîdir. Zaman dediğimiz canavarın dişleri, granitten kayaları bile kemirip yıpratmaktadır. Bir insan eserini ilmî surette tenkit etmek, netice itibariyle, onu tamir edip ömrünü ve zaman içindeki devamını uzatmaktır.

(Yeni Sabah; 16 Ağustos 1960)

MESLEK VE MEŞREBİM

Benim için Nurcu ve gerici dediler. Bununla küçük çocukları bile aldatamayınca, çevirdiler, gericiliğe tâviz veriyor, dediler. Ben, münakaşaya değer tarafı olmayan bu türlü dedikodular üzerinde durup vakit ve enerji kaybetmeyeceğim.

Yalnız, görüyorum ki, muarızlarım, benim meslek ve meşrebimi merak ediyorlar ve bu hususta, iftiralar bir tarafa, türlü tahminlerde bulunuyorlar. Yanlışlığa meydan vermemek için, bunu kendim açıklamak isterim. Ben milliyetçi, mâneviyatçı, hürriyetçi, terakkici, muhafazakârım.

Milliyetçiliğin ilmî izahı üzerinde durmayacağım. Bunu, muhtelif tarihlerde neşrettiğim eser ve makalelerde ortaya koymuş bulunuyorum[*]. Burada milliyetçilik hakkında sırf hissi bakımdan birkaç satır karalayacağım.

Milliyetçiyim: Damarlarımda asil kanını taşıdığım ve nimetleriyle beslenip büyüdüğüm Türk Milletini; onun tarihini, dinini, eser ve âbidelerini, ecdat mirasını, canım gibi severim. Onun civanmertliğine, ölmezliğine, emsalsiz kabiliyetlerine ve yüksek seciyesine inanırım.

Onun emniyet ve sulh içinde çalışıp kendini yetiştirmesini ve cihanşümûl insanlık ailesi içinde, bu ailenin en şerefli bir uzvu olarak yer almasını bütün samimiyetimle temenni eder ve buna çalışırım. Onun maddî ve mânevi ıstıraplarını, tıpkı, kendi ıstırabım imiş gibi, içimde duyar, dertlerini kendime dert edinmeyi bir vazife bilirim.

* "Esas Teşkilât Hukuku Dersleri" cilt 2. 1935 - Türk Yurdu Mecmuası 1957

Milletime, onun bir ferdi olarak hizmet etmeyi, hizmetlerin en şereflisi telâkki ederim. Bir fikir adamı olarak, sınıf, zümre, görüş ve kanaat tefriki yapmaksızın, bütünlüğüyle milletim için düşünür, onun iyiliği ve hayrı için söyler ve yazarım.

Nazarımda Türk Milleti, arkada bıraktığı büyüklüklerle dolu tarihiyle, dünyanın en asîl ve civanmert milletidir. Türk ferdi dünyanın en zeki, intibak kabiliyeti en yüksek, keder ve meşakkate en dayanıklı bir insandır. Ona lâzım olan bir idare altında yarınlarından emin olarak, sulh içinde çalışmaktır. Her Türkü severim, çünkü gönül kardeşim, hayal yoldaşımdır...

Nazarımda, millettaşını sevmek milletini sevmektir. Milletini sevmek de, insanlığı sevmektir. Çünkü, fert, milletin ve insanlığın bir parçasıdır. Parçayı sevmeyen, bütünü sevmez. Milletine bağlılık, insanlığa bağlılıktır. Çünkü insanlık, millet birliklerinden meydana gelen bir bütündür.

Milletini sevmek ve ona bağlanmak, yalnız millet içindeki nimet ve menfaatleri sevmek değildir. Böyle bir sevgi, millet sevgisi değil, menfaat sevgisidir. Bu ise sevgilerin en sefilidir.

Millettaşını sevmeyen ve milletine yalnız menfaatleriyle bağlanan, vatanını da sevmez. Çünkü vatan sevgisi, hakikatte, millet sevgisidir. Vatan yalnız toprak parçasından ibaret değildir. Vatan, millet demektir. Vatanı müdafaa etmek, hakikatte, millet bütünlüğünü müdafaa etmektir.

Millet, ırk demek de değildir. Irk, ferdin iradesi dışında kalan, hakiki veya varsayılan biyolojik bir bağdır. Fakat millet tarihin yapıp yoğurduğu bir gönül birliğidir.

Bu birliği tutan, nesilleri birbirine perçinleyen ve milleti zaman içinde bir bütün olarak yaşatan kuvvet, müşterek dildir, dindir, tarihtir, hulâsa ecdat mirasıdır. İşte ben, bu ha-

kikate inandığım için, milliyetçiyim ve milletimin müşterek diline, dinine, tarihine hürmet edilmesini istiyorum.

Şunu kaydedeyim ki, benim milliyetçiliğim, parti milliyetçiliği değildir. Particiler, bastığı dalı kesen oduncu gibi, milliyeti temelinden baltalamakta, müşterek millet dilini ve dinini bir tarafa bırakıp, kendileri dil ve din uydurmaya kalkışmakta, arkasından da milliyetçilik iddia etmektedirler. Benim milliyetçiliğim böyle bir tenakuza düşmemekte, fikir ile realiteyi biri birine bağlamaktadır.

Maddeciler nazarında, milliyetçilik, gericiliktir. Onlar için yeryüzünün neresinde menfaat varsa, vatan orasıdır. Kimlerle menfaat alış verişleri varsa, kardeşleri onlardır. Benim nazarımda ise, milliyetçilik, en tabiî bir insiyak ve en meşru bir histir. Bu bir "Conscience d'espee", yani nevide aynılık duygusudur. Tabiatta her hayvan, kendi nevini arar, sever ve kendi nevi içinde mesut olur. Aynı duygu, normal insanda, milliyetçilik şeklini alır. Bu histir ki bizi milletimize çeker, onu aratır. Ayrı düştüğümüz zaman ona hasret çektirir, hattâ bizi hasta eder. Sıla hastalığını doğuran bu his ve hasrettir.

Bunun içindir ki, ben milliyeti müşterek kan ve menfaat gibi, sırf maddî elemanlarda görmüyorum. Bence millet her şeyden evvel, bir gönül birliği ve bir mânevi muhittir. Buna inandığım içindir ki, ben yalnız milliyetçi değil, hem de mâneviyatçıyım. Benim fikirlerim arasında maddeciliğin ve kozmopolitliğin yeri yoktur. Ve bence, samimî bir milliyetçi, ister istemez mâneviyatçıdır. Mâneviyatı meneden bir milliyetçilik, haddi zatında, kılık değiştirmiş bir "menfaatçilik"tir.

(Yeni Sabah; 19 Ağustos 1960)

MANEVİYATÇIYIM

Tarihte ve bugün, iki çeşit hayat telâkkisi vardır. Birine göre hayat, yiyip içmek, eğlenmektir. İnsan ne yapıp etmeli, yiyip içip keyfine bakmalı; umur etmemeli, neme lâzım deyip geçmelidir. Ziya Paşa merhum bu telâkkiyi şu beytiyle ne güzel canlandırır:

"İç bâde, güzel sev var ise akl'u şuurun
Dünya var imiş, yâ ki yoğ imiş ne umurun."

Bu beyit, ilhamını bir Acem şairinden almıştır ki, o şöyle der:

"Ben onu, bunu bilmem, aşk şarabıyla sermestim
Sâki bâde sun, sazcı şen havalar çal!"(1)

Bu telâkkiye ahlâk ilminde maddecilik (=materialisme) ve bu telâkkide olanlara maddîyatçı, yahut kısaca maddeci denir.

Ahlâkî maddecilik(2) tarihte insan ve cemiyet kadar eskidir ve insanda hayranlık tıynetinden kalma bir insiyaktır. Çok kere denildiği gibi "İnsan tembel bir mahlûktur." Ve

(1) Bu sözleri, Sofî'ler lügatindeki mânalarıyla değil, sırf zâhir mânalarıyla aldık.

(2) Bir de ilmî maddecilik (= Matérialisme scientifique) var ki, bu bahsimizin dışındadır. Burada sırf ahlâkî mânadaki maddecilik üzerindeyiz. Gerçi bu ikisi arasında yakınlık vardır. Fakat, aynîlik yoktur. Sırası gelirse bunu anlatırım.

egoist = hotgâmdır. Maddecilik, tembelliğin ve egoizmanın tıpkı cilt üstünde görülen çıban başıdır. Dinler başta gelmek üzere, ta Eflâtun'dan beri büyük filozoflar ve bütün ahlâk doktrinleri bununla mücadele etmiş ve esef edelim ki, insandan bu hayvanî insiyakı söküp atamamıştır. Bilâkis mücadele edildikçe, bu menhus insiyak kükremiş ve zamanımızın, bilhassa geri memleketlerinde görülmedik şekildeki maddeciliği doğurmuştur.

Zamanımız maddecisi, tâ iliklerine kadar egoist, tembel ve faydacıdır. Çalışkan görünür, yalandır. O, sırf kendini düşünür ve kendi için hareket eder. Maddecinin hayat ve cemiyet mihveri, kendi nefsidir. Bundan başkası onu alâkalandırmaz. Etrafına ve cemiyetle alâkalı görünür, yalandır. O yalnız kendi menfaatini düşünür. Kendisi için fayda ve menfaat görmediği hiç bir kimse, hiçbir iş onu alâkadar etmez ve üzmez.

Maddecinin ne yakını ne de dostu vardır. Onun yakınlık ve dostluğunun hududu, menfaatidir. Yakınlığı da, dostluğu da, menfaatinin bittiği yerde durur. Bir menfaat görmezse size selâm vermeye, merhaba demeye bile üşenir.

Maddeci konuşurken, dünyanın tasası başındadır, sanırsınız. İnanmayınız, hepsi ağzında ve lâfındadır. Maddeci yaygaracıdır. En ufak bir faydası uğruna her şeyi feda eder. Bir tutam saman için, bir samanlık yakar. Çünkü iliklerine kadar egoisttir. Onda merhamet, şefkat, vefa, feragat ve fedakârlık gibi insanî faziletler kök tutmamış ve inkişaf etmemiştir.

Maddeci arrivisttir. En az emekle, en kısa bir zamanda, servet ve konforun en yüksek derecesine çıkmayı emel edinir. Ve, bunun için her şeyi göze alır. İcabında şaklaban, dalkavuk ve kuyruk olur. Maddeci, ahlâk bakımından, bazı hay-

vanlardan da aşağıdır. Maddeci, millet, vatan, hürriyet ve âdalet sever görünür, yalandır. Onun tek sevdiği şey, kendisi ve menfaatidir. Bunu kimde görürse, millettaşı olur. Menfaatini nerede bulursa, vatanı orasıdır. Hürriyet ve âdalet sevmez değil, fakat sırf kendisi için sever. Onun hayatta bir gayesi vardır. Üzülmeden yiyip içip keyfetmektir.

Maddecide izzeti nefis duygusu dumura uğramıştır. Memleketinin hükûmet ve idaresi onu sırf menfaati bakımından alâkadar eder. İktidarda kim olursa olsun, onun için müsavidir. Elverir ki, maddesi iktidara kuyruk olabilsin. Maddecide doğru düşünce, samimî kanaat aramayınız. Onun düşünce ve kanaatleri hep kendi çıkarına işler. Hulâsa, cemiyet içinde maddeci, ağaç gövdesine yapışmış parazit mantardır.

Diğer bir telâkkiye göre, hayat, her şeyden evvel, ruh ve manadır ve o, yaşanmaya değer mahdut bir (duree) = yâni devamdır. Hayat, dünyaya gelen insan için inkişaf edip yükselme yoludur. Hayatın ferdi gayesi, iyilik ve güzellikten ibaret olan insanlığa ulaşmaktır. İçtimâî gayesi ise, iki kelime ile, hizmet ve vazifedir...

Yeme, içme, eğlenme ve dinlenme, bu gayelere varmak için hayatı idame imkânlarıdır. Bu telâkkiyi de Namık Kemal merhumun, şu beyti ne güzel ifade eder:

"Yüksel ki yerin bu yer değildir,

Dünyaya geliş hüner değildir."

Bir Arap şâiri de şöyle söyler:

"Ruhuna ve iç âlemine yönel ve onu kemâle erdirmeye çalış. Çünkü, sen cisminle değil, ruhunla insansın."

Hayatın bu telâkkisine de mâneviyatçılık (= spritualisme) ve bu telâkkide olanlara mâneviyatçı (= spritualiste) denir.

Maddecilik gibi, mâneviyatçıhk da insan ve cemiyet kadar eskidir ve insan tiynetinde mevcut bir insiyaktır. Maddecilik, tembelliğin ve egoizmanın anası olduğu, mâneviyatçılık da çalışkanlığın ve "Altruisme" yâni başkasını düşünürlüğün anasıdır. Bu itibar ile cemiyet, mâneviyatçılıktan doğmuştur bile denebilir.

Eğer, bütün insanlar, yukarıda tasvir ettiğim şekilde maddeci olsalardı, dağlarda yaşayan kurtlar gibi gayri içtimaî birer mahlûk olur ve birbiriyle boğazlaşırlardı. Cemiyet ve içtimaî nizam; iyilik, âdalet ve hakkaniyet hep mâneviyat kuvvetinden doğan insanî faziletlerdir. Yine çok kere denildiği gibi, İnsan moral, yâni mânevi bir mahlûktur. İnsanın bir tarifi de, onun "mânevî bir mahlûk" olmasıdır.

(Yeni Sabah; 20 Ağustos1960)

NOT:

Dostum Sadi Irmak'a:

Memleketçilik ve Garpçılık mevzuundaki güzel yazılarınızı okudum. Benim demediğim şeyleri, bana dedirtiyor; dediklerimi de geçiyorsunuz. Bence de, memleketçi ve garpçı arasında tezat yoktur. Fakat ne bakımdan ve ne manada? Bu noktayı ikinci bir yazımda izah ettim. Dikkat buyrulmasını rica ediyorum. Sevgilerimle.

İKİ HADİSE VE BİR MANA

Geçen ki mevzuuma devam etmek isterken, araya giren iki sevindirici hâdise, bugün beni bir mu'terize[1] açmaya mecbur etti. Okuyucumdan özür dilerim.

Önce, hâdiseleri kaydedecek, sonra da ifade ettikleri tek mana üzerinde duracağım.

*
* *

Birinci hâdise: 19 Ağustos günü fevkalâde toplanan İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Profesörler Meclisi, istifam mevzuunu müzakere etmiş ve mevcudun rey birliğiyle istifamın kabul edilmemesine karar vermiştir. Bu kararı, yalnız şahsımı değil, hem de Üniversitenin ilmî haysiyetini düşünerek sevinçle karşıladım. Profesör arkadaşlarımı ve bu arada Fakülte Dekanı Prof. Dr. Naci Şensoy'u tebrik eder ve hürmetle selâmlarım.

İkinci hâdise: İstifamın Profesörler Meclisince kabul edilmediği haberiyle birlikte, Ankara Üniversitesi gençleri tarafından "Yeni Sabah" vasıtasıyla gönderilen altı yüz küsür imzalı bir dilekçe aldım. İmzaların başında şu satırlar yazılıdır:

1- mu'terize: *parantez*

"İstanbul Üniversitesi Anayasa Hukuku Ord. Profesörü Dr. Ali Fuat Başgil'in:

1. Mümtaz bir ilim adamı olduğunu,

2. Üniversitelerimiz ve dolayısıyla memleketimiz için bulunmaz bir kıymet olduğunu,

3. Lâiklik hakkındaki müspet ve mâkul düşüncelerini tasvip ettiğimizi,

4. Fikirlerinin asla gerici bir mâhiyet taşımadığını,

5. Hakkında yapılan isnat ve iftiraları şiddetle ret ettiğimizi ve bir siyâsî merkezden gelen teşviklerle aleyhine açılan kampanyayı nefretle karşıladığımızı,

Hulâsa; gerek, şahsına, gerekse ilmine, fikirlerine olan sonsuz saygımızı ve bağlılığımızı iftiharla belirtir, bu hususu aşağıdaki imzalarımızla teyit ederiz."

İmzaların bittiği yerde de şu not vardır:

"Devam, edilseydi, bu altı yüz on iki imza, altı bin, hattâ altmış bin olurdu."

Bu dilekçeye bağlı mektupta da şunlar yazılıdır:

"Yeni Sabah gazetesi Yazı İşleri Müdürlüğüne:

İlim ve irfan ordumuzun en büyük kumandanlarından biri olan kıymetli hocamız Ali Fuat Başgil için, imzaladığımız dilekçeyi gazetenize takdim ediyoruz. Neşrinden sonra İstanbul Üniversitesine göndermenizi saygılarımızla rica ederiz."

14. 8. 1960

Ankara Üniversitesi Gençleri

Sırf şahsıma ait olan bu dilekçe ve mektubu, "Yeni Sabah" yerine, kendi imzam altında neşretmem beni hem dâvacı, hem de şahit mevkiine koyabilir. Fakat, "Yeni Sabah" İstanbul'un en tarafsız ve tamamıyla serbest kürsü durumunda bir gazetesidir. Bu gazetede, ortaya koyduğum fikirler tamamıyla benimdir ve "Yeni Sabah", okuyucuları için faydalı her fikre açıktır. Bu meslekteki bir gazeteyi, şahsıma ait meselelere vasıta kılmak ve bu suretle, onun bana gösterdiği iyi kabulü suistimal etmek istemedim. İnceliğe biraz uygun düşmese de, Ankara Üniversitesi değerli gençlerinin arzularını bizzat yerine getirmeyi üstüme aldım.

Bahsi geçen dilekçeyi ve ekli mektubu, gençlerin müsaadeleriyle, Hukuk Fakültesine gönderecek ve görüldükten sonra, bana iadesini rica edeceğim. Ve, bunları, fikir hayatımın en değerli mükâfatı olarak, ömrümün sonuna kadar saklayacağım.

Biri, İstanbul Hukuk Fakültesinin olgun fikir adamlarından, diğeri Ankara Üniversitesinin aydın gençlerinden çıkan bu iki davranışın ifade ettiği mana birdir: Fikre ve kanaate hürmet terbiyesi. Yüz elli seneden beri hasretiyle yandığımız ve bir türlü kavuşamadığımız Garp medeniyetinin cevheri ve temeli de bu terbiyedir.

Kanaatim şudur ki, biz Türkleri, gerek fert ve gerek cemiyet olarak, Garplılardan ayıran ne zekâ, ne kabiliyet, hattâ ne de çalışkanlıktır. Kudret eli, Türke, terakkinin temel şartı olan bu üç nimeti bol bol ihsan etmiştir. Daima söylediğim gibi, biz Türkler, yer yüzünün en zeki, en kabiliyetli milletlerinden biriyiz. Bununla beraber, yüz elli seneden beri ilerlemiyor, bocalıyoruz.

O halde başka bir eksiğimiz var. İlerlemeye engel olan illetle malûluz. İşte bu eksikliğimiz ve bu illetimiz, tenkide

tahammülsüzlüğümüz, hür fikre karşı düşmanlığımız, bir kelime ile, taassubumuzdur. Bu illetimiz kâh dinî, kâh lâik, kâh siyasî, içtimaî, çeşitli şekillerde depreşmekte ve bizim enerji kaynaklarımızı tüketip kurutmaktadır. Onun için bizde yüksek tefekkür hayatı doğmuyor; yüksek âlim ve mütefekkir yetişmiyor. İlim ve fikir adamları cemiyet yolunu aydınlatan ışıklardır. Hür fikre ve yaratıcı tenkide tahammül göstermeyen cemiyetlerde bu adamlar yetişmez. İlim ve fikir adamlarının hakaret gördüğü memleketlerde bu adamlar siner, her biri kendi kabuğuna çekilir. Nihayet, bilgileriyle birlikte mezara gömülür. Bundan, cemiyet ve insanlık zarar görür.

Şarkta ve Garpta, hemen bütün dünya milletlerini tanıdım. Kendi milletimi de gayet iyi tanırım. Bütün bu tanıdıklarım arasında en müsamahasız, maalesef kanaate karşı en merhametsiz, hulâsa en mutaassıp, maalesef, biz Türkleriz. Moda fikirlere en çok ve en çabuk kapılan da biziz. Ve, kapıldığımız fikrin neticeleri gözler önüne serilmiş birer felâket de olsa, taassupta devam ederiz. İşte, bunun için ilerleyemiyoruz.

Fikirden korkmayınız, okuyucum. Emin olunuz ki, yer yüzünde zararlı tek fikir, tenkit süzgecinden geçmeyendir. Tahammül ve müsamaha gösteriniz. Kabul ediniz ki, sizden başka ve belki daha iyi düşünenler vardır. Müsaade ediniz. Fikirler serbestçe münakaşa edilsin, yaratıcı tenkit rolünü serbestçe oynasın. Fikirler çarpışsın, çürükleri dökülsün, sağlamları millet hayatı için birer rehber olsun. İlim, terakki, medeniyet bundan doğar.

Düşününüz ki, eğer vaktiyle Roge Bacon'lar, Albert le Grand'lar, Saint Thomas'lar, hattâ daha sonra Descartes'lar, zamanlarında hüküm süren Hıristiyanlık taassubuna kapılıp da, İbni Sina'nın ve İbni Rüşd'ün, müslüman hocalarıdır diye, talebeliğini yapmamış olsalardı, bugünkü Garp medeni-

yeti doğmazdı. Eğer, Hıristiyanları dalâlete götürüyor ithamıyla, Aristo'nun eserlerini meydan ateşlerinde yakan kiliseye karşı bir avuç cesur ve hür fikirli aydın isyan etmeseydi, bir Galile, bir Lamark ve bir Kant insanlığın fikir tarihine şeref vermezdi. Eğer, Hegel'in fikirlerini zamanın bazı kıskançları gibi, herkes de deli saçmasıdır deyip geçseydi, bir Karl Marx gelmez ve ondan da bugünkü Sovyet dünyası doğmazdı. Eğer, Büyük Fransız İhtilâlinde, ihtilâlciler, gerici ve mürtecidir diye, giyotinlemek üzere tevkif ettikleri Condorcet'yi zindanda kendisini zehirlemeye mecbur etmeselerdi, bugünkü nesil, bu kabına sığmayan adamın "İnsan zekâsı terakkilerinin tarihî tablosu" adlı şaheseri gibi, daha nice eserlerini okurdu. Eğer, Fransız Büyük İnkilâbını ve inkilâpçılarını zehir gibi tenkit hattâ tahkir eden H. Taine taşlansaydı, "Muasır Fransanın Menşeleri" adlı altı ciltlik o muazzam eser gün görmezdi. Eserlerinin çoğu, yüz ellişer defa basılan, bütün dünyaca tanınmış âlim Gustav Le Bon, eğer cemiyetinde mektep kaçkını fıkracıların ve sokak karikatürcülerinin hakaretine uğrasaydı; Birinci Dünya Harbini kazanan Mareşal Foche, Almanlarla mütarekenameyi imzaladıktan sonra ilk iş olarak, kendisine: "Üstad! Fransa zaferini, sizin Kitleler psikolojisi (*) eserinize borçludur." telgrafını çekmezdi.

Hizmetin kadri bilinmeyen yerde, hizmetkâr yetişmez. Çünkü, pazarın kanunu "arz ve taleptir." Çünkü "Mârifet, iltifata tâbidir" ve "müşterisiz metâ, zâyidir."

(Yeni Sabah; 22 Ağustos 1960)

MADDE VE MANA

Madde ve mana yahut madde ve ruh meselesi, ilmin ve felsefenin en çetin ve çetrefil meselelerinden biridir. İlk düşünmeye başlayan insandan bugünkü yüksek tefekkür sahibi insana kadar, tarih boyunca bu mesele münakaşa edilmiş; bugün bile içinden çıkılamamıştır.

Ben, okuyucumu meselenin ilmî ve felsefî şâhikasına[1] çıkaracak değilim. Esasen buna ehliyetim de yoktur. Ben ne âlimim, ne de meslekten filozofum; sadece bir hocayım.

Bu sıfatla, okuyucumla el ele vererek, şâhikanın eteklerinde dolaşarak ve ona yüksek ilmin ne dediğinden çok, benim ne anladığımı anlatacak ve kendisine faydalı olmaya çalışacağım...

*
* *

Madde ve ruh nedir'den başlayalım: Madde, ilmin bugüne kadar, mâhiyetini aydınlatamadığı bir meçhuldür. Eski filozoflarca madde "cüz'ü lâ yetecezzâ"lardan, başka bir tâbir ile "Eczayi feride"lerden vücuda gelen ve varlığını, dış hâsselerimizle hissettiren şeydir. Belli ki, bu, meçhûlü meçhûl ile târiftir. Çünkü, "cüz'ü fert" yahut bugünkü tâbir ile atom nedir? bunu bilmeye mecburuz.

1- şâhika: *zirve, doruk*

Yine eskilerce atom, maddeyi var eden zerrelerin (molekül) en sonuncusu, parçalanması ve kendisinden daha küçük parçalara ayrılması mümkün olmayan son parça, zerredir.

Yakın senelere kadar, münakaşa götürmez bir hakikat olarak kabul edilen bu anlayışa göre, bir cismi lâboratuvar tahliline koyar, parçalarsınız. Elde ettiğiniz parçaları da tekrar ve tekrar parçalarsınız. Nihayet, bir hadde gelir ve son bir parça önünde kalırsınız ki, artık âletiniz bunu parçalamaktan âciz kalır. Bu noktadan itibaren düşünür ve zihnî ameliyeye başlarsınız. Zihninizde, son parçayı da tekrar tekrar parçalarsınız. Âlete muhtaç olmadığınız ve sırf zihnî bir ameliye yaptığınız için, bu mümkündür. Fakat, zihnî ameliyenizde de bir noktaya varır ve orada durmaya mecbur olursunuz. Çünkü devam ederseniz "nâmütenahî[1] teselsül[2]"e düşersiniz. Bu ise, aklen ve mantıken bâtıldır.

Eskiler, bundan şu neticeyi çıkarıyor ve maddecilerin "kendiliğinden var olma" nazariyesini çürütüyorlardı: Mademki en son parça halinde bir madde ve zerre vardır; o halde bunun bir de yaratıcısı vardır. Ve bunun yaratıcısı artık kendisi ve kendi cinsinden olamaz. Çünkü, kendi cinsinden olsa, elinizde kalan parça, son parça olmaz. Ameliyede daha devam edebilmeniz lâzım gelir. Ve, o son madde parçası, kendisinin bizzat yaratıcısı da olamaz. Çünkü bu takdirde de elinizde kalan parça son parça olmaz. Binaenaleyh hem maddeden hariç ve onu yaratan bir hâlik vardır; hem de maddeniz bizzat kendisini yaratması ve 'kendi kendini var etmesi' aklen mümkün değildir. Şu halde, kâinat maddeden mürekkep olduğuna göre, onun da bir hâliki vardır.

*
* *

1- nâmütenahi: sonsuz
2- teselsül: zincirleme

Modern fizik, atom nazariyesini altüst edince, eski filozofların hâlik, mahlûk kanaatı de altüst oldu sanıldı. Halbuki kanaat alt üst olmadı, sadece madde ve atom bilgisi genişledi. Filhakika, eskilerin "cüz'ü fert" dediği atom'un son parça değil, bilâkis mürekkep ve parçalı bir madde olduğu anlaşıldı. Bugün de madde atomlardan mürekkeptir. Fakat bugün atom, artık maddenin son parçası değil, mütekâsif[3] birer enerji hazinesi halinde bir takım elemanlardan müteşekildir. Atom, "neutron" denilen ve pozitif enerji ihtiva etmeyen "nutre" bir çekirdekle "proton" denilen ve pozitif enerji ihtiva eden diğer bir çekirdekten ibarettir. "Proton" lar da "elektron" denilen negatif cereyan hâmili bir madde ile sarılıdır.

Şuraya dikkat olunsun ki, eski ilim gibi, modern ilim de maddeyi mâhiyeti itibariyle izah etmiş değil, sırf vasıflarını göstermiştir. Bir şeyi, vasfı ve kemiyeti ile izah, onun mâhiyetini izah değil, sırf görünüşünü ve belirtisini tasvirdir. Maddenin mâhiyeti bugün de meçhûl olmakta devam etmektedir.

*
* *

Ruha gelince, bu nedir? Dünkü ve bugünkü ilim, bu noktada daha derin bir meçhûliyet içindedir. Eski filozoflar, ruhu cisimden ayrı bir varlık kabul ediyorlardı. Eskiden kalma ölüm levhalarında ruh, ten kafesini terk edip uçan bir kuş olarak tasvir ediliyordu. Eski "ruhların tenasühü", yâni kalıp değiştirmesi akidesi ve eski Mısırlıların ölüleri mumyalaması âdeti buradan geliyordu. Eski Grek filozofları da aşağı yukarı bu kanaatte idiler.

3- mütekâsif: *sıklaşmış, yoğunlaşmış*

Ruh bahsinde, büyük hakikati Kur'anı Kerim ortaya koymuştur. Kur'anın bir âyetinde, Peygambere hitap ediyor ve: "Sana ruh hakkında sorarlarsa, de ki, ruh ilâhi bir sırdır." Buna insan akıl erdiremez. Bunu beşer zekâsı izah edemez. On dört asır sonra, bugün psikoloji denilen ruhiyât ilminin aynı suale verdiği cevap da budur. İnsanoğlunun iç âlemini en kıyı ve köşelerine kadar aydınlatan modern psikoloji, bu âlemin prensibi olan ruh nedir, sualine kısaca, bilmiyorum cevabını vermektedir.

Koca Ziya Paşa, ruhun şâd olsun:

"O Allah'ı takdis ederim ki, san'atı önünde, akıllar hayrete düşer. O Allah'ı takdis ederim ki, kudreti karşısında, yüksek âlimler âciz kalır."

*
* *

Gerçi bugün, ruh hakkında bir çok nazariye vardır. Fakat hiçbiri, bu "ilâhi sır"rın mâhiyetini izah edememektedir. Meselâ enerjistlere göre, ruh bir "energie vitale" = yaşatıcı kudret, bir "energie creatrice" yaratıcı kudret, bir "prensip vital" = hayat prensibidir ki, hepsi meçhûlü meçhûl ile târiftir. Maddecilere göre, ruh, madde ve cisimden ayrı bir realite değildir ve her ikisi aynı bir realitenin, tıpkı bir madalyanın yazısı, tuğrası gibi iki veçhesidir. Bazıları ise, işin içinden daha kolay sıyırmak için, müşkülü inkâr ile ortadan kaldıracaklarını sanıyor ve kısaca ruh diye bir şey yoktur, diyorlar.

Modern psikoloji eski skolastik münakaşaları unutmak için, ruha "şuur" (= Concience) adı vermekte ve onu cisimden ayrı bir realite kabul etmektedir. Ayrı olmasının bir çok delillerinden biri de, ruh ile bedenden her birinin diğeri üzerinde müessir olmasıdır. Vücudumuzun bir tarafı ağrır,

hasta olursa, ruhumuz da hasta olur. Fakat ruhumuz üzülür, hasta olursa, bedenimiz sağ kalmaz. Bedenden ayrı ruh sağlığı olduğu gibi, ruhtan ayrı beden hastalığı da vardır. Ve modern tababette bu iki nevi hastalık ayrı birer ihtisas şubesidir.

Hangisi sağlık ve saadette daha müessir rol oynamaktadır? Buna hekimler cevap verir ama, biz mâneviyâtçılarca ruh daha müessirdir. Delili, bedenen hasta olup da ruhen zinde kalanlar çoktur. Fakat ruh hastalığına yakalanıp da bedenen sıhatte kalan azdır.

Bu nokta, mâneviyatçılığın hayat ve saadet telâkkisinde hareket noktasıdır. Mâneviyatçıya göre, insan ruh ve mananın hükmü altındadır ve dünyayı yürüten mânevî kuvvetlerdir.

Gözlerimle gördüm ki, mânevi kuvvetten mahrum bir neferin, ateş hattında fırlatmak istediği bomba eline yapışmış ve kendisiyle birlikte etrafındakileri parçalamıştır. Hıristiyanlığın eski Roma'da resmen kabulüne sâik olan sebeplerden biri de, vahşi hayvanlara parçalattırılan mazlûm Hıristiyanların binlerce Romalı seyirci önünde gösterdikleri metanet olmuştur. Bu adamların kanaatlerinden doğan mânevi kuvvetleri hayranlık uyandırmış ve mucize tesiri yaratmıştır. Hazreti Muhammed'in bir avuç Ashabiyle, sayısız düşmanlarına karşı zaferi, mâneviyatın zaferidir. Fâtih, İstanbul'un fethini, Edirne kapısını döğen toplarından çok, Akşemseddin'in ilham ettiği mâneviyat kuvvetine borçludur. Dumlupınar'da, İnönü'de mükemmel teçhizatlı ordulara karşı zayıf Türk askerinin zaferi, kanaat ve imânın zaferidir.

Mâneviyatçıyım; maddenin ve maddî kuvvet ve hakikatlerin dışında, mânânın ve mânevi kuvvet ve hakikatlerin var olduğuna ve bunların, insan ve cemiyet hayatı için daha

mühim, rolce daha kıymetli olduğuna inanıyorum. Ve kani bulunuyorum ki, dünyayı sevk ve idare eden maddeden ve maddî kuvvetlerden ziyade manadır ve mânevî kuvvetlerdir.

Mâneviyatçılık, maddeyi ve maddî kıymetleri istihkar[4] etmek mi demektir? Müsaade ediniz de buna gelecek yazıda cevap vereyim.

(Yeni Sabah; 24 Ağustos 1960)

NOT:

Sayın Nadir Nadi'ye

Makalenizi, mâkul ve mutedil buldum. Yalnız, makalenin sonlarında, umulmadık bir yanlışlığa düşüyor, beni, sâbıkların devrinde susmuş olmakla töhmetlendiriyorsunuz. Bununla beraber, hatırlamanız gerekir ki, 1955'de İzmir'de verdiğim acı tenkitlerle dolu konferansımdan, Cumhuriyet; "Başgil yarınımdan emin değilim, diyor" başlığı altında bahsetmişti. Bundan başka, 1956'da "Vatandaş hak ve hürriyetlerinin korunması meselesi ve Anayasamız" adlı, dört seneden beri, Beyazıt kitapçılarında satılan broşürümün de gözden kaçtığı anlaşılıyor. Bundan bir nüsha adresinize posta ile gönderiyorum. Lütfen gözden geçirdikten sonra, inkâr ettiğiniz hakkımı, insaflı kalem sahibi sıfatınızla, bana iade ve teslim edeceğinizi ümit ederim.

MÂNEVİYATÇILIK NEDİR?..

Maddecilik, felsefî plânda "moniste" yâni tekçidir; maddeyi tek hakikat olarak kabul eder ve duygu, bilgi ve inançlar gibi ruhî tecellileri hep maddenin bir şekilde yansıması görür. Maddeciye göre; "Karaciğer safra ifraz ettiği gibi, beyin de fikir, kanaat ve mâneviyat ifraz eder."

Mâneviyatçı ise "dualiste" yâni ikicidir ve madde ile ruhu, birbirine ircaı kabil olmayan, iki ayrı varlık kabul eder; duygu, bilgi ve inanç gibi şuur belirtilerini ruhun birer şekilde tecellisi görür. Mâneviyatçıya göre, madde ve cisim süflî ve hayvanîdir. Ruh ise ulvî ve ilâhidir.

*
*   *

Maddecilik gibi, mâneviyatçılık da fikir tarihinde çok eski bir kanaattir. Bunların her ikisi de Milâttan asırlarca evvel ortaya atılmış ve münakaşa edilmiştir. Medeniyetlerin daha fecrinden itibaren, insanlar maddeci ve mâneviyatçı diye, âdetâ ikiye bölünmüş ve maddeciler, manda sırtındaki karga gibi, mâneviyatçı insanların emeğinden, hizmet ve gayretinden faydalanıp geçinmiştir. İlim, san'at, medeniyet maddeci gibi ruh tembeli hastaların eseri değildir.

Maddeciliğin ilmî bakımdan, piri "Democrite" adında eski bir Yunan filozofudur. İlk atom nazariyesi de ondan gelir. Democrite'in görüşlerini ilmî sahadan ahlâk ve terbiye

sahasına naklederek ahlâki maddeciliği kuran da "Epicur" adında yine bir eski Yunan filozofudur. Epikürcülere göre, hayatın mana ve gayesi yiyip içip zevk ve sefa içinde yaşamaktır. İnsan ne yapıp edip bu hayatı yaşamalıdır. (Zamanımızın arriviste ve egzist ve egzistansiyalistleri bundan başka mı düşünüyorlar?)

İslâmın tefekkür tarihinde mühim bir yer tutan meşhur Ömer Hayyam, yalnız Epikürcü bir maddeci değil, hem de karanlık bir kötümser, bedbindir:

"Ey Hayyam, eğer şarap ile sermest isen, keyfine bak; eğer dilberin de yanında ise, zevkine bak; mademki hayatın sonu yok olmaktır, sen kendini şimdiden yok olmuş farzet ve mademki şimdi varsın, aldırma, söyle, gül, hayattan kâm almana bak." (Rubâî 91)

Mâneviyatçılığın piri de Eflâtun'dur. Maddeciliğe ilk darbeyi, hilkatin bu müstesna dehâsı indirmiştir. Maddeciliğe karşı ruhçuluğu ve mâneviyatçılığı müdafaa eden Eflâtun, fikir tarihinde, ilminin ışığı ile ilk "Allah" hakikatini keşfeden ve vahdaniyeti ispata çalışan dâhi olmuştur. Hıristiyanlık ve Müslümanlık gibi cihanşümul dinlerin ilk müjdesini de o vermiştir. Bu sebeplerdir ki, bugün bile, maddeciler Eflâtunu sevmez ve ona ilmin normal tekâmülünü baltalamış göz ile bakarak Aristo'ya sarılırlar.

18 ve 19'uncu asırlar, ilmî maddeciliğin zafer devri sayılır. Bilhassa Karl Marks, maddeciliği tarihe ve sosyolojiye tatbik ederek "tarihi maddecilik" (= materiatisme historique) tezini ortaya attıktan sonra, hususiyle Marksçı sosyalizm çevrelerinde maddecilik, bilinen hakikatler arasına girmiştir. Bu tarihten itibaren, demokrasi ile Marksçı sosyalizmin ayrıldığı esaslardan biri de, maddecilik ve mâneviyatçı-

lık noktası olmuştur. Demokrasi mâneviyatçılığa, sosyalizm de ilmî maddeciliğe dayanmıştır.

Dikkat olunsun ki, Marksçı sosyalizmin maddeciliği, ne Epikürcü, ne de Hayyamcıdır, sırf ilmî bir tez ve kanaattir. Hattâ bu sosyalizm ahlâkî bakımdan, tamamıyla idealisttir. Ancak, halka inip kitleye mal olunca, gerek maddecilik ve gerek mâneviyatçılık muayyen birer tip yaratmıştır. Maddeci tipi geçen ki yazımda göstermiştim. Bugün, mâneviyatçı tipi göstereceğim.

Mâneviyatçı, maddenin dışında ve maddî hakikat ve kıymetlerin üstünde bir takım mânevî kıymet ve hakikatlerin de var olduğunu kabul eder ve bunların hayat ve cemiyet için, maddî olanlardan daha mühim olduğuna inanır.

Bu hakikat ve kıymetler nelerdir? Mânevî hakikatlerin başında, ve bütün hakikatlerin kaynağı olarak "Allah" hakikati gelir. Mânevî kıymetlerin başını da insan şahsının, şeref ve haysiyetinin üstün değeri alır. Mâneviyatçı, bu "Büyük Hakikat"in hakikatler üstü hakikat ve bu yüksek değerin değerler üstü değer olduğuna inanan ve bu inanca göre hayatına istikamet veren insandır. Mâneviyatçı için hayat yaşanmaya değer bir nimettir ve onun bir manası, bir gayesi vardır. manası, hayvanlıktan sıyrılıp insanlaşmaktır. Gayesi de hizmet ve vazifedir. Mâneviyatçının nazarında cemiyet içinde yaşayan insanın ifa edeceği hizmetler ve yerine getireceği vazifeler vardır. Mâneviyatçıya göre, halk bu vazife ve hizmetlerin ifası için bir imkân ve müsaade demektir. Mâneviyatçının gözünde iyilik, doğruluk, adâlet, vefa, feragat ve fedakârlık gibi yüksek faziletler hep bu mana ve gayenin tahakkuku için birer vasıtadır.

Ne bu mana ve gaye, ne de bu vasıtalar gözle görünür, elle tutulup cebe konulur şeyler değildir. Bununla beraber,

maddî reaileteler kadar, bunlar da reeldir. Yeter ki, insanda altıncı bir his olsun. Maddeci, tıpkı hayvan gibi, dış hasseleriyle düşünen insandır. Mâneviyatçı, manayı gören bir iç göze ve "lâ maddîyi" sezen bir ruha mâliktir. Onun için mâneviyatçı dosttur, arkadaştır, vefa ve feragat sahibi insan bir vatandaştır. Lâ maddeyi seziş, gayri mahsûsu idrâk ediş ve bu görünmez hakikatlere inanış, insanda bu meziyetleri yaratır.

*
* *

İlâve edeyim ki, mâneviyatçılık mutlaka dindarlık demek değildir. İnsan, ruh ve mananın varlığına ve kemâline inanır da, dindar olmayabilir. Nitekim ilim ve tefekkür sahibi bazı adamlar, dindar olmamakla beraber, mâneviyatçıdırlar. Bununla beraber, hususiyle halk tabakaları için, şimdiye kadar, dinden ayrı bir mâneviyat kaynağı bulunamamıştır. Eğer gelecekte bulunursa o, muhakkak yine din olacaktır. İnsan, tıyneti itibarıyla mistik ve "dindar bir mahlûktur".

Yine ilâve edeyim ki, benim mâneviyatçılığım, tekke ve manastır mâneviyatçılığı değildir. Bence, maddecilik sefahetin felsefesi olduğu gibi, tekke ve manastır mâneviyatçılığı da sefaletin tesellisidir. Aydın mâneviyatçı, mâddeyi ve maddî terakkiyi hakir göremez. Bilâkis, maddî terakkiyi mânevî yükselişin merdiveni bilir. Çünkü madde ve mana biri birine nazaran zarf ve mazruftur. Madde zemin, mana mahsulüdür. İyi mahsul, iyi bakılıp ıslâh edilmiş tarladan çıkar.

(Yeni Sabah; 29 Ağustos 1960)

DEMOKRASİ MÂNEVİYATÇIDIR

Demokrasinin dayandığı ahlâki temellerden biri mâneviyatçılıktır. Bu rejim, mânevî hakikat ve değerlere inanır. Çünkü hizmet ve vazife esasına dayanır. Maddeciliğin, egoistliğin, boş vericiliğin demokratik bir sitede yeri yoktur. Bunun içindir ki, bugün demokrasinin en kötü işlediği memleketler, halkının ahlâkında maddecilik hâkim olan memleketlerdir.

İrtikab[1], irtişa[2] ve her çeşit suiistimalin anası, maddecilik yılanıdır. İnsanda hayâ ve yüksek hassasiyeti öldüren, maddecilik zehiridir. Bu zehirin her sınıf halk arasında su gibi aktığı memleketlerde, vatandaştan feragat ve fedakârlık isteyen demokrasinin muvaffak olmasına imkân yoktur.

Bu zehirin panzehiri mâneviyatçılık, yâni mânevî değer ve hakikatlere inanma ahlâkıdır. Bu ahlâkın halk kitleleri için en feyizli kaynağı da din terbiyesi ve Allah sevgisidir. Bir memleketin her ferdini yüksek tefekkür sahibi âlim yapamazsınız ki, din terbiyesinden müstağni kalabilesiniz. Âlim için yüksek tefekkür ne ise, ahlâk bakımından, kitle için din de odur. Yüksek tefekkür ile din, ayrı yollardan gitmekle beraber, hayat için saadet neticesinde birleşir. Fakat bir millet için felâketlerin en büyüğü, yüksek tefekkürden mahrum olan kitlenin, Allah sevgisinden de mahrum kalmasıdır. Bu

1- irtikab: *kötü bir iş işlemek*

2- irtişa: *rüşvetçilik*

hakikati, büyük devlet adamı Napoleon daha vaktiyle sezmiş ve; "Milletlerin ahlâkını tahrip eden zehir, Allahsızlıktır." Bossuet; "Allahsızlık, insanlığı fakirleştiren ve onun en büyük iyiliklerini gasp eden cehalettir." Mâneviyatçı; "O insandır ki, kısa varlığında Allahsız olmağa vakit bulamamıştır." Demiştir.

Fakat, Allah nedir ve varlığı ne ile sabittir, gibi metafizik münakaşaları geçelim. Biz, onun aslını bilmiyoruz ve bilemeyiz. Bunu bilmek, ölçüsü terazi ve endaze olan aklın idrâk havsalasını aşar. Nitekim, biz bugün cismimizin hamurunu ve özünü vücuda getiren maddenin ve ruhun künhünü de bilmiyoruz. Hattâ bugün, bol bol faydalandığımız elektriğin mâhiyetini de bilmiyoruz. Bildiğimiz, muayyen şartlar altında, vukua gelen elektrik fenomenidir. İlim, bunlarla meşgul bile değil. Bugün psikolojide ruhun varlığı, yokluğu, şuur yahut vicdanın mâhiyeti meseleleri münakaşa bile edilmiyor. İlim, bütün bu meseleleri metafiziğe devir etmiştir. Ve, kendisi artık "numen"i değil "fenomen"i arayan ve bunu izaha çalışan bir disiplin olmuştur. Biz maddeyi ve ruhu belirtileriyle bildiğimiz gibi, Allah'ı da madde ve ruhun tecellileri, hattâ bizzat maddenin kendi kanunlarıyla biliyoruz. Filhakika maddenin en umumî kanuni harekettir. Her hareket bir müteharrik[3], bir de muharrik[4] farz eder. Fakat, muharrikler silsilesi nâmütenahîliğe gitmemek için, bir noktada durmaya ve muharriksiz bir müteharrik kabul etmeye mantıken mecburuz. Bahsimize dönelim.

*

* *

3- müteharrik: *harekete geçen*

4- muharrik: *harekete geçiren*

Demokrasi mâneviyatçıdır, çünkü bu rejim vatandaştan evvelâ kuvvetli bir millet ve vatanseverlik ister. Maddeci ise, kendinden ve menfaatinden başka bir şey düşünmez. Demokrasi vatandaştan, icabında vatan ve millet için canına feda etmesini emreder. Bu büyük iş, maddecinin, oportünist ve egoistin kârı değildir. Başkalarının yaşaması uğruna can feda etmek için, insanın yüksek bir inanca sahip olması ve bu inanç yolunda hayatı istihkar[5] edebilmesi gerekir. Eğer maddeci, can pahasına olan bu feragat ve fedakârlığı gösteririm, derse, inanmayınız, yalandır.

*
* *

Gerçi, tekâmülün ilk kademelerinde demokrasi, tıpkı yaramaz çocuklar gibi, isyankâr bir gidiş almıştır. Vaktiyle Fransız ihtilâlcileri, demokrasi ve hürriyet adına, mâneviyatı ve bunun en yüksek ifadesi olan dini tahkir etmişlerdir. Monmartr sokaklarından topladıkları kötü yol kızlarını, Paris Notrdam Kilisesinde çırılçıplak dans ettirmişler ve içlerinden beğendiklerini güzellik ilâhesi ilân etmişlerdir. Fakat, zaman geçtikçe, acı tecrübeler biriktikçe, bunun dâvaya ihanet olduğu anlaşılmış, hususiyle 19'uncu asrın ortalarında K. Marx'ın tarihî maddeciliğe dayanan ilmî sosyalizmi yayılmaya başlayınca, hatadan, çok büyük kayıplardan sonra da olsa, dönülmüş ve demokrasi, yaşamak için mâneviyata sarılmaktan başka çare görememiştir. Bugün Garbin demokratik memleketlerinde, devlet lâiktir. Yâni âmme hizmetleri sahasıyla diyanet sahası ayrılmıştır. Fakat din, gönül meselesi ve içtimaî bir müessese olarak vatandaşların hususî hayatındaki hizmetlerine devam etmektedir. Bugün, Garbin devlet

5- istihkar: *küçük görmek, hakaret etmek*

adamları, memleketlerini idare için, mâneviyat kuvvetinde en büyük ve en sadık yardımcılarını bulmaktadırlar. Zamanımızda mâneviyat düşmanlığı, geri memleketlerin ne yaptığını ve nereye gittiğini bilmez yarı münevverlerinde kalmıştır.

Garbin yüksek devlet adamları, diyanetin düşmanı olmak şöyle dursun, en sadık dostu ve şahsen dindardırlar. Alman Başvekili Adenauer'in 1958 kışında G. De Gaulle ile görüşmek üzere Paris'e gitmesinde, Pazar âyininde hazır bulunmak için, hastalığından ötürü kaloriferle ısıtılmış bir Kilise aranmış, fakat bulunamamıştır. O zamanki Fransız gazetelerinin yazdıklarına göre, ihtiyar Başvekil, ömründe ilk defa olarak Pazar ibadetine gidememiş ve buna üzülmüştür.

Bundan iki sene evvel, bizim Devlet Reisimiz, Türkiyeyi ziyarete gelen, Müslüman bir Devlet Reisini, arzusu üzerine, Cuma namazına kadar götürmüş, Cami'ye girmez misiniz? demesine cevap olarak; "biz lâikiz" demiştir. Zehi[6] cehalet, zehi gaflet! Bu cehaletten hayâ edip utanacak bir mâsum varsa, o da lâik demokrasidir.

(Yeni Sabah; 31. 8. 1960)

6- zehi: *ne güzel, aferin*

Bir Mektup Münasebetiyle
ÖNCE BİRKAÇ HATIRA

Okuyucularımdan, bir müddet için dinlenme izni rica etmiştim. Dinlenmeye girme nasip olmadı. Şahsım hakkında ortalığı yeniden velveleye verdiler. Bir mektubu vesile ederek, hücuma geçtiler. Hamdolsun, kendimi müdafaa edecek kadar elim kalem tutuyor. Bir iki yazı daha yazmam lâzım geldi. Yeniden masama oturdum.

*
* *

Sene 1945 yazı: Almanya yere serilmiş, demokrasi cephesi San Fransisco'da sulh için toplanmakta, Halk Partisi Hükümeti de konferansa çağırılmış bulunmaktadır. Artık Türkiye'de baskı rejimi cıvatalarının gevşetilmesi ve muzaffer demokrasilere hoş görünme havasının estirilmesi zamanı gelmişti. Fırsat kaçırılmadı: Senelerce tıknefes olan ve emirle yürütülen Türkiye matbuatında akortlu bir tenkit orkestrası, önce yavaştan, sonraları alabildiğine çalmaya başladı.

Yine bu sırada, malûm dörtlerin liderliği altında, Domokrat Parti muhalefeti doğdu. Önce, liderlerin Halk Partisinden kopma şahsiyetleri düşünülerek, bunun şu meşhur "Müstakil Grup" pandomiması gibi bir şey olduğu sanıldı. Fakat şüpheler kısa sürdü: İşin ciddî olduğu anlaşıldı.

İstanbul'da merhum Sadak'ın Akşam'ı, Ankara'da Falih Rıfkı Atay'ın Ulus'u müstesna olmak üzere, hemen bütün Türkiye matbuatı Demokrat muhalefetiyle söz birliği yaptı. Havayı müsait bularak, ben de, fikir adamı vazifemi yapmak üzere, tenkitçiler kervanına katıldım. Neşir organlarım, başta Vatan gelmek üzere, Tasvir ve Son Posta idi. tenkitlerim de şu mevzular etrafında toplanıyordu:

Öz Türkçe adı altındaki uydurma dil fâciası, daha az feci olmayan mâneviyat düşmanlığı, nihayet, mekteplerde tatbik edilen "Tek kitap" sistemi.

Demokratçı gazeteler, politik bakımından, ben de içtimâî cepheden, Halk Partisi iktidarına karşı amansız bir mücadeleye girişmiştik. Bu mücadelede ister istemez Demokrat liderlerle birleşiyorduk. Çünkü yol birdi. Fakat hedefte ayrılıyorduk. Demokratların hedefi iktidara gelmekti. Ben ve benim yolumdakilerin hedefi ise, sırf memlekette samimî bir demokratik rejimin kurulması ve fikir hürriyetine meydan açılmasıydı.

Çok geçmeden aynı yolun yolcuları birleşip; 1947 yazında "Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti"ni kurduk. Profesör, muharrir, fikir ve aksiyon adamlarından teşekkül eden cemiyet, kısa zamanda inkişaf etmiş âdeta bir akademi, daha doğrusu, Paris'teki meşhur "Ligue des Droits de l'Homme" gidişi olmuştu. Ve, hakikate uymasa bile, görünüşte Demokratik muhalefetin bir kolu intibaını vermişti.

Cemiyet kurma ve yürütme işinde bilhassa 1945'den beri tanıştığım sayın Ahmet Emin Yalman ile beraber çalışmış ve teşekkülün, başta gelen iki rüknü[1] olmuştuk. Yalman ile bu işbirliğimiz, her gün biraz daha sıklaşmak üzere, dört sene kadar devam etti. Kendisi ile, insaflı iki aydın olarak, yal-

1- rüknü: *bir cemiyetin ileri gelenlerinden olan*

nız bir nokta müstesna, diğer mevzularda hep mutabık yürüdük.

Yalman'la anlaşamadığımız tek nokta, ben memlekette aydın dinciliğin lüzumuna ne derece kani isem, o da o derece aksine kani idi.

Kendisinin, muhterem bir hoca evlâdı olmasına rağmen, nedense bu noktada anlaşamıyorduk. Bunu, her ikimiz de hissettiğimiz için, ayrılığa meydan vermemek üzere, bu noktayı aramızdan sistemli bir surette çıkarıyorduk. fakat, günün birinde, çıban başı kopacaktı. Nitekim koptu.

Cemiyet merkezinde, mutat münakaşalı toplantılardan birini, din mevzuuna tahsis ettik. Münakaşalar nâhoş bir gidiş aldı. Ben, bunu mürettep[2] olarak yaratılmış telâkki ederek, cemiyetten, bir daha dönmemek üzere, ayrıldım.

Yalman'dan bu suretle ayrılmış olmama ve bilâhare kendisinin bu arkadaşlığa ihanet ederek aleyhimde sütunlar doldurmuş olmasına rağmen, hakkındaki kanaatime sadık kalmak için ilâve edeyim ki, Yalman, hiçbir parti kozu gütmeyen ve yalnız işe ve icraata bakan bir fikir adamıdır.

*
* *

Cemiyetin, Çemberlitaş merkezinde, büyük memleket meselesini ele alıyor, münakaşalı toplantılar yapıyor, beyannameler yayıyor, Halk Partisi idaresini şiddetle tenkit ediyorduk. Bütün bu tenkitlerin yayımını, cemiyetin âdeta neşir organı vazifesini gören Vatan Gazetesi temin ediyordu.

1949 yazında, Üniversite konferans salonunda, İstanbul Muallimler Birliği hesabına, cemiyetimizi temsilen verdiğim

2- mürettep: *tertip edilmiş, düzenlenmiş, sıralanmış*

bir konferansta, uydurma dil ve mekteplerde tatbik edilen "Tek Kitap" politikasını şiddetle tenkit etmiştim.

Konferanstan sonra, Halk Partisi ileri gelenlerinden tanıştığım bir zat, bana yarı ciddi, yarı şaka, şunları söylemişti:

– Bizi, Demokratlar değil, sen yıkacaksın. Fakat, biz seni affetmeyeceğiz.

– Ben kanaatlerimi söylüyorum, hiçbir parti hesabına konuşmuyorum...

– Senin kuvvetin esasen, tarafsızlığındadır. Biz asıl bunu affetmiyoruz.

Bu hareketler, o zamanın iktidarını ne derece rahatsız ediyorsa, muhalefetini de o kadar memnun ediyordu. Bilhassa Demokrat Parti liderleri ve partinin İstanbul teşkilâtı, reis olmam itibarıyla bana ve Ahmet Emin Yalman'a kur yapıyordu.

Bu mâcerayı dinledikten sonra, okuyucum, Halk Partisi muhitinin ve neşir organlarının bana karşı olan düşmanlığının nereden ve ne zamandan geldiğini anlamış bulunuyorsunuz ümit ederim.

*
* *

1949'da cemiyetin faaliyeti son haddini bulmuştu. Sık sık umumî toplantılar tertip ediyor, beyannameler neşrediyorduk.

1950 seçimlerine kadar, Demokrat Partinin, benimle irtibat organlığı vazifesini, Koraltan üstüne almıştı. seçimlere tekaddüm eden günlerden birinde, Koraltan, hususî surette benimle parti namzetliği mevzuunda görüşmek için İstanbul'a gelmişti. Birlikte Liman Lokantasında yemek yedik.

Seçimlerin kendileri tarafından kazanılacağının muhakkak olduğundan, vekâletlerden hangisini arzu edersem bana verileceğinden bahsederek, parti namzetliğini, olmazsa, Demokrat listesinde müstakil namzet gösterilmeyi kabul etmemi ısrarla teklif etti. Hayır, dedim. Ben bu memlekette, bir fikir adamının hiçbir menfaat gözetmeden çalışabileceğine, şahsımla örmek olmak ihtirasındayım. Kanaatlerimi söylemeye imkân bulduğum müddetçe söyleyeceğim. İmkân kapandığı zaman susacağım, dedim.

Çok geçmeden aynı mevzuda, bu defa Bayar ısrar etti. Divanyolunda, adını vermeyeceğim bir dostun evinde, birlikte bir öğle yemeği yedik. Aynı teklifi ve aynı ısrarları Bayar tekrar etti. Ona da aynı cevabı verdim.

Bunun arkasından Samsun Demokrat teşkilâtından uzun bir telgrafla namzetliğimi koymamı istediler. Buna verdiğim cevap, Vatan gazetesinin 1950 Nisan sayılarından birinde mevcuttur.

Arkasından; İzmir, Konya ve Kırklarelinden heyetler geldi. Hepsine aynı cevabı verdim. İlâve edeyim ki, 14 Mayıs seçimlerinde "Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti"nden 24 tanınmış mebus çıktı.

(Yeni Sabah; 2 Eylül 1960)

NEMMÂMLIK AHLÂKSIZLIKTIR

Nemmâmlık[1], yahut 'Öztürkçe!'sile (dedikoduculuk - şantajcılık) moral ilimlerde, bir mahremi ifşa ve ilân etme redaeti[2] olarak, içtimaî ahlâksızlığın en aşağılığıdır. Bu redaeti, muarızlarımın daha iyi anlayacakları argo diliyle şöyle târif edeyim: Nemmamlık, bazı anormal kimselerde görülen, isteri cinsinden, bir hastalıktır ki, buna tutulanlar, koklayıp zevk almak için, kirli çamaşır ararlar ve, bulduklarını teşhir edip başkalarına da koklatmaktan zevk alırlar.

Esefle görüyorum ki, bir sürü fikir acezesi, son günlerde, bu dereceye düştüler, içinde ne kanunen, ne hukuken, ne de ahlâken bir suç bulunmayan ve sırf bir hakkın müdafaası yolunda, bir şahsa yazılmış, mahrem bir mektubu, kirli çamaşır sanarak, teşhire koyuldular. Bu teşhir, bir kere, Devletin Ceza Kanunu ile bir suçtur. Merak etmesinler, ben mahkemeye başvuracak değilim. Hamdolsun, kalemim, hâkimin hükmünden, daha ağır ceza verecek kudrettedir. Hâkimin hükmü, çabuk unutulur. Kalemimin çizgileri ise kütüphane arşivlerinde kalır ve nesillerin hâfızasına geçer.

Okuyucum! İntikamcı muarızlarım bir avuç da olsalar, münevver geçinen bir zümrenin bu dereceye düşmesi, memleketim için bir felâkettir. Beni asıl üzen nokta budur. Fakat, bu zümre, partizanlarını kandıradursun, ben umumî

2- nemmâm: *söz taşıyan, dedikoducu*

2- redaet: *kötülük*

efkârı hakem seçiyorum. Ve onun, âdaletinden emin olduğum hükmüne gönül bağlıyorum. Bilmiyorum, muarızlarımın bir sürü ısırgan ve saldırganları var. Benim, de dayandığım hak ve hakikat var. Bu âmansız silâh bana yeter:

"Hak üstündür ve, hiçbir şey hakkın üstüne çıkamaz."

Önce geçen ki yazımdan artakalan hâtıraları bitirelim, o yazıda, Halk Partisi ileri gelenlerinin bana karşı gösterdikleri düşmanlığın nereden ve nasıl doğduğunu; buna mukabil Demokrat muhitin beni nasıl kendisine mal etmeye çalıştığını anlatmıştım.

1950 seçimleri üzerinden iki ay bile geçmeden, hatırlanacağı üzere, ortaya Kore meselesi çıkmıştı. Ben, bu meselede, Birleşmiş Milletler safında yer alan Türkiyemizin çetin bir imtihana tâbi tutulduğunu gördüm. Ve, bütün müttefikleriyle birlikte, Türkiyemizin de Kore hâdiselerine iştirâk hissesi katmasının isabetli olduğunu müdafaa ettim. B. Milletler Anayasasına imza koyan Türkiyemizin bu iştirâki, bu Anayasa gereğince, esasen taahhüt etmiş olduğu tezine dayanan müdafaam, sırf hukukî bir kanaatin ve "ahde vefâ" ahlâkının bir ifadesi idi. Fakat, politika hırsı içinde, hasbî konuşmanın zevkini bile unutmuş olan muarızlarım, bana şiddetle hücum ettiler ve bunu Demokratlara kur yaptığım şeklinde göstermeye çalıştılar. Gazetelerden birinde: "Haber aldığımıza göre (?)... Ali Fuat Başgil, Kore'ye iştirâkimizi müdafaasının mükâfatı olarak Paris Büyükelçiliğine tayin ediliyor..." yolunda kapkara bir yalan ortaya atmaktan sıkılmadılar. Daha başka yalanlarıyla beni ileri hükûmet adamları ile temasta gösterdiler.

Halbuki, hakikatte, ne muhalefet senelerinde, ne de 1950'den sonra tâ 1956 sonlarına kadar Menderes ile, tek de-

fa olsun, buluşup görüşmedim. Yalnız 1956'da, Devletin malî durumu ile alâkalı, mühimce bir mesele üzerinde kendisiyle bir defa görüştüm. Maalesef neticesiz kalan bu görüşme hakkında, ileride icap ederse, açıklamada bulunacağım. Bayar ile, 1949'dan sonra, bir defa müstesna, 30 Nisan 1960 Çankaya buluşmasına kadar görüşmedim:

1952 Mayısında Merhum Nuri Demirağ ile birlikte, Pakistan'da bir "İslâm Kongresi"ne çağırılmış ve kendi paramızla gitmiştik. Hareket sırasında gazetelerden birine bir beyanda bulunmuştum. Bunu diğer gazeteler bir hayli şişirmiş ve dedikodu yapmışlardı.

Dönüşümüzden bir ay kadar sonra, Demirağ, korusunda verdiği bir ziyafete beni de çağırmıştı. Devlet erkânından bir çokları orada idiler. Yemekten sonra, bir arkadaşımla terasa çıktık. Bir aralık, Bayar'ın bize doğru geldiğini gördük. Arkadaşım: "Sana çatmaya geliyor" dedi ve dediği gibi oldu.

Bayar ile aramızdaki şu konuşmayı yaptık:

– Pakistanı nasıl buldunuz, kongre nasıl geçti?

– Efendim, Pakistan'da temiz bir Müslümanlık var. Bayar'da ton değişti:

– Siz ne derseniz, deyiniz. Biz lâik kalmaya kararlıyız.

– Efendim, ben de aynı karardayım, yalnız mesele lâikliğin tarifindedir.

– Biz bunu biliyoruz.

Dedi ve ayrıldı. Arkadaşım bana yavaşça; "Çok kızdı, Kendini kolla." Dedi. Ben de "Ölmüş eşek, kurttan korkmaz." dedim ve gülüştük...

Koraltan ile görüşmelerimi anlatayım:

1952'ye kadar, doçentlik imtihan jürilerinde vazifeli olarak Ankaraya gidip geldikçe, Koraltan'la görüşürdük. 1952

yazı başında yine bir jüri vazifesi olarak Ankara'da idim. Arkadaşım Alâettin Tiritoğluna uğradım. O sırada Türk Milliyetçiler Derneği kapatılmış ve meşhur beyannamesi intişar etmişti. Bu mevzuda konuşurken, Tiritoğlu bana, Koraltan'la görüştüğümü bildiği için, beni arayıp aramadığını sordu. Aramadığını söyledim. Mutlaka Dernek dolayısıyla kızmıştır, sen onu ara da vaziyeti anlayalım, dedi. Telefon ettim. Beni Meclise çağırdı. Yanında, Sivas Mebusu diye birini takdim etti ve ilk ağızda bana: "Türk Milliyetçiler Derneği'nin beyannamesini sizin yazdığınızı söylediler, ihtimal vermedim, ama..." diye sordu. Ve aramızda şu konuşta geçti:

Benden isteselerdi, memnuniyetle yazardım. Ben yazmadım. Yazanın kim olduğunu bilmiyorum ama, beyannameyi çok beğendim.

Demek siz de Derneğin adamlarındandınız?

– Derneğin âzasından değilim ama, faydalı bir teşekkül olduğuna kaniim.

Bunun üzerine Koraltan, Dernek hakkında ithamlarda bulundu. Canım sıkıldı. Kendisine şöyle mukabele ettim:

– Bastığınız dalları kesiyorsunuz. Bir iki gazetecinin arkasına takıldınız, gidiyorsunuz. Merak ediyorum, bakalım nereye kadar gideceksiniz?...

Bu sözden sonra, yanından çıktım. Tiritoğlu beni merakla bekliyordu. Buluştuk ve anlattım. O günden sonra, 1958'e kadar ne o beni aradı, ne de ben onu gördüm. Fakat, bu arada, benim Eminönü Halkevinde, Üniversite konferans salonunda ve İzmir Ticaret Okulunda sert tenkitli konferanslarım, yalnız yukarıda adları geçenleri değil, hemen bütün Demokrat ileri gelenlerini benden uzaklaştırmıştı. Bu uzaklaşmanın ilk bir acı izine 1952 yazında rastladım. Maarif Vekâleti Rektörlüğe bir tezkere yazmış. Gazetelerde çıkan yazıları-

mın, siyasî mâhiyette olup olmadığını sormuş. Mesele, Senato'da hararetle müzakere edilmiş. Âzadan bazıları, benim Üniversiteden çıkarılmamı istemeye kadar gitmiş. Neticede, bu defalık kaydıyla zehir gibi bir ihtar cezasıyla iktifa edilmiş. Kararı bana tebliğ eden Hukuk Fakültesi Dekanı, ilâve ederek, susmayı bil, sonu kötü olur, dedi. Bir ikinci ize de 1958'de Irak Kralının taç giyme merasiminde rastladım.

Irak Hükûmeti beni, hususî surette, taç giyme merasimine dâvet etmişti. Ankara'dan Fuat Köprülü'nün reisliği altında bir heyet de resmen dâvetli olarak gelmişti. Aralarında Salih Korur'un da bulunduğu bu heyetle Bağdat'da karşılaştık. İnsanların ne kadar küçülebileceğine bir defa da orada şahit oldum. Demokrat iktidarın, o zamanki Hariciye Vekili, Profesör meslektaşım Köprülü ve Ankara Hukukundan talebem olan Korur, benden koleralı bir hastadan kaçar gibi kaçtılar. Ve, merasim dolayısıyla âdeta bir ana baba günü yaşayan koca şehirde beni yapayalnız bıraktılar.

(Yeni Sabah; 4 Eylül 1960)

BİR İKİ DÜŞÜNCE VE BİR MEKTUP HİKÂYESİNİN SONU

Biz insanlar, hayat felsefesi bakımından birçok hayvanlardan daha hayvanız. Sayılı senelere sıkışan mahdut ömrümüzü birbirimizi didiklemek ve birbirimize çetin sabır imtihanı geçirtmekle tüketiyoruz. Güzelim tabiatın cana can katan huzurunu tadacak yerde, nâfile yarattığımız üzüntüleri unutturmak için, birbirimize sabır imtihanı külfeti yüklüyoruz. Sonra da, kendimizi aklın nuriyle yolunu aydınlatan mahlûklar sanıp övünüyoruz. Görmüyoruz ki, içimizde aklını iyilik yolunda kullananımız bin de bir bile değil.

Düşündükçe daha iyi anlıyorum ki, bilgi insanları mesut etmeye kâfi bir faktör değildir. Saadetin mihveri, aklın mahsulü olan bilgiden çok, gönlün mahsulü olan karakter ve iyi ahlâktır. Bunu da düşündükçe, yalnız Karl Marks'ın "Tarihî Maddecilik" tezini değil, Durkheim sosyolojisinin cemiyeti ilâhlaştıran görüşünün de ne kadar cılız ve cansız birer izah olduğunu anlıyor ve bu büyük adamların hayat bahsinde çocuklar gibi yanılmış olmalarına şaşıyorum.

Hakikatler, sırtımızdaki aba, başımızdaki şapka gibi zamanla eskiyen şeyler değildir, okuyucum. Bilâkis hakikatler zaman yumruğu altında daha büyük bir kıymet alıyor. Bugün ömrümün sonlarında, maalesef sonlarında anlıyorum ki, insanlığın yoluna ışık tutanlar, filozoflar olmaktan ziyade, peygamberlerdir. Çünkü, filozof sırf akla, peygamber ise gönüle ve iradeye hitap eden mürşidlerdir. Bugün, nazarımda, gön-

lün ziyneti olan iyi ahlâk, aklın eseri olan terakkî ve medeniyetten insan için daha üstün kıymettedir.

Esef ki, düşünen insan, bunu ömrünün sonlarında anlıyor ve şu biçare şair gibi:

"Ah gençlik; Dönüp bana bir daha geleydin, ihtiyarlığın beni ne hale koyduğunu sana anlatırdım." diyerek içini çekmekten başka bir şey yapamıyor.

Kim demiş ki, iyi ahlâk ve temiz karakter, içtimaî münasebetlerden ve hayatın akışından doğar? O münasebetlerden aşağılıklar, yalancılık, riyakârlık, nemmamlık ve şantajcılıklar da doğuyor. Hayır, iyi ahlâk ve temiz karakter, içtimaî münasebetlere ve hayat akışına da hâkim olan "madde üstü" bir inancın emperatiflerinden doğar. Kim demiş ki, "faziletler, ırmaklar gibi, hep menfaat deryasına akar" o deryaya akmayan faziletler de var; hak tanırlık ve hakikat severlik bunların başında gelir.

Mesut, o millettir ki, fertleri hak tanırlık ve hakikat severlik terbiyesiyle yetişir. Bu terbiyeyi ise insanlara (supra humain) bir inanca bağlılık verir. Ve, milletler, maddî servet yoksulluğundan değil, mânevi servet yoksulluğundan ölür.

Daima söyledim, yazdım ki, Türkiyemizin geçirmekte olduğu buhran, her şeyden evvel, mânevi ve ahlâkidir. İçtimaî ahlâkımız, maalesef bozuktur. Bozukluk, muharrir ve münevver geçinenlerimizde korkunç bir hadde varmıştır. Ve asıl felâket buradadır. Nemmamlık, şantajcılık bu bozukluğun, neticeleri itibarıyla, en tehlikelisidir.

*
* *

İstanbul'un en kıymetli yerlerinden birinde, otuz seneden beri, refikamla babasına ait, köhne binalı bir arsamız vardı. Düşündük, burayı ve dolayısıyla kendimizi imar edelim, dedik. Ev ve bahçemizi sattık, sağdan soldan borç edindik. Üstüne de bir senelik emek koyduk. 1955'de, bugün aç gözlülerin dillerine destan olan binayı yaptık. Yapmamalı, köhne haliyle bırakmalı mı idik? Bundan, şehir, millet ve biz ne kazanırdık? Evet, mâneviyatçıyım, fakat muarızlarımın sandığı gibi gözlerini sinekler oyan "Bağdat Fakiri" değilim. Varlığımızı, bazı düşük seviyeli gazeteciler gibi, yalan ve iftira imâlcisi olarak kazanmış da değiliz. Varlığımız, alnımızın kristalleşmiş teri ve emeğimizin helâl meyvesidir. Helâl kazançlara göz diken komünist ruhlu insanlardan hiç değiliz. Çünkü, hamdolsun, "İnsan için hak ve meşru olan, yalnız emeğinin mahsulüdür" diyen bir yüksek dinin mensuplarıyız.

Mülk sahipleri, cemiyetin aylıklı köleleridir. Bunlardan bazılarının aylığı yüksek olabilir. Evlerimizdeki hizmetçilerimizin bile, bazısı boğaz tokluğuna çalışır, bazısı yüksek aylık alır. Bir memlekette, komünizm, aşağıların ve düşük kıymet ve kabiliyette olanların üstünleri ve yüksek kabiliyetleri kıskanmasıyla başlar. Komünizmin psikolojik ifadesi, kıskançlıktır.

Sene, 1958 Mayıs; Üniversite tarafından, diğer hocalar gibi, ben de Avrupa'ya gönderildim. Cenevredeyiz. Koraltan'ın İsviçre hastanelerinden birinde, ağır bir ameliyat geçirdiğini haber aldım. Yabancı bir memlekette, hasta yatan bir vatandaşıma karşı üstüme düşen bir vazife vardı ki, bu bana geçen ki yazımda bahsettiğim dargınlığı unutmamı emrediyordu. Müslüman Türkler için, birlikte içilen bir bardak suyun bile hakkı vardır. Kendisini, hastanede ziyaret ettim. Bir çocuk gibi sevindi ve bana teşekkür etti. Hastaneden sonra, iki gün Cenevrede kaldı. Nihayet bazı Türklerle beraber kendisini yolcu ettik.

Bir ay kadar sonra, İstanbul'dan mektup üzerine mektup almaya başladık. Tebligat yapılmış gayet düşük bir bedelle binamız istimlâke tâbi tutulmuş, bedel belediye tahvilleriyle ödenecekmiş ve bina bir haftaya kadar yıktırılacakmış. Refikam ve ben Cenevredeyiz, bina İstanbul'da. Kanun yolu hemen hemen kapalı. Ne yapmalıydım? Elimi kolumu bağlayıp Hakkâ dua etmeliydim. Mal, mülk müdafaası, nefis müdafaası kadar mukaddes değil midir?.. Fakat nasıl müdafaa edeyim?...

Bugün, elli beş yaşındaki fazilet sahibi refikam hakkında çirkin imalı yazılar neşretmekten utanmayan aşağılık insanlar, kendileri, böyle bir vaziyette kalsalar ne yaparlardı?

Benim yaptığım, Koraltan'a bir mektup göndermek oldu. Mektupta ne yazdım? Binamızın arsasına vaktiyle şu fiatı verdiler, vermedik. Eğer istimlâkinde hakikaten zaruret varsa, bugün değeri şudur. Demokrat Partinin iktidara gelmesinde hizmeti geçenlerdenim. (Bu bir hakikattir ve bunu, bundan evvelki yazılarımda belirttim.) Bu yüzden dost kaybedip düşman kazandım. Fakat, bunu ileri sürerek, hiç birinizden bir şey beklemedim. Bize hakkımız olan bedeli vermeden mülkümüzü elimizden alırsanız, bana düşmanlarımı güldürmekten başka bir şey yapmamış olursunuz, dedim.

Bugün, o adam mahkûm da olsa, vaktiyle kendisine bunu demiş ve yazmış olmam bir suç mudur? Hangi kanun ve hukuk prensibiyle? Böyle bir talepte bulunmuş olmam bir redaet midir? Hangi ahlâk kaidesine göre? Kaldı ki, mektubuma cevap dahi vermedi. Ve sırf ileride kullanmak üzere sakladı. Sonradan anladık ki, binamızın bulunduğu ada, esasen istimlâk dışı imiş. Ve bu şamata, sırf bizi üzmek içinmiş.

*
* *

Bu meselede, bazı ısırgan gazetecileri bir dereceye kadar mazur görüyorum. Çünkü onların sanatı, basın hürriyeti kalesine sığınıp, ötekine berikine çamur atmak ve sansasyon yaratıp para kazanmaktır. Ya şu hukukçu meslektaşım. Sayın Rektörümüze ne buyrulur?

Adı geçen mektup, Koraltan'ın evrakına el koyan soruşturma kurulu tarafından Maarif Vekâletine, Vekâletçe de Rektörlüğe gönderilmiştir. İdare Hukukçusu Rektörümüz, mektubu alınca, iyi niyetli bir insan olarak: "İçindeki yazılarda, kanunen suç teşkil eden bir nokta görülmediği cihetle, iade kılındı" mütalâasiyle mektubu geri göndermeli yahut, bu medenî cesareti gösteremezse "yapılacak muamele olmadığından hıfzı" demeli değil mi idi? Hukukçu Rektörümüz, iki kişi arasında suç teşkil etmeyen, yahut suça teşvik, suç ifşâsı gibi bir mâhiyet taşımayan mektupların, elemanter bir hukuk kaidesi olan mahremiyet esasına tâbi olduğunu bilmez mi dersiniz? Hayır, bilir, bilmesi lâzım gelir. Yalnız, bunun için, insanın içiyle dışı mutabık olması icap eder. Aksi halde, bilmezden gelir ve mektubu "gereğinin ifası zımnında..." kaydıyla Hukuk Fakültesi "Yönetim Kurulu"na havale edip gönderir. "Yönetim Kurulu" ne yapar? Efendi insanlara yaraşanı yapar; "Mektup münderecatında hiçbir suretle suç mahiyeti görülemediği cihetle yapılacak muamele olmadığına karar verildi." der.

İşte okuyucum, İstanbul Hukuk Fakültesi "Yönetim Kurulu"nu teşkil eden efendi insanlar bunu yaptı. Rektör tarafından "gereğinin ifası" talebiyle kendilerine gönderilen mektup hakkında bu kararı verdi ve bu işe Sayın Sıddık Sami Onar dostumuz da şaşa kaldı!...

Nitekim, bundan evvel de başka bir işe şaşa kalmıştı. Talebenin hakkımda imza toplayıp kendisine götürdüğü dilekçeyi aldığı zaman: "Çocuklar, Hocanızdır. Biz, gelenekleri;

'Bana bir harf öğretenin kulu olurum' terbiyesine dayanan bir milletin evlâtlarıyız. Yaptığınız iş münasip değildir. Beni sayarsanız, bu dilekçeyi geri alınız." demesi lâzım gelirken, talebeyi tebrikten sonra, dilekçeyi, "gereği düşünülmek üzere..." kaydıyla aynı "Yönetim Kurulu"na havale etmişti. Aynı efendi insanlar: "Yapılacak muamele olmadığından hıfzı" kararı vermişlerdi. Bu işlerde, kimin şaşması, kimin kızarması icap ettiğini okuyucumun takdirine bırakıyor ve meşhur Roma İmparatoru filozof Marc Aurel'in bir nasihatini tekrar ederek sözlerime son veriyorum:

"Sabret! Yarın hepsini unutacaksın: Biraz daha sabret! Yarın hepsi seni unutacaktır."

(Yeni Sabah; 6 Eylül 1960)

FİKRÎ NAMUSLULUK

Garp ahlâkiyatında (Probite intellectuelle) denilen bir fazilet vardır. Bunu Türkçemize "Fikrî namusluluk" diye çevirebiliriz. Ben bu tâbirin şu anda tam karşılığını bulamadım. Eskiden "iffeti fikriye" derdik. Daha iyisi bunu, zıddıyla anlatayım.

"Fikir kalpazanlığı"nı yani bir yazıyı veya sözü sahibinin razı olmayacağı şeklide evirip çevirerek muhatabı aldatmanın ne olduğunu biliriz. İşte "Fikrî namusluluk" bunun tam zıttıdır. Yani; Bir kimsenin bir yazısını veya bir sözünü nakleder; tenkit ve tefsir ederken, onu bir veya iki noktasıyla değil, evveli ve sonrasıyla, hulâsa bütünlüğüyle ele almak ve sahibinin niyet ve maksadı dairesinde tefsir ve tenkit etmektir.

Bazı fikir ve kalem adamlarımızda, yok olan diğer faziletler gibi, maalesef bu büyük fazilet de yoktur. Çünkü ruhlarında asâlet yoktur. Bunlar hasımlarına kahpece çelme atıp üstüne çullanmayı bir maharet ve bir zekâ eseri sanırlar. Garp ahlâkıyatında buna "Lâchete" yani korkaklık denaeti denilir ki şövalye ruhlu kalem sahipleri bundan tiksinir.

Yine Garpte, fikir kalpazanlığı, tıpkı para ve mal kalpazanlığı gibi, yalnız ahlâken değil, hem de hukuken bir suçtur. Bizde ise, bu kalpazanlık, bilhassa Garpçi geçinen yazarlarımızda sık sık rastlanan ve kalem mahareti sayılan cezasız bir düşüklüktür.

Garibi şu ki, bizde esnafın mal kalpazanlığı ayıplanır da, bir kimseye demediğini ve demek istemediğini dedirten, yahut dediğini ve demek istediğini insafsızca çiğneyip giden fikir kalpazanı adam sırasına geçer.

Ah, şu dillerde dolaşan Garp medeniyeti, birazcık olsun ruhlarımıza da girebilseydi, Türkiyemiz kurtulurdu. Fakat, Garp medeniyeti, bizde, şalvar üstünde melon kaldıkça, yazık ki, ben memleketimin bu saadetini görmeden gidecek ve Namık Kemal merhum ile gönül birliği ederek diyeceğim ki:

"Yazılsın senk-i kabrimde vatan mahzûn, ben mahzûn."

*
* *

Dükkânı kapayacağımı ilân etmiştim. Kepenkleri indirirken, seslenen müşteriler çıkıyor. Bir türlü, son kepengi indirip de istirahate çekilemiyorum. Bir sürü saldırganla nereden kapıştıktı? "Akis"ler, "Kim"ler ve daha başkaları ile alış verişi çoktan kestim. Bu azılı kurtlar ne deseler, artık aldırmıyorum. Aldırmamak zorundayım. Çünkü, onların seviyesine inmeye ne terbiyem müsait, ne de seciyem...

Fakat, son günlerden birinde, bir başka seslenen oldu. Bu sesin sahibi, itiraf ederim ki, yukarıda adlarını sıraladıklarımın soyundan değildir. Onun daha asil bir insafı ve nezaketli ifadesi var. Sayın Nadir Nadi'den bahsetmek istiyorum.

Evvelki günkü Cumhuriyette, kendisine gönderdiğim bir broşürümü tahlil ediyor. Fakat, ne yazık ki, yazısının çok yerinde bana demek istemediğimi dedirtiyor, demek istediğimi de çiğneyip geçiyor. Polemikte, merhum pederleri çok daha insaflı ve Garplı idiler. Bizde hep böyle oluyor: Evlâtlar, babalarını aratıyor. İlerleyemeyişimizin bir delili de budur.

Ben adı geçen yazıyı baştan aşağı bahis konusu edecek değilim. Buna, "Yeni Sabah"ın lûtfedip bana ayırdığı sütunlar yetişmez. "Damlayı gören, deryayı görmüş olur" diyecek ve yalnız "probite intellectuelle" bakımından iki nokta üzerinde duracağım.

Sayın Nadir Nadi, benim "İngilizlerin o meşhur atasözü, asıl bizim Meclis hakkında doğrudur, çünkü bizim Meclisi kanun imalinde durduracak hiçbir hukukî fren yoktur..." sözümü, sanki lehte söylemiş bir söz alıyor. Halbuki tamamıyla aleyhte ve Anayasanın teminat bakımından baştan aşağı tashih ve tadile muhtaç olduğunu ispat makamında söylenmiştir. Fakat bunu anlamak için, evvelâ iyi niyetli olmak, sonra da broşürü, gazeteci telâşıyla değil, hakikat arayan bir insan dikkatiyle okumak lâzımdır. Eğer okuyucularımın ayıplamasından çekinmesem, o broşürümle, bugünkü Anayasa hareketimizi dört sene evvelinden görmüş ve haber vermiş olmakla övünürdüm, bugün nüshası kalmamış olan o broşürü yeniden bastıracak ve umumî efkârın hâkemliğine arz edeceğim.(*)

Sayın Nadir Nadi, demek istiyor ki, hukukçu, iktisatçı, hattâ hekim hocalar bile "kürsü"lerinden çatır çatır konuşur ve haksız bir iktidarı yerden yere vururlarken, sen konuşmadın. Anayasa hocası sıfatıyla, asıl senin konuşman gerekirdi. Susmuş olman, o iktidarın haksızlıklarını beğenme manasına gelir. Gerçi, sen de konuştun ama, sözlerini Çankaya köşkünde ağızdan kulağa söyledin ve ertesi günü gazetelerde sözlerini ifşa etmekten korktun. Ancak, 27 Mayıstan sonra, ortalığı süt liman gördüğün için ifşa edebildin. Binaenaleyh, kanunen değilse bile, ahlâken suçlusun. Oh olmuş, hakkında imza toplamış talebe...

(*) Broşürün tam metni, kitabımızın ikinci bölümündedir.

Muhterem muarızım, bu acı tenkidinde hem haklıdır, hem de değildir. Haklıdır, çünkü ben otuz seneden beri sahibi olduğum Üniversite kürsüsünde yalnız ders verdim. Fakat hiçbir iktidar devrinde ve işgal ettiğim üç Üniversite kürsüsünün hiç birinde iktidarı yerden yere vurmadım. Böyle bir davranışı kürsümün hakkıyla barışır bulmadım. Bu davranışım bir gerçektir. İstenirse tenkit edilebilir.

Haklı değildir, çünkü ben, dün, bugün ve daima şu kanattayım: Bir memlekette politika yılanının girmemesi bilhassa lâzım gelen üç mukaddes mekân vardır: Aile, Mektep ve Üniversite, Kışla. Kanaatimce bu üç yuvaya politika fırtınası esmemelidir. Eserse, yuvanın selâmeti için felâkettir. Politikanın girdiği ailede, karşılıklı sevgi ve saygı huzuru kaçar. Üniversitede tarafsız ilim gayreti, sabırlı çalışma ve araştırma zevki kalmaz. Hocalar, ilmî ve mesleki değerlerine göre değil, siyasî renklerine ve sempatilerine göre mükâfat alır. Değer ve mükâfatın seriye göre tevzi edildiği memlekette, emin olunuz ki, ilim hayatı ölür; gösteriş ve şarlatanlık baş tacı olur. Politikanın girdiği kışlada askerliğin temeli olan inzibat, mâfevke[1] saygı ve emre itaat terbiyesi kalkar ve kışlanın kanunu, itaat yerine, şüphe ve tenkit olur.

İşte, azizim Nadir Nadi Bey, ben bu kanaatte olduğum içindir ki, hiçbir parti idaresi zamanında politikayı, kürsüye kadar çıkarmak şöyle dursun, Üniversitenin eşiğinden içeri sokmadım. Kürsümü, şöhretime, kale yapıp konuşmadım. Dersimin mevzuu, tamamıyla siyasî olduğu halde, kendi siyasî faaliyetim hep Üniversite dışında serbest konferans, broşür, makale şeklinde geçti. Akademik kariyerimi aslâ korkaklığımın kalkanı yapmadım.

1- mâfevke: *üstün olan*

Ders kürsüsü nazarımda daima, Kâbe gibi, mukaddes bir makam olmuştur. Orada, memleket öğretilir. Hukukta objektif ilim öğretilir. Hukukta objektif ilim, politikadan yalnız mevzu bakımından değil, bilhassa ruh, ifade ve telkin bakımından ayrılır. Hocalık sanatının hem inceliği, hem de büyük vebali, ilim ile politikayı ayırabilmekte, fikirlere ve sözlere lâzım gelen objektif dozu verebilmektedir.

Kabul etmelidir ki, bu da herkesin kârı değildir. Herkes suya olta atar ama balık tutamaz.

Şairlik, ressamlık, hekimlik gibi hocalık da Allah vergisidir ve her hizmetten çok aşk ve inanç ister.

Bahtiyar o memlekettir ki, hocaları ve ilim adamları millî ve insanî hizmetlerini, birer politikacı olarak değil, içleri öğretme ve yetiştirme aşkıyla tutuşan birer hoca ve ilim adamı olarak yaparlar.

Sayın Nadir Nadi, benim kanaatim ve meşrebim budur. Siz, bunu dilediğiniz gibi tefsir edebilirsiniz ve bana Yassıada'dan bahsedip, size hiç yakıştıramadığım tehditlerde bulunabilirsiniz...

(Yeni Sabah; 9 Eylül 1960)

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad BAŞGİL'in
YAYINLANMIŞ ESERLERİ

Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri
Esas teşkilât Hukuku Dersleri: Cilt (I, II, III)
La Question des Detrois
(Ses origines, son evolution, sa solution a la conference de Lausanne)
La Vie Juridique des Peuples
(Türkiye Anayasası ve Siyasî Rejimi: Türkçe - Fransızca)
Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri
Din ve Lâiklik (*)
Demokrasi Yolunda (*)
İlmin Işığında Günün Meseleleri (*)
27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri (*)
Gençlerle Başbaşa (*)
Türkçe Meselesi (*)

Küçük Kitaplar

Hürriyet ve Demokrasi (**)
Cihan Sulhu ve İnsan Hakları (**)
Vatandaş Hakları ve Bunun Teminatı (**)
Seçim Sistemimizin Kıymeti ve Eksikleri (**)
Vatandaş Hak ve Hürriyetleri ve Anayasamızın Eksikleri (***)

(*) Yağmur Yayınları
(**) "Demokrasi Yolunda" isimli esere alınmıştır.
(***) "İlmin Işığında Günün Meseleleri" isimli esere alınmıştır.